

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mustafa Mukadder İNCE

AHMED el-HÂŞİMÎ

ve

el-KAVÂİDÜ'L-ESÂSİYYE Lİ'L-LUGATİ'L-ARABİYYE ADLI ESERİ

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2015

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mustafa Mukadder İNCE

AHMED el-HÂŞİMÎ

ve

el-KAVÂİDÜ'L-ESÂSİYYE Lİ'L-LUGATİ'L-ARABİYYE ADLI ESERİ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Yasin PİŞGİN

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2015

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Mustafa Mukadder İNCE'nin bu çalışması jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri
Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Rıfat ATAY (İmza)

Üye (Danışmanı) : Yrd. Doç. Dr. Yasin PİŞGİN (İmza)

Üye : Yrd. Doç. Dr. Eyüp YAKA (İmza)

Tez Başlığı : Ahmed el-Hâşimî ve el-Kavâidü'l-Esâsiyye Li'l-Lugati'l-Arabiyye Adlı Eseri

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 09/07/2015

Mezuniyet Tarihi : 23/07/2015

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT
Müdür

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	v
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
ÖNSÖZ	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AHMED el-HAŞİMÎ'NİN HAYATI ve İLMÎ KİŞİLİĞİ

1.1	Hayatı	23
1.2	İlmî Kişiliği	24
1.2.1	Hocaları	24
1.2.1.1	eş-Şeyh Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Enyâbî (el-Enbâbî) (ö. 1313/1896)	24
1.2.1.2	Muhammed Abduh: (ö. 1322/1905)	24
1.2.1.3	Abdülkâdir er-Râfî: (ö. 1323/1905)	25
1.2.1.4	eş-Şeyh Selîm el-Bişrî: (ö. 1335/1918)	25
1.2.1.5	Hassûne en-Nevâvî: (ö. 1343/1925)	26
1.2.1.6	Hamza Fethullah: (ö. 1336/1918)	26
1.2.2	Kariyeri	27
1.2.3	Eserleri	27
1.2.3.1	Cevâhirul-edeb fî sînâati (edebiyât ve inşâi) lugati'l-Arab	27
1.2.3.2	Uslûbu'l-hakîm fî menheci'l-inşâi'l-kavîm	29
1.2.3.3	Mîzânü'z-zeheb fî sînâati şî'ri'l-Arab	29
1.2.3.4	el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugati'l-arabiyye	30
1.2.3.5	İnşâü'l-mükâtebatî'l-asriyye ve'l-murâselâti'l-arabiyye	30
1.2.3.6	Cevâhiru'l-belâga fî'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî'	30
1.2.3.7	el-Müfredü'l-alem fî resmi'l-kalem	31
1.2.3.8	Muhtâru'l-ehâdisi'n-nebeviyye ve'l-hikemi'l-Muhammediyye	31
1.2.3.9	es-Saâdetü'l-ebediyye fî'd-diyâneti'l-(eş-şerâti'l) İslâmiyye	32
1.2.3.10	es-Sihru'l-halâl fî'l-hikemi ve'l-emsâl	32
1.2.3.11	Sultânu'l-ğarâm hubbun ve aşkun ve heyâm	33

İKİNCİ BÖLÜM

el-KAVÂİDÜ'L-ESÂSİYYE Lİ'L-LUGATİ'L-ARABİYYE'NİN İNCELENMESİ

2.1	el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugati'l-arabiyye'ye Genel Bir Bakış	35
2.1.1	Yazıldığı Tarih	35
2.1.2	Yazılış Amacı.....	35
2.1.3	Kaynaklar	36
2.1.3.1	el-Elfiyye	37
2.1.3.2	Evdahu'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik.....	38
2.1.3.3	Şerhu İbni 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik	38
2.1.3.4	Şerhu'l-Üşmûni "Menhecü's-sâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik	39
2.1.3.5	Şerhu's-Süyûti 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik (el-Behcetü'l-mardiyye)	40
2.1.3.6	Şerhu't-tasrîh ale't-tavdîh (et-Tasrîh bi-madmûni't-tavdîh fi'n-nahv) ...	40
2.1.3.7	Hâşiyetü's-Sabbân şerhu'l-Üşmûni 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik.....	41
2.1.3.8	Hâşiyetü'l-Hudarî 'alâ şerhi İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik.....	41
2.1.3.9	Şerhu'r-Radî li-Kâfiyyeti İbni'l-Hâcib.....	42
2.1.3.10	el-Muğnî fi ilmi'n-nahv	42
2.1.4	Bölümlerin Yapısı	43
2.2	Muhtevası.....	44
2.2.1	Nahiv Konularını Tertip Şekli	46
2.2.1.1	Kelimenin Cümledeki Görevi Dikkate Alınarak Tertip Edilen Eserler ..	46
2.2.1.2	Kelime Türleri Dikkate Alınarak Tertip Edilen Eserler	46
2.2.1.3	Mebnîlik ve i'râb Harekeleri Esas Alınarak Tertip Edilen Eserler	46
2.2.1.4	Asıl ve fer' Esasına Dayanarak Tertip Edilen Eserler.....	47
2.2.2	Eserde İşlenen Konular	47
2.3	Üslûbu	54
2.3.1	Nahiv Konularına Giriş.....	55
2.3.2	Konuların İşleniş Yöntemi	56
2.3.3	Konuların Pekişmesi İçin Uygulanan Metotlar.....	60
2.3.3.1	Konulardan Sonra Sorular Yöneltilmesi	60
2.3.3.2	Temrîn Başlığı Altında Alıştırmalar Sunulması.....	61
2.3.3.3	Tatbik Başlığı ile Uygulamaya Yönelik Alıştırmalar Verilmesi.....	61
2.3.3.4	Bazı Konuların Tablolarla İşlenmesi.....	62
2.3.3.5	Tembîh ve Tembihât Başlığı Altında Konuları Tamamlayıcı Mahiyette Uyarılara Yer Verilmesi.....	63

2.3.3.6	“Fâide” Başlığı Altında Konulardaki Meseleleri Tamamlayıcı Mahiyette Bilgiler Sunulması	63
2.3.3.7	Sebepler ve Sonuçlar Başlığı Altında Konulardaki Sebep Sonuç İlişkisine Değinilmesi	64
2.4	İstîşhâd	65
2.4.1	İstîşhâdın Kavramsal Analizi	65
2.4.2	Kur’ân-ı Kerîm ile İstîşhâd	67
2.4.3	Hadislerle İstîşhâd	70
2.4.4	Arap Şiiri ile İstîşhâd	70
2.5	Eserde Kullanılan Örnekler	72
2.5.1	Örnek Çeşitleri	74
2.5.1.1	Âyetler	75
2.5.1.2	Hadisler	76
2.5.1.3	Cümleler	77
2.5.1.4	Kelimeler	77
2.6	İ’râb Uygulamalarına Verilen Önem	78
2.7	Nahiv Alanındaki İhtilaflara Yaklaşım	81
2.7.1	Basra Ekolüne Muvafakat Edilen Konular	82
2.7.2	Kûfe Ekolüne Muvafakat Edilen Konular	84
2.7.3	Her İki Ekolün Görüşüne Muvafakat Edilen Konular	85
2.7.4	Bazı Nahiv Âlimleri Arasındaki İhtilaflı Meselelere Değinilmesi	86
2.8	Eserin Nahiv Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi	87
2.8.1	Tespit Edilen Öğretim İlkeleri	89
2.8.1.1	Basitten Karmaşığa Doğru Öğretme İlkesi	90
2.8.1.2	Amaca Dönüklük İlkesi	90
2.8.1.3	Aktiflik İlkesi	91
2.8.1.4	Öğrenciye Görelik İlkesi	91
	SONUÇ	92
	KAYNAKÇA	95
	ÖZGEÇMİŞ	102

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 2.1 İşaret İsimleri Tablosu.....	62
Tablo 2.2 İ'râb Örnek Tablosu	81

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
AÜFEF	: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
AÜİFD	: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviri
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DÜİFD	: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
h.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
KELA	: el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lügati'l-arabiyye
m.ö	: Milat'dan önce
MÜİFD	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Nşr.	: Neşreden
OMÜEFD	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi
ö.	: Ölüm tarihi
ra	: Radıyallahu anh
s.	: Sayfa
s.a.v	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
sy.	: Sayı
thk.	: Tahkik
ts.	: Tarihsiz
USAD	: Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
yy.	: Yüzyıl
byy.	: Baskı yeri yok

ÖZET

Bu çalışmada 1875-1943 yılları arasında Kahire’de yaşamış Ahmed el-Hâşimî’nin hayatı, ilmî kişiliği ve *el-Kavâidü’l-esâsiyye li’l-lugati’l-arabiyye* adlı eseri konu edilmiştir.

Arap dünyasında Fransa’nın 1789’da Mısır’ı işgaliyle başlayıp süregelen yenilikçi hareketler 19. yüzyılın ortalarında etkisini arttırmış, bundan Arap dili de yeterince etkilenmiştir. Bu modernist akımlar nahiv ilminin yenilenmesi, sadeleştirilmesi ve kolaylaştırılması girişimlerine neden olmuştur. O dönemde dildeki modernist yaklaşımlar iki grupta tasnif edilebilir. Birinci grup Arap gramerinin kökten kaldırılması ya da değiştirilmesi fikrini savunurken; ikinci grup ise gramer ilmindeki zorlukların kolaylaştırılarak yeni üslup ve yöntemlerle öğretilmesi fikrini benimsemiştir. Ahmed el-Hâşimî, Arap gramerinin yeni yöntem ve metotlarla kolaylaştırılarak öğretilmesi fikrini benimseyenlerin gurubunda yer almıştır.

Bu çalışma giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde nahiv ilmi hakkında genel bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde yazarın hayatı ve ilmî kişiliğine değinilmiştir. İkinci bölümde ise eser ayrıntılı olarak incelenmiştir. Elde edilen bilgiler sonuç kısmında değerlendirilmiştir.

el-Hâşimî, *el-Kavâidü’l-esâsiyye* eserini ünlü nahivci İbn Mâlik’in manzûmesi *el-Elfiyye* ve onun önemli şerhlerini esas alarak hazırlamıştır. Eser içerik, konuların tertibi ve işleniş yönlerinden el-Elfiyye ile örtüşmektedir. Ancak yazar eserde modern eğitim öğretim metotlarını uygulayarak, nahiv ilmi öğretimine yeni bir soluk getirmek istemiştir. Eser sâde ve anlaşılır bir üslupla kaleme alınmıştır. Öğretici yönü ön plana çıkan eserde, öğrencinin ilgisini canlı tutmak ve nahvin sıkıcılığı önlemek için farklı öğretim metotlarına da yer verilmiştir. Eserde, öğretim ilkelerinden, basitten karmaşığa doğru öğretme, amaca dönüklük, aktiflik ve öğrenciye görelilik ilkelerinin esas alındığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahmed el-Hâşimî, Nahiv, Arapça, *el-Kavâidü’l-esâsiyye li’l-lugati’l-arabiyye*

SUMMARY

AHMAD AL-HASHIMÎ AND HIS WORK “*AL-QAWAID AL-ASASIYYA LI’L-LUGHAT AL-‘ARABIYYA*”

This study analyses the life of Ahmad al-Hashimî, who lived in Cairo between 1875-1943, his academic personality, and his work “*al-Qawaid al-Asasiyya li’l-Lughat al-‘Arabiyya*”.

With the invasion of Egypt by the French in 1798, the effects of modernist trends in 19th century culminated and the Arabic language was also affected from these changes. As a result of these, Arab world tried to renew, simplify and expedite the science of syntax. The Arab elite were divided into two groups. Some of the linguists supported the idea of radically changing or total abolition of syntax, other maintained the idea of teaching it with new methods and styles by simplifying the difficulties of grammar. Al-Hashimi was among who supported the idea simplification.

This study comprises of an introduction, two parts and a conclusion. In introduction, some general information was provided about syntax. In the first part, the author’s life and scientific personality were mentioned. In the second part, the work was examined in detail. The result were evaluated in the conclusion.

Al-Hashimi has written *al-Qawaid* by following the order of *al-Alfiyya*, the work of the famous grammarian Ibn Malik, and of its exegeses. The work fits with *al-Alfiyya* both in content and explanation of the subjects. Nonetheless, the author wanted give a fresh breath to the syntax of Arabic by applying modern educational methods in his work. The work was penned in a very simple and easy method and manner. It also uses modern teaching methods in order to keep interest of the students alive and prevent the dullness of the subject. It was established that the work uses some principles like starting from simple moving to complex, goal-orientedness, activeness and student-orientedness.

Keywords: Ahmad al-Hashimi, syntax, Arabic, *al-Qawaid al-Asasiyya li’l-Lughat al-‘Arabiyya*.

ÖNSÖZ

İnsan hayatının vazgeçilmezlerinden birisi olan dil, yaşamın önemli unsurlarındandır. Bir dilin korunmasına ve doğru kullanılmasına en önemli katkıyı o dilin kurallarının öğrenilip unutulmaması sağlar. Arap dili ve belâgatı alanındaki önemli çalışmalarıyla tanınan çağdaş dil bilimcilerden Mısırlı Ahmed el-Hâşimî (ö. 1875-1943), *el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugati'l-arabiyye* adlı eseriyle bu alanda önemli bir boşluğu doldurmuştur. el-Hâşimî eğitimciler ve araştırmacılara rehberlik etme yönünden hatırı sayılır bir hizmette bulunmuştur.

Tezimizin konusunu teşkil eden bu eser, birkaç açıdan mühimdir. Öncelikle 19. Yüzyılın ortalarında Avrupa'nın da etkisiyle ortaya çıkan yenilenme çabaları içerisinde Arap gramerinin kökten kaldırılması veya değiştirilmesi fikri dile getirilmişti. Bu dönemde yaşayan yazar geleneğe sadık kalarak söz konusu fikre sıcak bakmamış ve gramer ilmindeki zorlukları kolaylaştırarak Arap gramerinin yeni üslup ve yöntemlerle öğretilmesi cihetine gitmiştir. *el-Kavâidü'l-esâsiyye* eseri yazarın bu yaklaşımının bir ürünüdür.

Müellifin eseri ihtilaflarla dolu karmaşık nahiv eserlerine göre sadeliği ve anlaşılabilirliği esas alan yeni bir üslupla kaleme alınmıştır. Ayrıca Arap grameri alanında kaynak olarak kullanılacak ve nahiv öğretiminde istifade edilebilecek eserlerdendir. Son olarak, sadeliği ve anlaşılabilirliği esas alan bu eser hem pedagojik açıdan başarılı hem de herkese hitap edebilme özelliğini taşımaktadır.

Çalışmamız, giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Girişte araştırmamızın amacı, kapsamı ve yöntemine değinilmiş ve nahiv ilminin tarihi ve nahiv ekolleri hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde yazarın hayatı, ilmî kişiliği, hocaları ele alınmış ve eserleri tanıtılmıştır. İkinci bölümde ise eser; yazılış tarihi, yazılış amacı, kaynakları, bölümlerin yapısı, muhtevası, üslûbu, istişhâd konusu, eserde kullanılan örnekler, i'râb, ekollere yaklaşım ve eserin nahiv öğretimi açısından değerlendirilmesi gibi yönlerden incelenmeye çalışılmıştır. Elde edilen bilgiler sonuç kısmında bir araya getirilmiştir. Tez konunun belirlenmesinde ve çalışmanın yürütülmesinde maddi ve manevi yardım ve katkılarını benden esirgemeyen çok değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Yasin PİŞGİN'e teşekkürlerimi arz etmeyi bir borç bilirim. Tez çalışmam süresince verdiği büyük destek ve hoş görüşünden dolayı teşekkürlerin en özelini de sevgili eşim Aslı ULUKANLI İNCE hak ediyor. Çalışmamızın ilim dünyasına mütevazî bir katkı sunmasını temenni ederiz.

Mustafa Mukadder İNCE

Antalya, 2015

GİRİŞ

1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Arap dilinin kurallarının tespiti ve kaynaklara aktarıldığı klasik dönemde kayda değer birçok müellif ve eseri ortaya çıkmıştır. Miladi VII. asırda başlayan bu çalışmalar miladi XIX./XX. yüzyıla kadar devam etmiştir. Ancak son yüzyılda aynı kurallar farklı metotlarla ele alınarak okuyucuya sunulmuştur. Yeni metotlarla yazılan kitapların bir kısmında geleneksel yöntemlerin takipçiliği yapılırken bir kısmında ise tamamen yeni yöntemler denenmiştir.

Arapça'nın en doğru şekilde öğretilmesi ve öğrenilmesi çabasına yönelik bu faaliyetler içerisinde Ahmed el-Hâşimî'nin *el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugati'l-arabiyye* eserinin ayrı bir önemi bulunmaktadır. el-Hâşimî, modern dönem yazarı olmakla birlikte klasik dönem müelliflerinin takip ettikleri yöntemleri esas alarak bu eserini oluşturmuştur. Bu çalışma ile Ahmed el-Hâşimî'nin Arap dilinin en parlak isimlerinden olan İbn Mâlik (ö. 672/1274), İbn Hişâm (ö. 761/1360), İbn 'Akîl (ö. 769/1367), Üşmûnî (ö. 918/1513), es-Sabbân (ö. 1206/1792) ve er-Radî (ö. 688/1289'dan sonra)'nin eserleri ve yöntemlerinden faydalanarak oluşturduğu bu kıymetli eseri tanıtarak günümüz Arap dili açısından önemini tespit etmeye çalıştık. Bunun için çalışmamız boyunca ihtiyaç duyduğumuz ölçüde bu kaynaklara başvurarak Ahmed el-Hâşimî'nin eserinin konumunu belirlemeye gayret ettik. Ayrıca eseri; özgün kılan yönleri, takip edilen metod ve kendine has üslubu gibi farklı açılardan değerlendirerek faydalarını ortaya koymaya çalıştık. Eserin nahiv ilmi açısından değerlendirmesini konu alan yüksek lisans ya da doktora seviyesinde Türkiye'de yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır.

Yaptığımız bu çalışmada kaynak olarak, İbn Mâlik (ö. 672/1274), 'in *el-Elfiyye*'sinden ve bu eser üzerine yazılmış İbn Hişâm (ö. 672/1274), 'ın *Evdahu'l-mesalik*'inden, İbn 'Akîl (ö. 769/1367) ve Üşmûnî (ö. 918/1513)'nin şerhlerinden ve bu şerhelere yazılmış Hudarî ve Sabbân'ın haşiyelerinden yararlandık. *el-Kavâidü'l-esâsiyye* eserini bu kaynaklarla mukayese etme imkanı bulduk. Bu durum bize el-Hâşimî'nin eserini daha iyi analiz etmemize olanak sağladı.

Tezimiz giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde nahiv ilminin doğuşu, gelişimi ve ekoller hakkında genel bir bilgi verdik. Ahmed el-Hâşimî'nin içerisinde yaşadığı modern dönem ve bu dönemde yapılan nahiv çalışmalarına temas ettik. Birinci bölümde Ahmed el-Hâşimî'nin hayatı ve ilmî kişiliğini inceledik. İkinci bölümde ise *el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugati'l-arabiyye* isimli eseri, muhtevâ, üslup, istişhâd, örnekler, i'râb, ekollerin

görüşlerine yaklaşımı ve nahiv öğretimi açılarından incelemeye çalıştık. Tüm bu bilgiler de sonuç bölümünde değerlendirilmiştir.

Çalışmamız boyunca eser isimlerinin sadece ilk kelimeleri büyük harfle yazıldı. Eser ve şahıslarda harf-i ta'rifler muhafaza edildi. Kaynakça bölümünde atıf yapılan kaynakların sıralamasında harf-i ta'rifsiz hali esas alındı.

2. Arap Dili ve Nahiv İlminin Doğuşu ve Gelişimi

Yapacağımız çalışma, Arap dilinde nahiv ilmi alanında te'lif edilmiş önemli eserlerden birisi olan Ahmed el-Hâşimî'nin *el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugati'l-arabiyye* adlı eseri üzerinedir. Ahmed el-Hâşimî'nin bu eserini ele almadan önce Arap diline ve nahiv ilmine özet olarak değinmemizin faydalı olacağına inanıyoruz.

a. Arap Dili

Arapçanın doğuşu ve gelişimi çeşitli merhalelerden geçmiştir. İslam'dan önce Arap dilinin temellerinin dayandırıldığı yazılı bir kültür mevcut değildi. Araplar o dönemde dillerini nesilden nesile sözel olarak hikâye yöntemiyle aktarmışlardır. Onlar Cahiliyye döneminde kendi aralarında fitrî ve hissî olarak saf ve duru bir şekilde dillerini konuşuyorlardı. O dönemdeki kültürleri kendi yaşam alanlarıyla sınırlı olup dış etkenlerden korunmuştu.¹ Bir anlamda uzlet hali diyebileceğimiz bu durum, Arap dilinin asaletini, özelliklerini ve vasıflarını korumasına vesile olmuştur. Dolayısıyla dil; müfredat, nazım ve morfoloji açılarından herhangi bir zarara uğramamıştır.²

Kur'ân'ın indiği dönemdeki cahiliyye Arap toplumu ise, ayrı ayrı kabileler halinde idiler. Her kabilenin kendine özel merkezi bulunuyordu. Kabilelerin kendilerine ait özel sınırları vardı ve sınırlarını koruyorlardı. Her kabile, kendisinin konumunu korumak ve yükseltmek için atalarının savaş tarihini anlatarak mâzisi ile övünüyordu. Aynı şekilde kabileler kendi dönemleriyle övünürler, şairlerini yüceltirler, hatipleriyle iftihar ederler, şairlerinin şiirlerini terennüm ederler ve hatiplerinin hitaplarını rivayet ederlerdi. Çünkü şair ve hatipler kabilenin konuşan diliydi. Onlar kabilenin iftiharını, övünçlerini yayarlar ve kabilenin şeref ve üstünlüğünü dile getirirlerdi. Bundan dolayı şairler ve hatipler o dönemde Arap toplumunda yüksek bir mevkiye sahip olmuşlardır.

Bunun sonucu olarak Arap panayırları büyük şöhret kazanmış, bu popülerlik şair ve hatipleri kabilelerini en iyi şekilde temsil etmeye yönelik yarışmalara sevk etmiştir. Daha

¹ el-Es'ad, Abdülkerim Muhammed, *el-Vasît fi târihin-nahvi'l-arabî*, Dâru's-şevâf, Riyad, 1992, s. 17.

² Hasrân, Abdullah b. Hamd, *Merâhilü tetavvuri'd-dersi'n-nahvi*, Dâru'l-ma'rifeti'l-câmi'iyye, İskenderiyye, 1993, s. 13.

sonra bu yarışmalar gelişerek yorumlama, mana gücü ve fesâhat üslubu açılarından karşılıklı müsabakalara dönüşmüştür.

Bunun neticesi olarak onların edebî açıdan idrakleri genişlemiş, zevk ve estetikleri yükselmiştir. Edebiyat, belâgat ve beyân ilimlerinde öyle dereceye ulaşmışlardı ki sonra gelen nesiller onlara yetişememişlerdir.³ Bu bağlamda Utbe b. Ebî Süfyân, Arap şair ve hatiplerin sözlerini överek şöyle betimlemiştir:

“Şüphesiz Arapların bir sözü havadan daha nahif ve sudan daha tatlıdır. Öyle ki ağızlarından harika bir şekilde çıkan sözler, tıpkı yayından çıkan bir okun hedefi delip geçtiği gibi hedefi delip geçer. Eğer o sözlerin anlamları, kullanıldıkları kelimeler dışında diğer kelimelerle ifade edilse işlevsiz kalır. Yine o sözler onların kullanmış olduğu kelimeler değiştirilerek söylenirse anlaşılması zorlaşır. Arap şair ve hatiplerin lafızları iştilince kolay gözükebilir, ancak lafızların zorluğu idrak edilince o lafızların terkinin kolay olmadığı anlaşılır.”⁴

Cahiliye dönemi Araplarından bize kadar ulaşmış tüm bu bilgi ve edebî mahsuller, bu dilin daha o dönemde işlenmiş ve gelişmiş bir dil olduğu fikrini vermektedir. Arap dili cahiliye döneminin sonuna doğru gelişerek beyân ve belâgatın son noktasına ulaşmış, özellikle nahiv kaidelerinin tespitinde esas alınan Kays, Temîm, Esed, Huzeyl, Kinâne ve Tay kabilelerinin lehçeleri diğer kabilelerin lehçelerine oranla daha büyük bir gelişme kaydetmiştir.⁵

Bütün bu bilgiler ışığında açıkça görülmektedir ki; Araplar Kur’ân nâzil olmadan önce ve Kur’ân’ın nüzulü esnasında dilde ve belâgatta altın çağlarını yaşıyorlardı. İşte böyle bir dönemde Kur’ân-ı Kerîm Allah Teâlâ’dan Hz. Peygamber’e s.a.v lafızda anlam genişliğiyle vahyedilmiştir. Dil, edebiyat ve şiirde altın çağını yaşayan Arap toplumu Kur’ân karşısında hem âciz ve hayran kalmış, hem de Kur’ân ile yeni ufuklar kazanmıştır.

İslam’ın gönülleri fethederek Arap yarımadası ve çevresinde parlaması, insanların dalga dalga İslam dinine girmelerine sebep olmuştur. İslamî fetihler dört halife döneminde de devam etmiş, Hz. Ömer (ö. 23/643)’in hilafetinde, doğuda Ceyhun ve Sind⁶ nehrine, batıda

³ Şeyhûn, Mahmut es-Seyyid, *el-İ’câz fî nazmi’l-Kur’ân*, Mektebetü’l-külliyyeti’l-ezheriyye, Kahire, 1978, s. 3; et-Tantâvî, Muhammed, *Neş’etu’n-nahv ve târihu eşheri’n-nuhât*, Kahire, ts., s. 13.

⁴ Kayravâni, Ebû İshâk İbrahim b. Ali el-Hasrî, *Zehri’l-âdâb semeru’l-elbâb*, thk. Muhammed Muhyüddîn Abdülhamîd, Dârü’l-cil, Beyrut, ts., III, 684.

⁵ Bakırcı, Selami-Demirayak, Kenan, *Arap Dili Grameri Tarihi (Başlangıçtan Günümüze)*, AÜFEF. Yayını, Erzurum, 2001, s. 1.

⁶ Sind adının aslı eski Farsça’da Hindu, Grekçe’de Indos, Latince’de Indus ve Hint dillerinde Sindhu şeklinde bir nehrin adı olarak kullanılan Sanskritçe sindhu (nehir) kelimesidir. Bkz. Özcan, Azmi, “Hindistan”, *DİA*, İstanbul, 1998, XVIII, 75-85. Sind nehri Pakistan ve Hint kıtalarında bulunan 3190 km uzunluğunda, kaynağı 5180 m. yükseklikteki Himalayaların kuzeyinde Tibet olan ve Arap nehrine dökülen bir nehirdir.

Mısır ve Şam bölgelerine ulaşmıştı. Fethi gerçekleştiren Müslümanların bir kısmı kabileleri ile fethedilen topraklara yerleşmişlerdi. Diğer taraftan fetihler sonucu mevâli denilen köleler İslam ile müşerref olup Müslüman ailelerin arasına katılmış, fethedilen şehirlerin toplulukları ile Müslümanlar arasında geliş gidişler sebebiyle etkileşim ve kaynaşım meydana gelmiştir.

Bu kaynaşma her iki toplumun birbirleriyle anlaşabilme gereksinimini doğurmuş ve her iki toplum da birbirlerinin dilinden etkilenmiştir. Bu durum Arapların saf ve duru olan dillerinde bozulmalara sebep olmuştur. Arap olmayan topluluklar Arapça konuşmaya başlayınca dilde “*lahn*”⁷ çoğalmıştır. Zaman geçtikçe dilsel hataların yaygınlaşması Arap dil bilimcilerini harekete geçirmiş, Arap dilinin, dolayısıyla Kur’ân ve Sünnet-i Nebvî dilinin bozulma, yok olma gibi tehlikelerden korumayı amaçlayan ilmî çalışmalar başlatılmıştır. Dil alanında yapılan bu ilmî çalışmalara da Nahiv ilmi ismi verilmiştir.⁸

b. Nahiv İlminin Doğuşu ve Gelişimi

“*نحو*” kelimesi *نحى* fiilinin masdarı olup sözlükte “yön, yol, taraf, yönelmek, izini takip etmek” anlamlarına gelir.⁹ Terim olarak ise “i’râb ve binâ yönünden kelimenin durumlarını belli usüllerle inceleyen ilim dalıdır.”¹⁰ Cevherî (ö. 400/1009’dan önce)’ye göre ise Arap kelâmının i’râbı demektir.¹¹ Bu ilmin nahiv ismiyle isimlendirilmesine dair çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetlerden en meşhuru ise Hz. Ali’nin (ö. 40/660) kelime çeşitleriyle tanımları kapsayan bir sayfayı Ebu’l-Esved ed-Düelî (ö. 67/686)’ye verdikten sonra “Bu yönde ilerle” anlamındaki ‘*انح هذا النحو*’ demesi veya Ebu’l-Esved’in, gramerle ilgili bazı düşüncelerini belirleyerek öğrencilerine benzer bir talimat vermesidir.¹²

Nahiv ilminin ortaya çıkış nedenleri birbirleriyle bağlantılı olmakla birlikte şu şekilde sıralanabilir:

Bkz. http://ar.wikipedia.org/wiki/%D9%86%D9%87%D8%B1_%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%86%D8%AF (30.05.2015)

⁷ Sözlükte “nağme, ezgi”; kıraatte ve dilde “hata etmek; sözün maksudını anlamak” gibi manalara gelen *lahn* yaygın olan terim anlamı dilde ve kıraatte hata yapmaktır. Ayrıca bkz. Çetin, Abdurrahman, “Lahn”, *DİA*, İstanbul, 2003, XXVII, s. 55-56.

⁸ et-Tantâvî, Muhammed, *Neş’etü’n-nahv*, s. 13, 15, 18.

⁹ Cevherî, İsmail b. Hammâd, es-*Sihâh tâcü’l-lugati ve sihâhu’l-arabiyye*, thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr, Dâru’l-ilmî li’l-melâyîn, Beyrut, 1990, VI, 2503; İbn Manzûr, Ebu’l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî (ö. 711/1311), *Lisânu’l-Arab*, Dâru Sadır, Beyrut, ts., XV, 309; Fâkihî, Abdullah b. Ahmed, *Şerhu kitâbi’l-hudûd fi’n-nahv*, thk. Mütevelli Ramazan Ahmed ed-Dumeyrî, Mektebetü’l-vehbe, Kahire, 1993, s. 51; Durmuş, İsmail, “Nahiv” *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII, 300.

¹⁰ el-Cürçânî, Ali b. Muhammed es-Seyyidü’s-Şerîf, *Mu’cemu’t-ta’rifât*, thk. Muhammed Sıddık el-Minşâvî, Dâru’l-fadîle, Kahire, ts., s. 202; İbn Manzûr, *Lisânu’l-arab*, XV, 309; Fâkihî, Abdullah b. Ahmed, *Şerhu kitâbi’l-hudûd fi’n-nahv*, s. 53.

¹¹ Cevherî, İsmail b. Hammâd, es-*Sihâh*, VI, 2503

¹² er-Râcihî, Abduh, *Durûsün fi kütübi’n-nahv*, Dâru’n-nahdati’l-arabiyye, Beyrut, 1975, s. 9; Durmuş, İsmail, “Nahiv” *DİA*, XXXII, 300.

Kur'ân-ı Kerîm'in muhafaza edilme isteği: İslam'ın temel kaynağı olan Kur'ân'ın muhafazası denildiğinde Kur'ân'ın cem'i ve doğru okunması akla gelmektedir. Hz. Peygamber hayatta iken dilde ifade bozuklukları nadiren de olsa gerçekleşmekteydi. O bizatihi bu tür durumlara müdahale edip düzeltiyor veya düzeltilmesini emreliyordu. Nitekim konuşurken dilsel hata yapan bir sahabe için "ارشدوا احكام فانه قد ضل" "*Kardeşinize doğrusunu gösterin, çünkü o yanıldı*" diyerek uyarıda bulunmuştur.¹³ Daha sonra ise İslam devletinin sınırlarının genişlemesi ve İslam'ın Arap yarımadasını çevreleyen topraklara yayılması sonucu çeşitli ırklardan insanlar İslam'a girmiş ve Arap Dilinde ifade bozuklukları çoğalmaya başlamıştır. Bundan dolayı Araplar Kur'ân'ın düzgün okunması ve doğru anlaşılmasını önemsemişler, dolayısıyla da dilin kurallarını oluşturma üzerinde durmuşlardır.¹⁴

İlk dönemdeki Müslümanlar Kur'ân'ın tilavetinde az sayıda olsa da lahn hataları yapıyorlardı. Kur'ân'ın yanlış okunmasıyla ilgili olarak Hz. Ömer döneminde bir bedevî, sahabeye gelerek: "Allah'ın Muhammed'e indirdiğinden kim bana bir şey okutur?" demiş ve bir sahâbî de ona Tevbe Sûresi'ni okutmuştur. Ancak sûrenin "*Allah ve Rasûlü müşriklerden uzaktır.*"¹⁵ âyetine gelince, Rasûl kelimesini mecrur okumuş dolayısıyla âyetin anlamı (hâşâ) "Allah müşrikler ve Peygamberden berîdir" şeklinde anlaşmıştır. Bunun üzerine bedevî "Eğer Allah Peygamberinden berî ise ben hayli hayli berîyim" demiştir. Bu haber Hz. Ömer'e ulaştınca bedevîyi çağırtmış ve âyetin doğrusunu öğretmiştir. Bundan dolayı Hz. Ömer insanlara Kur'ân öğretecek kişilere, dil kurallarını bilmelerini şart koşmuş ve Ebu'l-Esved ed-Düeli'ye dile dair bir takım kural ve kaidelerin belirlenmesini emretmiştir.¹⁶ Bu bilgiler dilin kurallarının tespit ve düzenlenmesi ihtiyacının, İslamın ilk dönemden itibaren ortaya çıktığını göstermektedir.

Bu anlatılanlardan yola çıkarak Kur'ân'ın cem'i ve onun muhafazası sübûtu açısından birinci adımı oluştururken nahiv ilminin doğuşu ve gelişimi de Kur'ân'ın doğru okunması ve doğru anlaşılması yönüyle ikinci adımı teşkil eder denilebilir.

Lahn hatalarının yayılması: "لحن – يلحن" fiilinden masdar olan "لحن" kelimesi konuşmada dil bilgisi, i'râb açısından hata yapma anlamına gelir.¹⁷

¹³ el-Halebî, Ebu't-Tayyib Abdulvâhid b. Ali el-Lugavî, *Merâtibu'n-nahviyyîn*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Mektebetü nahdati mısır, Kahire, ts., s. 5; Hâkim, Ebû Abdullah en-Neysâburî (ö. 405/1014), *Müstedrek ale's-sahihayn*, Dâru'l-harameyn, Kahire, 1997, II, 439.

¹⁴ ed-Dücenî, Fethî Abdülfettâh, *Ebu'l-esved ed-düeli ve neş'etü'n-nahvi'l-arabî*, Vekâletü'l-matbûât, Kuveyt, 1974, s. 41; Dayf, Şevkî, *el-Medârisü'n-nahviyye*, Dâru'l-maârif, Kahire, ts., s. 11.

¹⁵ Tevbe, 9/3.

¹⁶ el-Enbârî, Ebu'l-Berakât Kemalüddîn Abdurrahman b. Muhammed, *Nüzhetü'l-Elibbâ fî tabakâti'l-udebâ*, thk. İbrahim es-Sâmerrâî, Mektebetü'l-menâr, Ürdün, 1985, s. 20; el-Efgânî, Saîd, *Min târihi'n-nahvi'l-arabî*, Dâru'l-fikir, Beyrut, ts., s. 10.

¹⁷ Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh*, V, 2194.

H. Peygamber'in "أنا من قريش و نشأت في بني سعد فأنى لي اللحن!" "*Ben Kureyštenim, Beni Sa'd'de yetiştim. Bende lahn hataları nasıl olsun ki?*"¹⁸ buyurması, dilde yapılan hataların lahn kelimesiyle ifade edildiğinin delilidir.¹⁹

Lahn, H. Peygamber döneminde ferdî ve nadir görülen bir olguydu. Zamanla yaşanan fetihler ve farklı dilleri konuşan toplumlar İslam'a girerek Arapları dilsel ve kültürel açıdan etkilemiş, dilde lahn hatalarını ortaya çıkarmıştı. Dilsel hataların nihayetinde toplumun kültürlü kesimine de sirayet etmesi, olayın ciddiyetini gözler önüne sermiş ve dönemin idarecilerinin dikkatlerini çekmiştir.²⁰

Kaynaklarda H. Ömer döneminde gerçekleşen meşhur bir lahn hatası zikredilir. H. Ömer isabetsiz ok atışı yapan bir grubun yanından geçerken başarısızlıklarından dolayı onları kınamış, o grup da "إنا قوم متعلمين" "Biz henüz öğrenen bir topluluğuz" diyerek "متعلمون" şeklinde "و" vâv harfi olan kelimeyi "متعلمين" şeklinde "ى" yâ harfi ile söyleyerek dilsel hata yapmışlardır. H. Ömer bu hataya işaret ederek "Allah'a yemin ederim ki, dilde yaptığınız hata ok atışınızda yaptığınız hatadan daha büyüktür."²¹ demiştir.

Lahn hatasına bir başka örnek de şudur; Ebu'l-Esved bir gece kızı ile beraber gökyüzünü seyrederken kızı "gökyüzü ne kadar güzel!" demek istemiş, bunu "ما أحسن السماء" cümlesi ile ifade etmişti. Halbuki "ما أحسن السماء" demesi gerekiyordu. Bunun üzerine babası "yıldızları" diye cevap vermişti. Ancak böyle bir cevap beklemeyen kızı babasına gökyüzünün güzelliğinden taaccüb ettiğini belirtince, babası kızının hata yaptığını anladı, çünkü kızı o ifadesiyle babasına "gökyüzünün nesi güzel?" mahiyetinde soru sormuş oluyordu. Bunun üzerine Ebu'l-Esved ed-Düelî kızına "öyleyse ما أحسن السماء de" demiş ve sonrasında nahivle uğraşmaya başlamıştır.²²

Arap dilinin kurallarının oluşturulmasında en önemli etken lahnın varlığı ve yaygınlaşması gözükmektedir. Bu hataların önlenmesi belli kuralların tespiti ile mümkün olacaktı. Araplar da bu hataların yaygınlaşması sonucunda böyle bir gayretin içerisine girerek dili korumaya çalışmışlardır.

Arapların dilleriyle övünmeleri: Allah Teâlâ'nın son peygamber H. Muhammed s.a.v'i Arap toplumunun içerisinde seçmesi ve yüce kelâmını Arapların diliyle indirmesinden

¹⁸ es-Süyûtî, Abdurrahman Celâluddîn, *el- Müzhir fi ulûmi 'l-luga ve envâihâ*, Mektebetü dâri't-türâs, Kahire, ts., II, 397.

¹⁹ el-Efgânî, Saîd, *Min târihi 'n-nahvi 'l-arabî*, s. 8.

²⁰ el-Efgânî, Saîd, *Min târihi 'n-nahvi 'l-arabî*, s. 7; Avn, Hasan, *el-Lugatü ve 'n-nahvu dirâsetün târihiyyetün ve tahlîliyyetün ve mukâranetün*, Matbaatü royâl, İskenderiyye, 1952, s. 182.

²¹ el-Efgânî, Saîd, *Min târihi 'n-nahvi 'l-arabî*, s. 8.

²² es-sîrâfî, Ebû Saîd el-Hasen b. Abdullah, *Ahbâru 'n-nahviyyîn el-basriyyîn*, thk. ez-Zeynî, Muhammed Abdulmun'im hafêcî, Mektebetü ve matbaatü Mustafâ el-Bâbiyyî el-Halebî, Mısır, 1955, s. 19; el-Enbârî, Ebu'l-Berakât Kemalüddîn Abdurrahman b. Muhammed, *Nüzhetü 'l-elibbâ fi tabakâti 'l-udebâ*, s.10; Bakırcı-Demirayak, *Arap Dili Grameri Tarihi*, s. 23.

dolayı Arapça diğer diller arasında önemli bir yer edinmiştir. Arap dilinin bu değeri dilin sahibi olan Araplara da önem kazandırmıştır.²³

Araplar üstün saydıkları ve övünç kaynağı olarak gördükleri dillerinin yabancı topluluklarla kaynaşmaları sonucu bozulma ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını görünce dil kurallarını düzenleyerek dillerini korumaya gayret etmişlerdir.²⁴

Yeni nesillerin dili doğru bir şekilde anlama ihtiyacı: İslam'ın fetihlerle yayılması sonucu yabancıların müslüman olmaları, Arapların o toplumlarla evlilik yapmaları ve Mevâlî diye adlandırılan kölelerin İslam şehirlerinde çoğalması sonucu dil olumsuz yönde etkileniyordu. Mevâlî köleler ve Arap olmayan anneler her ne kadar Arapça konuşsalar da dilde yaptıkları hatalar yeni doğan Arap neslini dilsel anlamda olumsuz yönde etkiliyordu.²⁵ Bundan dolayı yeni neslin Arap dilini doğru bir şekilde öğrenmeleri ve konuşmaları için dil kurallarının oluşturulması ihtiyacı doğmuştur.

Biz burada nahiv ilminin ortaya çıkış sebeplerini dört madde halinde özet olarak açıklamaya çalıştık. Aynı sebepler dînî, siyasi, ulusal ve toplumsal sebepler olarak farklı tasniflerle de ele alınmıştır.²⁶

Nahiv ilmi sahasında ilk çalışmayı yapan kişi hakkında âlimler ihtilaf etmişlerdir. Nahiv alanında ilk çalışmayı yapanın Hz. Ali olduğunu söyleyenler vardır. Bu görüşte olanlar ed-Düelî'nin rivayetine dayanarak Hz. Ali'nin "Kelâmın tamamı isim, fiil ve harftir. İsim müsemmadan haber veren, fiil kendisiyle haber verilen, harf ise bir mana ifade eden şeydir." cümlesinin yazılı olduğu bir sayfayı ed-Düelî'ye vererek "انح هذا النحو" "Bu metodu takip et." demesiyle bu alanda ilk çalışmanın onun tarafından yapıldığını iddia etmektedirler.²⁷

Fakat âlimlerin çoğu ilk nahiv çalışmalarının Hz. Ali'nin isteği ile Ebu'l-Esved ed-Düelî tarafından gerçekleştiği görüşündedirler.²⁸ Bu görüşü savunanlar; nahiv ilminin kurallarının oluşturulmasının geniş vakit gerektiren bir iş olduğunu, Hz. Ali'nin hayatının çetin savaşlar ve İslam toplumunun işleriyle meşguliyet içerisinde geçmesinden dolayı bu çalışmaya vakit ayırmasının mümkün olamayacağını belirtmişlerdir.²⁹ İbn Sellâm el-Cumahî (ö. 232/846) de nahiv ilmini ilk sistemleştirerek dilin yöntemi, kıyas metodu, fâil, mef'ûlün

²³ ed-Dücenî, Fethî Abdülfettâh, *Ebu'l-Esved ed-düelî*, s. 52, 53.

²⁴ Dayf, Şevki, *el-Medârisü'n-nahviyye*, s.12.

²⁵ Hasrân, Abdullah, *Merahilu tetavvuri'd-dersi'n-nahvi*, s. 31; Dayf, Şevki, *el-Medârisü'n-nahviyye*, s. 12.

²⁶ ed-Dücenî, Fethî Abdülfettâh, *Ebu'l-esved ed-düelî*, s. 41, 46, 52, 57.

²⁷ el-Enbârî, Ebu'l-Berakât Kemalüddîn Abdurrahman b. Muhammed, *Nüzhetü'l-elibbâ*, s. 20; el-Es'ad, Abdülkerim Muhammed, *el-Vasût fi târihin-nahvi'l-arabî*, s. 27; et-Tantâvî, *Neş'etü'n-nahv*, s. 16-17.

²⁸ İbn Nedîm, Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshâk, *Kitâbu'l-fihrist*, Müessesetü'l-furkân li't-türâsi'l-İslâmî, Londra, 2009, I, 103; es-Sîrafî, *Ahbâru'n-nahviyyîn el-basriyyîn*, s. 10; Dayf, Şevki, *el-Medârisü'n-nahviyye*, s. 13; el-Es'ad, Abdülkerim Muhammed, *el-Vasût fi târihin-nahvi'l-arabî*, s. 30.

²⁹ el-Es'ad, Abdülkerim Muhammed, *el-Vasût fi târihin-nahvi'l-arabî*, s. 30.

bih, muzâf, cezm, cer, nasb ve ref harfleri gibi kuralları belirleyen ed-Düelî olduğunu zikreder.³⁰

Bunlara ilaveten bu iki görüşü cem eden başka bir görüş de vardır ki; ed-Düelî'yi bu işe teşvik faziletini Hz. Ali'ye verirken, bu çalışmayı Hz. Ali'nin yönlendirmesiyle yapma şerefini de ed-Düelî'ye vermiştir.³¹

Ebu'l-Esved'den bu ilmi, talebeleri Nasr b. Âsım el-Leysî (ö. 89/707), Anbesetu'l-Fîl diye tanınan Anbese b. Ma'dên (ö. 100/718), Abdurrahman b. Hürmüz (ö. 117/735), Yahya b. Ya'mer (ö. 129/746), Meymûnu'l-Akran alarak sürdürmüşlerdir. Bu saydığımız kişiler aynı zamanda Kur'ân'ın noktalanması çalışmasında da yer almışlardır.³²

Onlardan sonra Abdullah b. Ebî İshâk Mevlâ el-Hadramî (ö. 127/745) gelir. İbn Ebî İshâk, Basra dil mektebinin kurucusu ve ilk nahivcisi olarak görülür.³³ Onunla alakalı İbn Sellâm şöyle demektedir: “O nahiv ilmini ilk tertipleyen, mukayesesini yapan ve illetlerini açıklayandır.” Yine öğrencisi Yunus b. Habîb (ö. 182/798), onun hakkında şöyle demiştir: “O ve nahiv bir bütün olmuşlardı.”³⁴

İbn Ebî İshâk'tan sonra ise öğrencileri bu ilimde ilgilenerik bazı çalışmalar yapmışlardır. Bu konuda önde gelen öğrencileri İsa b. Ömer es-Sekafî (ö. 149/766), Ebû 'Amr b. el-'Alâ (ö. 154/770) ve Yunus b. Habîb (ö. 182/798)'tir.³⁵

Nahivle ilgili ilk kitabı yazan kişinin Abdullah b. Ebî İshâk el-Hadramî (ö. 127/745) olduğu ifade edilmiştir. Nihat Çetin de nahve dair ilk eserin el-Hadramî tarafından yazılmış olması gerektiğini, çünkü mevcut eski te'liflerde ondan nakil yapıldığını söylemektedir. Ebû Tayyib el-Lugavî (ö. 351/962) ve Süyûtî (ö. 911/1505) onun hemzeyle alakalı sözlerinden ve tutturduğu notlardan bir kitap oluşturduğunu zikretmektedirler.³⁶ Bu alanda ilk çalışmayı Yahya b. Ya'mer el-Leysî (ö. 129/746)'nin yaptığı hakkında da rivayetler bulunmaktadır.³⁷ Daha sonra İsa b. Ömer es-Sekafî'nin yazdığı nahiv eserleri gelmektedir. es-Sekafî bu konuda çeşitli risâleler ve tasnifler yazmıştır. Onun iki kitabı *Câmi'* ve *İkmâl*, döneminin en meşhur kitaplarından olmuştur. *Câmi'* adlı kitabında nahiv meseleleri ve kurallarını ele almış, diğer

³⁰ el-Cumahî, Ebû Abdullah Muhammed b. Sellâm, *Tabakâtü fuhûli's-suarâ*, byy., ts., s. 4.

³¹ el-Es'ad, Abdülkerim Muhammed, *el-Vasît fî târihin-nahvi'l-arabî*, s. 30.

³² el-Cumahî, Ebû Abdullah Muhammed b. Sellâm, *Tabakâtü fuhûli's-suarâ*, s. 4; es-Sîrâfî, *Ahbâru'n-nahviyyîn el-basriyyîn*, s. 17; es-Süyûtî, *el-Müzhir*, II, s. 398; ed-Dânî, Ebû Amr, Osman b. Saîd *el-Muhkem fî nakti'l-mesâhif*, thk. İzzet Hasen, Dâru'l-fikri'l-muâsir, Beyrut, 1997, s. 6.

³³ Dayf, Şevki, *el-Medârisü'n-nahviyye*, s. 22.

³⁴ el-Cumahî, Ebû Abdullah Muhammed b. Sellâm, *Tabakâtü fuhûli's-suarâ*, s. 5.

³⁵ Dayf, Şevki, *el-Medârisü'n-nahviyye*, s. 22; el-Cumahî, Ebû Abdullah Muhammed b. Sellâm, *Tabakâtü fuhûli's-suarâ*, s. 5.

³⁶ es-Süyûtî, *el-Müzhir*, II, s. 398; el-Halebî, Ebû Tayyib, *Merâtibü'n-nahviyyîn*, s. 92; Nâsîf, Ali en-Necdî, *Târihu'n-nahv*, Dâru'l-maârif, Kahire, ts., s. 17; Bakırcı-Demirayak, *Arap Dili Grameri Tarihi*, s. 29.

³⁷ es-Sîrâfî, *Ahbâru'n-nahviyyîn el-basriyyîn*, s. 17.

kitabı *İkmâl*'de ise bu konulara ilaveler yapmıştır.³⁸Nahivle alakalı ilk eser te'lif eden Arap gramercilerinden birisi de es-Sekafi'den sonra gelip ilmi ondan ve Ebû 'Amr b. el-'Alâ'dan alan Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Ebî Sâre er-Ruâsî (ö. 175/791)'dir. Ebû Ca'fer nahivle alakalı *Faysal ve el-Cem'* ve *'l-İfrâd* isimli kitapları te'lif etmiştir.³⁹

3. Nahiv Ekolleri

Nahiv ilminin doğuşu diyebileceğimiz ilk dönemden sonra bu ilimle ilgili çalışmalar hicrî I. asırdan itibaren Basra şehrinde başlamıştır. Basra mektebinden Ebû 'Amr b. el-'Alâ ve es-Sekafi'nin öğrencisi er-Ruâsî'nin Kûfe'ye gelmesiyle ikinci faaliyet merkezi de Kûfe şehri olmuştur. Bunun neticesinde başlangıç itibariyle bireysel veya Basra merkezli olan bu çalışmalar ekolleşmeye başlamıştır. Bu iki ekolden sonra ortaya çıkan Bağdat, Endülüs ve Mısır dil mektepleri nahiv çalışmalarının olgunlaşmasında önemli rol oynamışlardır. Bu bölümde, ekollerinin genel özellikleri, birbirleriyle ilişkileri ve yetiştirdikleri âlimlere yer verilecektir.

a. Basra Ekolü

Basra mektebi nahiv ilminin kurucusu olma özelliğine sahiptir. İlk dil bilimci olarak kabul edilen Ebu'l-Esved ed-Düelî'nin Basra'da temellerini attığı ve öğrencilerinin devam ettirdiği nahiv ilmine dair çalışmalar ekolleşme sürecine zemin hazırlamıştır. Arap grameri sahasında ilk faaliyetlerin Basra'da başlaması ve sürdürülmesi, bu şehri nahiv ilminin merkezi kılmıştır. Basra'nın Nahiv ilminin beşiği olmasının başka sebepleri de vardır. Bunlar;

1. Dillerindeki duruluğu kaybetmemiş Kays ve Temîm gibi fasîh Arapça konuşan köklü kabilelerin Basra'ya göç etmeleri.

2. Basra'nın bâdiye denilen çöl yaşam merkezlerine çok yakın mesafede bulunması ve Basra'nın Araplar için kültür ve ticaret merkezi oluşu.

3. Basra'nın coğrafî açıdan dilsel bozulmalardan etkilenmemiş hâlis Arap kavimlerine yakın konumda olması.⁴⁰

Bütün bu faktörler Basra'yı nahiv ilminin oluşması ve gelişmesinde merkez haline getirmiştir. Basra'da nahiv ilminin ortaya çıkışı ve ilk çalışmalar Kûfe doğumlu Ebû'l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688) tarafından gerçekleşmiş ve böylece Basra ilk çalışmaların yapıldığı

³⁸ Dayf, Şevki, *el-Medârisü'n-nahviyye*, s. 26.

³⁹ es-Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman, *Buğyetü'l-vuât fî tabakâti'l-lugaviyyîn ve'n-nuhât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Matbaatü îsâ el-bâbiyyî el-halebî ve şurakâihî, Kahire, 1965, I, 82-83; ez-Zübeydî, Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasen, *Tabakâtü'n-nahviyyîn ve'l-lugaviyyîn*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Dâru'l-maârif, Kahire, ts., s. 117.

⁴⁰ et-Tantâvî, *Neş'etü'n-nahv*, s. 124, 125.

merkez olmuştur.⁴¹ Hicrî birinci asırdan itibaren bu çalışmalar filolojik anlamda ed-Düelî'yle başlamıştır.⁴²

Ebu'l-Esved ed-Düelî'den sonra Basra merkezli dil çalışmaları Ebû İshak el-Hadramî (ö. 127/735), İsa b. Ömer es-Sekâfî (ö. 149/766), Ebû 'Amr b. el-'Alâ (ö. 154/770), ve Yunus b. Habîb (ö. 182/798) tarafından yürütülmüştür.⁴³

Basra ekolünün nahiv çalışmalarının merkezinde, semâ' ve kıyas bulunmaktadır. Basra ekolünü diğer ekollerden farklı kılan özellik, Basralı dil bilimcilerin fasîh bedevîlerden dil ve edebiyatla ilgili malzeme derlemede titiz davranmaları ve şâz rivayetleri kullanmamalarıdır.⁴⁴

Basra ekolü tabakalarını genel olarak zikrettikten sonra, ekolün önde gelen gramercilerini kısaca tanıtmamızın uygun olacağını düşünüyoruz.

Birinci tabaka dil bilginleri, Ebu'l-Esved ed-Düelî (ö. 67/686) ve talebeleri Nasr b. Âsım el-Leysî (ö. 89/707), Anbesetü'l-Fîl diye tanınan Anbes b. Ma'dên (ö. 100/718), Abdurrahman b. Hürmüz (ö. 117/735), Yahya b. Ya'mer (ö. 129/746) ve Meymûnu'l-Akran'dır.⁴⁵

İkinci tabaka nahiv âlimleri, Abdullah b. Ebî İshâk el-Hadramî (ö. 127/745), İsa b. Ömer es-Sekâfî (ö. 149/766) ve Ebû 'Amr b. el-'Alâ (ö. 154/770)'dir.⁴⁶

Üçüncü tabaka dil bilimcileri, el-Ahfeş el-Ekber (ö. 177/793), Halil b. Ahmed (ö. 175/791), ve Yunus b. Habîb (ö. 182/798)'dir.

Dördüncü tabaka nahiv âlimleri, Sîbeveyh (ö. 180/796) ve el-Ahfeş el-Evsat (ö. 215/830)'dir.

Beşinci tabaka dil bilimcileri ise el-Asmaî (ö. 216/831) ve İbn Sellâm (ö. 232/846)'dir.⁴⁷

Bu tasniften sonra Basra Mektebinin öne çıkan bazı isimlerinden bahsetmek yerinde olacaktır.

Ebû Amr b. el-'Alâ ve el-Asmaî'nin şehirli halkın ve bedevîlerin dil ve edebiyatlarına yönelik çalışmaları Basra mektebinden çıkmıştır. Basra ekolünün öne çıkan isimlerinden birisi de Halil b. Ahmed'tir. Onun çok kıymetli nahiv çalışmaları, genellikle meşhur öğrencisi Sîbeveyh (ö. 180/796) ile bilinir. Halil b. Ahmed eski Arap şiirini tetkik ederek onun ritmik

⁴¹ Bakırcı-Demirayak, *Arap Dili Grameri Tarihi*, s. 33.

⁴² er-Râcihî, Abduh, *Durûsün fî kütübi'n-nahv*, s. 9.

⁴³ er-Râcihî, Abduh, *a.g.e.*, s. 10.

⁴⁴ Kılıç, Hulusi, "Basriyyûn" *DİA*, İstanbul, 1992, V, 117.

⁴⁵ el-Es'ad, Abdülkerim Muhammed, *el-Vasût fî târihin-nahvi'l-arabî*, s. 46.

⁴⁶ el-Es'ad, Abdülkerim Muhammed, *el-Vasût fî târihin-nahvi'l-arabî*, s. 49, 51.

⁴⁷ es-Sîrâfî, *Ahbâru'n-nahviyyîn el-basriyyîn*, s. 5-6.

düzenini ve muhtelif vezin çeşitlerini icâd etmiş ve böylelikle daha önce bilinmeyen aruz ilminin öncüsü olmuştur. Aynı zamanda ilk defa *Kitâbu'l-ayn*⁴⁸ isimli küçük hacimli Arapça bir sözlük de te'lif etmiştir.⁴⁹

Başlangıç seviyesinde olan nahiv çalışmalarının Basra'daki seçkin âlimleri şunlardır: es-Sekafî (ö. 149/766) el-Ahfeş el-Ekber (ö. 177/793), Yunus b. Habîb (ö. 182/798). Onların çalışmaları nahvin babası diye adlandırılan Sîbeveyh'in (ö. 180/796) kıymetli eseri *el-Kitâb* ile bilinmektedir. Sîbeveyh bu eseriyle kendi ismini ebedileştirmiştir. O soyca Arap olmamasına rağmen, Araplar tarafından kendi dillerini sistemleştiren kimse olarak kabul edilmiştir. Onun *el-Kitâb*⁵⁰ isimli eseri birçok kez şerh edilmiştir. En önemli şerhi ise yine Basra mektebinin önde gelen dilcilerinden Hasan es-Sîrâfî (ö. 368/979)'ye aittir.

Basra mektebinin en önemli temsilcilerinden biri de Ebu'l-Abbâs el-Müberred (ö. 286/900) idi. Özgün bir zihne sahip olan Ebu'l-Abbâs *el-Kitâbu'l-câmi*' adlı eseriyle şöhret bulmuştur. Bu kitabında Arap dilinin kurallarının yanında Arapların âdet, gelenek ve şiirleri hakkında da çok geniş malumata yer vermiştir.⁵¹

b. Kûfe Ekolü

Her ne kadar Basra mektebi nahiv ilminin kuruculuğu görevini yapmış olsa da, bu ekolden beslenmiş Kûfe ekolünün oluşması ile iki ekol arasındaki rekabet, nahiv ilminin gelişmesine vesile olmuştur.⁵²

Genel olarak Terâcim kitapları Kûfe'de Nahiv çalışmalarının ilk başlangıcının Ebû Ca'fer er-Ruâsî (ö. 175/791) ve Muaz b. Müslim el-Herrâ (ö. 187/803) ile olduğunu zikretmektedirler.⁵³ Ancak Kûfe'de Nahiv çalışmalarının başlangıç tarihinin tam olarak ne zaman olduğu bilinmemektedir. Bilindiği kadarıyla İsbâ b. Ömer es-Sekafî (ö. 149/766) ve Ebû 'Amr b. el-'Alâ (ö. 154/770) gibi Basra nahivcilerinden ders alan, daha sonra 'da Kûfe'ye giden Ebû Ca'fer er-Ruâsî (ö. 175/791) Kûfe nahiv ekolünün kurucusu sayılmaktadır.⁵⁴

Kûfe'de gerçek ekolleşme Ebû Ca'fer er-Ruâsî'nin iki meşhur talebesi Ali b. Hamza el-Kisâî (ö. 189/804) ve Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ (ö. 207/822) ile olmuştur.⁵⁵ Bu iki âlim,

⁴⁸ Halil b. Ahmed tarafından ilk defa alfabetik dizin esasına dayanarak oluşturulan bu eser, Arap lügatçiliği bakımından bir dönüm noktası sayılmaktadır. Daha geniş bilgi için Bkz. Demirayak, Kenan ve Çögenli M. Sadi, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, AÜFEF yayını, Erzurum, 2000, s. 123.

⁴⁹ Goldziher, Ignaz, "*Arap Dili Mektepleri*", (Çev. Süleyman Tülüçü), AÜİFD, sy. 9, 1990, s. 336.

⁵⁰ Arap dili gramerine dair günümüze ulaşan en orjinal, en mükemmel ve en hacimli ilk eser sayılmaktadır. Daha geniş bilgi için Bkz. Demirayak-Çögenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, s. 177.

⁵¹ Goldziher, Ignaz, *Arap Dili Mektepleri*, s. 336.

⁵² er-Râcihi, Abduh, *Durûsün fî mezâhibi'n-nahviyye*, s. 89.

⁵³ Dayf, Şavki, *el-Medârisü'n-nahviyye*, s. 153.

⁵⁴ Bakırcı-Demirayak, *Arap Dili Grameri Tarihi*, s. 45.

⁵⁵ Dayf, Şevki, *el-Medârisü'n-nahviyye*, s. 154, ez-Zübeydî, *Tabakâtü'n-nahviyyîn ve lugaviyyîn*, s. 35-40.

nahiv ilminin kaideleri ve usullerini oluşturarak, Kûfe ekolünün Basra ekolünden ayrılarak bağımsız bir ekol olmasını sağlamışlardır.⁵⁶

Kûfe Ekolünün nahiv çalışmalarını zaman içerisinde sürdüren dil bilginlerini şöyle sıralayabiliriz:

el-Kisâî (ö. 189/804), el-Ferrâ (ö. 207/822), Ebu'l Hasen Ali b. el-Mübârek el-Ahmer (ö. 194/809), Ebu'l Hasen el-Lihyânî (ö. 220/835), Ebû Muhammed Seleme b. Âsım (ö. 226/840), Ebû Ca'fer Muhammed b. Sa'dân ed-Darîr (ö. 231/845), Ebû Yusuf Yakup b. İshâk es-Sikkât (ö. 244/858), Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed et-Tuvvâl (ö. 243/858), Ebû Ca'fer Muhammed b. Abdullah b. Kâdim (ö. 251/865) ve Ebu'l Abbâs Sa'leb (ö. 291/903).⁵⁷

Kûfe ekolü de Basra ekolü gibi dil ile ilgili çalışmalarını sema' ve kıyasa dayandırmışlardır. Ancak Kûfe ekolü bu konudaki dil ile alakalı rivayetleri kullanmada Basra ekolü kadar titiz davranmamıştır. Basra ekolü sema' konusunda güvenilir bâdiye Araplarından rivayetler yaparken, Kûfe ekolü aynı hassasiyeti göstermeyerek, sözün kimden olduğuna dikkat etmeden kaynak olarak göstermişlerdir.⁵⁸

Basra ve Kûfe mekteplerinin kullandıkları bazı nahvî ıstılahlar da birbirlerinden farklıdır. Kûfe mektebinin nahvî ıstılahlarla ilgili farklı ifadeler kullanması aynı zamanda müstakil bir ekol olduğunun da göstergesidir. Basralılar "ism-i fâil" terimini kullanırken, Kûfeliler bunun yerine "ism-i dâim" terimini kullanmışlardır. Kûfeliler mef'ûl'ü sadece mef'ûl'ü bih için kullanıyorlardı. Mef'ûl-ü fih, li-eclihî ve meahû gibi mef'ulleri eşbâhu'l-mefâil olarak isimlendiriyorlardı. Şân zamiri yerine ismi meçhûl, fasıl zamiri yerine ismi imâd, zarf yerine sıfat ve mahal, bedel yerine tercüme ve temyîz yerine tefsir terimlerini kullanıyorlardı. Kûfelilerin kullandıkları bu terimler zamanla kullanımdan kalkmış, sadece "atf-ı nesak" ve "na't" terimleri kullanılmaya devam etmiştir.⁵⁹

Bu iki ekol bazı nahiv kurallarında da birbirlerinden farklı düşünmüşlerdir. Örneğin: بنس ve نعم kelimeleri Kûfelilere göre isim iken, Basralılar bu kelimeleri fiil olarak değerlendirmişlerdir.⁶⁰ Kûfeliler masdarın fiilden türetildiğini söylerken, Basralılar ise aksine fiilin masdardan türediğini söylemişlerdir.⁶¹ Kûfe ekolünün çalışmalarının Ebu'l Abbâs

⁵⁶ Dayf, Şevki, *el-Medârisü'n-nahviyye*, s. 155.

⁵⁷ el-Es'ad, Abdülkerim Muhammed, *el-Vasît fi târihi'n-nahvi'l-arabî*, s. 55, 68, 73-75, 80, 81, 86.

⁵⁸ el-Efgânî, Saîd, *Min târihi'n-nahvi'l-arabî*, s. 208; Dayf, Şevki, *el-Medârisü'n-nahviyye*, s. 159-160.

⁵⁹ Dayf, Şevki, *el-Medârisü'n-nahviyye*, s. 166-167.

⁶⁰ el-Enbârî, Ebu'l-Berakât, *el-İnsâf fi mesâili'l-hilâf beyne'l-basriyyîn ve'l-kûfiyyîn*, thk. Cevdet Mebrûk Muhammed Mebrûk, Mektebetü'l-hâncî, Kahire, ts., s. 86.

⁶¹ er-Râcihî, Abduh, *Durûsun fi mezâhibi'n-nahviyye*, s. 147; el-Mahzûmî, Mehdî, *Fi'n-nahvi'l-arabî nakdun ve tevcîhun*, Dâru'r-râidi'l-arabî, Beyrut, 1986, s. 141-142.

Sa'leb'in (ö. 291/903) vefatı ile sona erdiği ve yerini Bağdat ekolünün aldığı ifade edilmiştir.⁶²

c. Diğer Nahiv Ekolleri

Basra nahiv ekolü ile başlayıp gelişen ve Kûfe mektebi ile ekolleşen dil çalışmaları, diğer Arap ülkeleri üzerinde etki oluşturmuş ve Bağdat, Endülüs ve Mısır gibi nahiv ekollerinin oluşmasına sebep olmuştur. Aşağıda dil çalışmalarına büyük katkılar sağlayan bu ekollerden bahsedilecektir.

i. Bağdat Ekolü

Basra ve Kûfe ekollerinin son temsilcileri olan, Muhammed b. Yezîd el-Müberred (ö. 286/900) ve Ebu'l Abbâs Ahmed b. Yahya Sa'leb (ö. 291/903)'in Bağdat'da oluşturdukları ilim meclisleri, şehre ilmî canlılık ve hareketlilik getirmiştir. Bu iki âlim arasındaki rekabet ve tartışmaların yoğunluğu, onlara yönelen talebelere ilmî çeşitlilik sağlamış, isteyen her iki âlimin görüşlerini almış, isteyen de birini tercih etmiştir.

Hicrî üçüncü asrın sonlarında gerçekleşen bu hareketlilik Bağdat ekolüne kendine has bir yöntem kazandırmıştır. Bu yeni yöntemi; sonuç çıkarma, kural oluşturma ve Basra, Kûfe ekollerinin özünü elde etmek olarak tanımlayabiliriz.⁶³

Bağdat mektebinden, Kûfe ve Basra ekollerinden etkilenmekle birlikte daha çok Kûfe ekolüne meyleden başlıca nahivciler şunlardır: İbn Keysân (ö. 299/912), İbn Şugayr (ö. 315/927) ve İbn Hayyât (ö. 320/932). Basra ekolüne meyleden Bağdat nahivcilerini de şöyle sıralayabiliriz: ez-Zeccâcî (ö. 337/949), Ebû 'Ali el-Fârisî (ö. 377/987), Ebu'l Feth Osman b. Cinnî (ö. 392/1001) . Yukarıda saydığımız Bağdatlı nahivcilere ilaveten, Ebû Musa el-Hâmid (ö. 305/917), Ebu Bekir Muhammed b. Kasım el-Enbârî (ö. 328/940), İbn Serrâc (ö. 316/929) da Bağdat ekolünün ünlü dil bilginleridir.⁶⁴

ii. Endülüs Ekolü

Endülüs'te Nahiv çalışmaları, Endülüs'ün Emeviler tarafından 93/711 yılında feth edilmesinden sonra başlar.⁶⁵ İlk dönemlerde Endülüs'te elden ele dolaşan ilk kaynak eser Sîbeveyh'in (ö. 180/796) *el-Kitâb*'ıdır. Endülüs'te Nahiv çalışmalarının bilimsel bir şekil

⁶² Kılıç, Hulusi, "Kûfiyyûn", *DİA*, Ankara, 2002, XXVI, 345.

⁶³ er-Râcihî, Abduh, *Durûsün fî mezâhibi'n-nahviyye*, s. 159.

⁶⁴ er-Râcihî, Abduh, *a.g.e.*, s. 160-161.

⁶⁵ el-Fazlî, Abdulhâdî, *Merâkizü'd-dirâsâti'n-nahviyye*, Mektebetü'l-menâr, Ürdün, 1986, s. 101.

alması, Emevilerin hicrî 137 yılında Abdurrahman ed-Dâhil (ö. 172/788) döneminde bağımsız bir devlet haline gelmesiyle başlamıştır.⁶⁶

Endülüs nahiv âlimlerinden ez-Zübeydî, Endülüs ekolünün ilk nahivci ve dilcilerinden bahsederken birinci sırada Ebû Mûsâ el-Hevâriyyû (ö. 257/932)'yü, ikinci sırada el-Ğazi b. Kays (ö. 199/815)'ı ve üçüncü sırada Cûdî b. Osman el-Mevrûrî (ö. 198/814)'yi zikretmiştir.⁶⁷

Bilimsel anlamda Endülüs nahivcilerinin ilki, Kûfe'ye giderek el-Kisâî ve el-Ferrâ'ya talebe olan Cûdî b. Osman el-Mevrûrî'dir. Cûdî hocası el-Kisâî'nin Nahiv kitabını Endülüs'e ilk getiren kişi olmuş ve Kûfe ekolünün Endülüs'e girmesini sağlamıştır.⁶⁸ Cûdî, Gırnata ve Kurtuba gibi Endülüs şehirlerinde nahiv öğretiminde bulunmuştur. Endülüste nahiv alanında ilk eser te'lif eden ve ilk Endülüs nahivcilerini yetiştiren de Cûdî olmuştur.⁶⁹

Endülüs ekolünün meşhur nahivcilerini Cûdî b. Osman el-Mevrûrî (ö. 198/814), Muhammed b. Hasen ez-Zübeydî (ö. 379/989), İbn el-İflîtî (ö. 441/1050), el-'A'lem eş-Şentemerî (ö. 476/1083), el-Bâziş el-Gırnâtî (ö. 528/1133), Abdurrahman b. Muhammed er-Ramâk el-İşbîlî (ö. 541/1147), İbnü Madâ el-Kurtubî ez-Zâhirî (ö. 592/1195), İbn Usfûr el-İşbîlî (ö. 663/1265), *el-Elfiyye* nazımının sahibi İbn Mâlik el-Ceyyânî (ö. 672/1274), Ebû Hayyân el-Gırnâtî (ö. 745/1345) olarak sayabiliriz.⁷⁰

iii. Mısır Ekolü

Mısır'ın nahiv alanına erken denilebilecek bir dönemde girdiği görülmektedir. Ebu'l Esved ed-Düelî'nin öğrencisi Abdurrahman el-Hürmüz'ün (ö. 117/735) Mısır'a gelmesi ile Mısır nahiv ilmi ile tanışmıştır. Fakat ilk dönemde nahiv ilmi sahasında gerçek anlamda bir esere rastlanmamaktadır. Mısır'da gerçek anlamda nahiv çalışmaları, hicrî ikinci asırda Vellâd b. Muhammed et-Temîmî (ö. 263/876) ile başlamıştır.⁷¹ ez-Zübeydî (ö. 379/1006) onun hakkında şöyle demiştir. "Velîd b. Muhammed aslen Basralıdır. Mısır'da yetişti. Irak'a ilim yolculuğu yaptı. Irak âlimlerinden ilim okudu. Ondan önce Mısır'da nahiv ve dil bilimi adına fazla bir şey yoktu."⁷² el-Vellâd, Mısır'a nahiv ve dil ile ilgili kitapları getiren ilk kişidir.⁷³

et-Temîmî'den sonra Ahmed b. Ca'fer ed-Dîneverî (ö. 289/902) ve Vellâd'ın oğlu Muhammed b. Vellâd (ö. 298/910) hicrî III. asır Mısır nahivcilerinin önde gelenleridir. Hicrî IV. asra bakıldığında Mısırlı büyük nahiv âlimi Ebû Ca'fer en-Nahhâs (ö. 338/950) görülür.

⁶⁶ er-Râcihî, Abduh, *a.g.e.*, s. 215.

⁶⁷ ez-Zübeydî, *Tabakâtü'n-nahviyyîn ve'l-lugaviyyîn* s. 253, 256.

⁶⁸ el-Fazlî, Abdulhâdî, *Merâkizü'd-dirâsâti'n-nahviyye*, s. 101; ez-Zübeydî, *Tabakâtü'n-nahviyyîn ve'l-lugaviyyîn*, s. 256; Dayf, Şevki, *el-Medârisü'n-nahviyye* s. 288.

⁶⁹ el-Fazlî, Abdulhâdî, *a.g.e.*, s. 52.

⁷⁰ el-Fazlî, Abdulhâdî, *a.g.e.*, s. 53-54.

⁷¹ er-Râcihî, Abduh, *Durûsün fî kütübi'n-nahv*, s. 197; el-Fazlî, Abdulhâdî, *a.g.e.*, s. 60.

⁷² ez-Zübeydî, *Tabakâtün'nahviyyîn ve lugaviyyîn*, s. 213.

⁷³ el-Fazlî, Abdulhâdî, *a.g.e.*, s. 60.

en-Nahhâs nahiv ilminde Bağdat ekolüne yönelirken, Kûfe ve Basra ekollerinden de yararlanmışır.⁷⁴

Yukarıda isimlerini zikrettiğimiz bilginler ilk dönem önde gelen nahivcilerden bazılarıdır. Onların yanı sıra Ebubekir el-İdfevî (ö. 388/998), Ali İbrahim el-Havfî (ö. 430/1039), İbn Bâbişâz (ö. 469/1076), İbn Berrî (ö. 582/1186), Süleyman ed-Dakîkî (ö. 614/1217), Ali b. Muhâm b. Abdussamed es-Sehâvî (ö. 643/1246), İbn Hişâm (ö. 761/1360), İbn ‘Akîl (ö. 769/1367), İbn Sâiğ (ö. 776/1374), Celâluddîn es-Süyûtî (ö. 911/1505) ve el-Üşmûnî (ö. 929/1522) de Mısır’ın yetiştirdiği önemli nahivcilerdir.⁷⁵

4. Modern Dönemde Nahiv Çalışmaları

Abbasilerin yıkılmasından sonra hilafetin Mısır’a geçmesiyle Arap dünyasında Mısır’ın önemi daha da artmıştır. Hatta Mısır Arap dünyası için merkez olma özelliğini kazanmıştır. İlim merkezi olması bakımından Mısır, bu önemini Eyyûbiler, Memlûkler ve Osmanlılar döneminde de devam ettirmiştir. Osmanlı imparatorluğunun son döneminde de Avrupa’nın gözleri gerek Arap dünyası, gerekse Ortadoğu açısından önem arz eden Mısır’a yönelmiştir.

1789’da Napolyon (ö. 1237/1821)’un Mısır’ı işgal etmesi Arap dünyasında modernleşmenin ve çağdaş dönemin başlangıcı sayılmaktadır. Siyâsî alandaki bu değişiklikler sosyal, ilmî ve edebî alana da önemli ölçüde yansımış, çağdaş anlamda okullar kurulmuş ve bu okullara başta İtalya ve Fransa olmak üzere Avrupa ülkelerinden hocalar getirtilmiştir.⁷⁶

Diğer taraftan ilmî ve edebî alanda eğitim görmek için Avrupa’ya burslu öğrenciler gönderilmiştir. On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru Mısır’da kayda değer ilmî edebî çalışmalar gerçekleşmiş, çeşitli edebî akımlar ve bu akımlara karşı fikirler doğmuş, batı edebiyatının etkisiyle modern anlamda hikâye, roman ve tiyatro türlerinde önce çeviri sonra da te’lif eserler verilmeye başlanmıştır. Avrupa’daki eğitim serüvenini bitirip ülkelerine dönen gençler, ana yurtlarındaki geri kalmışlığı irdelemeye başlamışlar ve sosyal hayatın her alanında reform arayışına girmişlerdir.

Bu yenilikçi arayıştan, Arap dili ve edebiyatı da önemli ölçüde etkilenmiştir. Batının etkisi ile Arap aydınlar Arapçanın modern çağı yakalayamadığını ve insanın duygu ve düşüncelerini ifade etmede yetersiz kaldığını savunan bir takım fikirler dillendirerek, Arap dilinin dil bilgisi olan sarf ve nahiv ilimlerinin ihtiyaca cevap verecek hale getirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu reform düşüncelerini hızlandıracak gazete ve dergiler de

⁷⁴ er-Râcihî, Abduh, *Durûsün fi kütübi’n-nahv*, s. 197.

⁷⁵ er-Râcihî, Abduh, *Durûsün fi’l-mezâhibi’n-nahviyye*, s. 250.

⁷⁶ Bakırcı-Demirayak, *Arap Dili Grameri Tarihi*, s. 163.

yayımlanmıştır. Yenilikçi grup dilin ıslahı üzerinde duruyorlar, mevcut dilin ve bu dille yazılan edebiyatın ihtiyaç duyulan milli bilinci yaratmaktan uzak olduğunu savunuyorlardı. Mısırda bu tür fikirsel hareketlerin canlanmasını sağlayan ilk kişi, Avrupa'ya gönderilen öğrenciler arasında bulunan Rifâ'a et-Tahtâvî'dir (ö. 1290/1873).⁷⁷

Arap dili gramerinin zorluğu ve metodoloji eksiklikleri ile alakalı rahatsızlıklar, hicrî ikinci asrın sonlarına doğru konuşulur olmaya başlanmıştır. İlk tepkiler Halef el-Ahmer (ö. 180/796) ve el-Câhiz (ö. 255/869)'den gelmiştir. el-Câhiz, bu tarz eğitimi pedagojik yönden eleştirmiş, ilk defa öğrenenlere ne kadar ağır gelebileceğine ve öğrenci-uzman ayırımına dikkat çekmiştir.⁷⁸ İbn Hazm (ö. 456/1064), İbn Tümert (ö. 522/1128), İbn Madâ (ö. 592/1196), İbn Rüşd (ö. 595/1198) ve İbn Haldûn (ö. 808/1406) Arap dili gramerinde yenilikçi görüşte olan eski dönem dil bilginlerindedir.⁷⁹ İbn Hazm'ın nahivle ilgili tecdit anlayışının metodolojik ve pedagojik olduğu görülmektedir. Fakat O bu görüşlerini müstakil bir kitap yazarak somutlaştırmamıştır. Kendinden sonra gelen İbn Tümert, İbn Madâ ve diğerleri ondan büyük ölçüde etkilenmişlerdir.⁸⁰ Nahiv çalışmalarına kapsamlı, sistematik ve bir bütün olarak asıl karşı çıkan şahsiyet, nahvin kolaylaştırılmasını isteyen, İbn Hazm'dan etkilenen, onun muâsırı ve dil reformları konusunda ilerideki tartışmalara zemin hazırlayacak olan Endülüslü ünlü nahivci İbn Madâ (ö. 592/1195) olmuştur.⁸¹

İbn Madâ, İbn Hazm'dan daha da ileri giderek zâhiri ve gizli âmilleri; bunların dayandığı illet ve kıyasları reddederek, sadece harekelerin varlığını kabul etmiş, önceki nahivcilerin nahiv problemlerinin îzâhına temel olan âmil nazariyesi ile ilgili görüşlerini reddetmiştir.⁸² Âmil ve ma'mûl arasında herhangi bir ilişkinin olmadığını ileri sürmüş ve bu konuların Arap dilini donuklaştırdığını iddia etmiştir.⁸³ Aslında i'râb alametlerini âmil'in değil, konuşanın kendi seslerinin oluşturduğunu dile getirmiştir.⁸⁴ Bu tür nahiv teorilerinin bırakılmasını ve nahiv kurallarının ilgasını istemiştir. Bütün bunlardan dolayı nahivcilerin dil öğretimini zorlaştırdıklarını ısrarla belirtmiş ve bu konuyla ilgili olarak nahivcilere reddiye mahiyetinde olan meşhur "*er-Reddu ale'n-nuhât*" isimli kitabını kaleme almıştır.⁸⁵

⁷⁷ Bakırcı-Demirayak, *Arap Dili Grameri Tarihi*, s. 164.

⁷⁸ Doğan, Yusuf, "Arap Gramerinde İlk Yenilikçilik Hareketleri ve Etkileri", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VIII, 2008, sy. 3, s. 188.

⁷⁹ Doğan, Yusuf, *a.g.m.*, s. 192, 195, 198.

⁸⁰ Doğan, Yusuf, *a.g.m.*, s. 194.

⁸¹ Bakırcı-Demirayak, *Arap Dili Grameri Tarihi*, s. 161.

⁸² Doğan, Yusuf, "Arap Gramerinde İlk Yenilikçilik Hareketleri ve Etkileri", s. 195-196.

⁸³ Bakırcı-Demirayak, *Arap Dili Grameri Tarihi*, s. 161.

⁸⁴ Doğan, Yusuf, "Arap Gramerinde İlk Yenilikçilik Hareketleri ve Etkileri", s. 206.

⁸⁵ Bakırcı-Demirayak, *Arap Dili Grameri Tarihi*, s. 162.

İbn Madâ ve döneminin benzeri dil bilimcilerinin görüşleri, yaşadıkları asırda çok rağbet görmemiştir. Ancak çağdaş dönemle birlikte ileri sürdükleri görüşler değerli bulunmuş ve birçok çağdaş dönem nahiv âlimleri onların görüşlerinden etkilenmiştir.⁸⁶

Çağdaş dönemde Arap ilim ve fikir adamları arasında nahiv alanında iki eğilim göze çarpmaktadır. Tâha Hüseyin, İbrahim Mustafa, Ahmed Emin, Mustafa Ali el-Cârim, Enis Ferîha, İbrahim Enis ve Selâme Mûsâ gibi çağdaş dönem Arap dil bilimcileri mutlak olarak nahvin tamamen tasfiye edilmesi ve değiştirilmesi gerektiğini düşünürlerken; Subhî es-Sâlih, Şevki Dayf gibi gramerciler ise nahvin tamamen tasfiyesini doğru bulmamışlar ancak dil bilgisinin zorluklarını ortaya koyarak, nahiv ilminin kolaylaştırılması gerektiğini düşünmüşler ve bu alanda çalışmalar yapmışlardır.⁸⁷ Çağdaş dönemde bazı dil bilimcileri ve nahiv ilmi ile ilgili görüşlerini şöyle sıralayabiliriz:

İbrahim Mustafa (ö. 1382/1962): Çağdaş dönemde İbn Madâ'dan en çok etkilenen dilcilerin başında gelen, Arap gramerinin değiştirilmesini ve gramer için yeni bir çatı kurulmasını isteyen İbrahim Mustafa 1937'de neşrettiği *İhyâ'u'n-nahv* adlı eserinde nahivde âmil ve ma'mûl konularının kaldırılmasının çok yerinde bir iş olacağını savunmuştur. Ona göre eski nahivciler, çalışmalarında asıl amaçtan sapmışlardır.⁸⁸

On dokuzuncu yüzyılın ortalarında, nahiv ilminin kolaylaştırılmasıyla alakalı söylemlere ilk karşılık verenlerden biri olan İbrahim Mustafa, bu meşhur eserinde Arapça cümlelerin, mûsned ve mûsnedün ileyh olmak üzere iki ana parçadan oluştuğunu iddia etmiştir. Buna göre fetha, zamme ve kesra şeklinde üç ana gurupta incelenen i'râb konusunun tamamen kaldırılarak isnadın göstergesi olarak “*zamme*”, izâfetin göstergesi olarak “*kesra*” şeklinde ikiye indirilmesini öngörmüştür. Buradaki amaç ise gramerin kolaylaştırılmasıdır.⁸⁹

İbrahim Mustafa, İbn Madâ'nın ifade ettiği, âmil nazariyesinin nahivden çıkartılmasının gerekliliğini, Arapçayı öğrenmeye dolayısıyla da dildeki anlamları öğrenmeye engel teşkil ettiğini, aslında i'râb alâmetlerini âmil değil, konuşanın kendi seslerinden oluştuğu görüşlerini kabul etmiş ve *İhyâu'n-nahv* isimli eserinin mukaddimesinde bu görüşlere yer vermiştir. İbrahim, esmâ-i hamsedeki elif, vâv ve yâ'nın i'râb alâmeti değil “işbâ”⁹⁰ harfi olduğu düşüncesi ve tesniyenin şâz olarak kabul edilmesi fikri gibi konularda Arap dili enstitüleri ve kurumlarını etkilemiştir.⁹¹

⁸⁶ Doğan, Yusuf, “Arap Gramerinde İlk Yenilikçilik Hareketleri ve Etkileri”, s. 204-204.

⁸⁷ Bakırcı-Demirayak, *Arap Dili Grameri Tarihi*, s. 162-164,166-167-178, 180.

⁸⁸ Bakırcı-Demirayak, *a.g.e.*, s. 175; Dayf, Şevki, *Mecmeu'l-lugati'l-arabiyye fi hamsine âmen*, Mecmeu'l-lugati'l-arabiyye, byy., 1984, s. 169.

⁸⁹ Bakırcı-Demirayak, *Arap Dili Grameri Tarihi*, s. 175.

⁹⁰ Beytin bir ve ikinci mısralarının sonlarının dolgu ögesi olarak uzatılması. Ayrıca bkz. Durmuş, İsmail, “Kafiye”, *DİA*, İstanbul, 2001, XXIV, s. 149-153.

⁹¹ Doğan, Yusuf, “Arap Gramerinde İlk Yenilikçilik Hareketleri ve Etkileri”, s. 206.

İbrahim Mustafa Arapça'nın usûl bilgilerinden biri olan: “الدلالة بالحركات على المعاني” “harekelerle manaya delalet edilmesi” kuralını sorgulayarak şöyle demiştir: “Eğer bu usûl kaidesi ile doğruya ulaşmak istiyorsak, i'râb alametleri olarak nitelendirilen bu kâidenin, istenilen anlamlara işaret eden bir yönünün olması gerekmektedir.”

Halbuki Araplar bu harekelere ciddi anlamda özen göstermemişlerdir. Bu hareketler hiçbir şekilde herhangi bir anlama delalet etmemektedir. Arapça îcâz dilidir. Araplar imkan olursa sözü kolayca ifade etmeyi tercih etmişlerdir. Kelimeyi, manası anlaşılıyorsa, cümleyi, ona delalet eden bir karine varsa ve edata ihtiyaç duyulmuyorsa hafz yoluna gitmişlerdir. Araplar i'râb hareketleri konusunda da aynı duruşu sergilemişler, karışıklık olmayacağına emin olduklarında i'râb hareketlerine pek fazla özen göstermemişlerdir.”⁹² İbrahim Mustafa bu ifadeleri ile gramer alanındaki yenilikçi yaklaşımlarını temellendirmeye çalışmıştır. Onun bu görüşlerinden kendinden sonra gelen pek çok araştırmacı ve bilim adamı yöntemde bir takım farklılıklar olsa da ciddi anlamda etkilenmiştir.⁹³

Şevki Dayf (ö. 1426/2005): Arap ülkelerinin tamamında yeni yetişen neslin, Arapça nahiv ilminde başarısız olmaları, Arapça'yı düzgün bir şekilde konuşmada bile zorluk çekmeleri Mısırlı ünlü Arap dili ve edebiyatı âlimi Şevki Dayf'ın dikkatini çekmişti. Bu durum onun nahiv ilminin yenilenmesi ve kolaylaştırılması çalışmalarına yönelmesine sebep olmuştur. İncelemelerinin sonucunda, dilde kullanımı olmayan bâblar, binâ, furûlar ve sîgaların çokluğu ile öğrenciyi zorlayan nahiv ilminin, dil öğrenimini zorlaştırdığını tespit etmiştir. Bunun üzerine Şevki Dayf 1947 yılında İbn Madâ'nın *er-Reddu 'ala'n-nuhât* adlı eserini tahkik ederek Arapça'nın yenilenmesi ve kolaylaştırılması girişimine başlamıştır. İbn Madâ'nın *er-Reddu 'ala'n-nuhât* adlı kitabını neşretmiş ve esere uzunca bir mukaddime yazmıştır. Daha sonra bu eserin mukaddimesinde yazdığı fikirler doğrultusunda yeni öğrenenlere nahvin kolaylaştırılması için farklı bir proje ortaya koymuştur.⁹⁴

Bu projede, her şeyden önce gramerin yeniden tasnif edilmesi, takdirî ve mahallî i'râbın kaldırılması, doğru konuşmaya hiçbir faydası olmayan i'râb hususlarının kullanılmaması ve bazı nahiv konularının çok ince kurallarla tespitinin yapılması gibi teklifler sunmuştur. Bu önerilerin birçoğu 1979'da Mısır dil kurumu tarafından kabul edilmiştir.

Nahvin yenilenmesi hususunda *Tecdîdu'n-nahv*⁹⁵ isimli bir de kitap hazırlayan Şevki Dayf, eserini beş bölüme ayırarak nahvin kolaylaştırılması esaslarını maddeler halinde ve eski gramercilerin görüşlerini de belirterek konuları sıralayıp açıklamaya çalışmıştır. Eski

⁹² Mustafa, İbrahim, *İhyâu'n-nahv*, byy., Kahire, 1992, s. 49.

⁹³ Bakırcı-Demirayak, *Arap Dili Grameri Tarihi*, s. 175.

⁹⁴ el-Hamzâvî, 'Alâ İsmail, *Mevkîfu Şevkî Dayf mine'd-dersi'n-nahvî dirâseten fî'l-menheci ve't-tatbîk* [elektronik yayın], Majmaah Üniversitesi, Suudi Arabistan, <http://faculty.mu.edu.sa/ahamzawy/> (30.05.2015)

⁹⁵ Şevki Dayf'ın nahiv ilminin kolaylaştırılmasına dair yazdığı bu eserin herhangi bir nüshasına ulaşamadık.

gramerciler tarafından ender olarak belirtilen bazı gramer meselelerinin ilgasını istemiştir. İ'râbın tevhdî gayesiyle takdîrî ve mahallî i'râb, aslî ve fer'î i'râb konusu, zarf, câr mecrûrun mûtaallakı ve fiil-i muzâriyi masdara çeviren “أ” gibi bir kısım konuların kaldırılmasını önermiştir. Şevki Dayf bu projesinde İbrahim Mustafa ve ondan etkilenen dil kurumlarının çalışmaları gibi mutlak anlamda nahvin tasfiye edilmesi ya da tamamen değiştirilmesi gibi bir girişimde bulunmamış; aksine önerdiği yenilikleri, dil ekollerinin ve Sîbeveyh, el-Ahfeş, es-Sekkâkî gibi nahivcilerin görüşleri ile delillendirerek ortaya koymuştur.⁹⁶

Emin el-Hûlî (ö. 1385/1966): 1895 yılında Mısır'da dünyaya gelen, Nahiv ilminde yenilikçi grubun içinde bulunan ve bu alanda önemli katkıları olan Emin el-Hûlî *Arap-İslam Kültüründe Yenilikçi Yaklaşımlar* adlı eserinin nahiv ve fıkıh başlıklı bölümünde; Nahivle hayat arasındaki ilişkinin bozulduğuna dair söylemlerin olduğunu, çünkü nahvin, lise diplomasını alıncaya kadar en az on iki yıl boyunca fasîh Arapçayı öğrenen öğrencilerde çeşitli sıkıntılara sebep olduğunu, bu süreçte talebelerin bir yarar görmediğini, bilakis fasîh dili iyi kullanamayan ve ondan bir fayda sağlayamayan yetişkinler olarak hayatlarını devam ettirdikleri tespitinde bulunmuştur.⁹⁷

el-Hûlî halkın bu durumdan rahatsızlık duyduğunu ifade etmiştir. Milletın konuştuğu dil ile öğrendiği dil arasındaki farklılığın bilincinde olduğunu zikretmiştir. Aslında fasîh Arapça'nın konuşma, iş, eğitim ve sanatta kullanılan kolay, estetik ve uygun bir araç olduğu gerçeğine vurgu yaparak, bu aracın çeşitli kalkınma alanlarında, toplumun isteklerini karşılayan, hayatın her türlü aşama ve gelişmesine cevap veren bir yapıda olduğunu ifade etmiştir. O aynı zamanda yaşayan dillerin zaman içerisinde çeşitli gelişmeler kaydederek canlılığını koruyabildiğini ve toplumun ihtiyacını karşılayabildiğini savunmuş, bundan dolayı da dilin insan hayatında rol oynaması için serbest ve reformist bir şekilde ele alınması gerektiğini ve toplumların o dil üzerinde tasarruf hakkının kısıtlanamayacağını söylemiştir.⁹⁸

Emin el-Hûlî'ye göre Arapçanın zorluğu i'râb ve konularının genişliğinden kaynaklanmaktadır. Arapçanın dokusunu oluşturan i'râbın genişliğinin, öğrenime engel oluşturduğunu ve yetişkin öğrencinin enerjisini azalttığını savunan el-Hûlî bu sebepten dolayı öncelikle i'râbı çözecek bir çalışma yapılması gerektiğini söyleyerek, çözümde iki temel prensipten çıkmamak gerektiğini ifade etmiştir. Bu prensiplerden birincisi mümkün olduğu oranda istisnaları ve i'râbdaki farklılığı azaltmaktır. İkincisi ise dildeki yaşayan ve kullanılan

⁹⁶ Bakırcı-Demirayak, *Arap Dili Grameri Tarihi*, s. 180.

⁹⁷ el-Hûlî, Emin, *Arap-İslam Kültüründe Yenilikçi Yaklaşımlar*, (Çev. Emrullah İşler, Hakkı Suçın), Kitâbiyât, Ankara, 2006, s. 235, 236.

⁹⁸ el-Hûlî, Emin, *a.g.e.*, s. 235, 236; Doğan, Yusuf, “Arap Gramerinde İlk Yenilikçilik Hareketleri ve Etkileri”, s. 208.

unsurları seçmektir.⁹⁹ Emin el-Hûlî bu anlayışla, Arapçanın fesâhat ve belâgatını halk dili üzerinde uygulamayı benimsemiş ve bunu denemiştir.¹⁰⁰

Mehdî Mahzûmî (ö. 1414/1993): Mehdî Mahzûmî *Fin-nahvi'l-arabî nakdun ve tevcîhun* isimli eserinde Sîbeveyh (ö. 180/796) ve öğrencilerinin nahiv ilmini kördüğüm haline getirdiğini, gramer çalışmalarının felsefileştirildiğini ve meselenin ana yörüngesinden çıkarılıp nahiv ilminin ikinci plana düşürüldüğünü ifade etmiştir.¹⁰¹ Mahzûmî, âmîl nazariyesine ve onunla ilgili ortaya konan illetlere karşı çıkmıştır.¹⁰² O, nahvin görevinin Arapça konuşanlara kural ve üslup dikte etmek olmadığını söylemiştir. Nahvin tatbik edilebilir olması gerektiğini iddia ederek, nahvin kolaylaştırılmasının gramer kitaplarının özetlenmesi ya da nahiv kitaplarının şerhleri ve hâşiyelerinin hazf edilmesi ile olamayacağını; aksine yeni bir sunumla nahiv konularının ele alınarak metod açısından nahiv dersi ve konularının genel bir ıslah hareketine tâbî tutulmasının gerekliliğini vurgulamıştır.¹⁰³

Aynı şekilde İbrahim es-Sâmerrâî de te'vil ve âmîl nazariyesini kabul etmeyen nahiv âlimlerindedir. Son dönem nahivcilerden Ahmed Abdussettar el-Cevâri de *Nahvut-teysîr* isimli eserinde, Nahiv ilminin özellikle i'râba yöneltmesinin nahvin asıl anlamı ve amacından sapmasına sebep teşkil ettiğini, âmîl nazariyesinin de i'râbı gerçek manasından uzaklaştırdığını iddia etmiştir.¹⁰⁴ Tüm bu eleştirileri yapıcı ve yıkıcı olması açısından, iki gruba ayırmak mümkündür. Birinci grup; Kur'ân dili Arapçaya olumsuz bir yaklaşım sergilemiştir.¹⁰⁵ İkinci grup ise Arapçanın yeni nesillere kolaylaştırılarak öğretilmesi için çalışmalar yapmıştır. Biz de nahvin kolaylaştırılması amacıyla yapılan çalışmaların faydalı olacağı kanaatini taşımaktayız.

Arap dünyasında zikrettiğimiz nahiv âlimlerinin yanı sıra, Willam Wilcoks, Wilhelm Spitta, J. Solden Willmore, Edward Elaser, Nallino, Louis Massignon gibi daha pek çok Avrupalı bilim adamı Arapça üzerinde bir takım tartışmalar yapmışlardır. Bunların bir kısmı Arap gramerinin Latince'den veya eski Yunanca'dan etkilendiğini ileri sürerken bir kısmı da fasih Arapça'nın işlevliğini yitirdiğini, onun yerine Arap memleketinde halkın konuştuğu avamcanın yazı dili olarak benimsenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu mânâda Dr. Emîn el-

⁹⁹ el-Hûlî, Emin, *a.g.e.*, s. 255, 256; Doğan, Yusuf, "Arap Gramerinde İlk Yenilikçilik Hareketleri ve Etkileri", s. 209.

¹⁰⁰ Bakırcı-Demirayak, *Arap Dili Grameri Tarihi*, s. 169.

¹⁰¹ el-Mahzûmî, Mehdî, *Fi'n-nahvi'l-arabî*, s. 14.

¹⁰² Doğan, Yusuf, "Arap Gramerinde İlk Yenilikçilik Hareketleri ve Etkileri", s. 207.

¹⁰³ el-Mahzûmî, Mehdî, *Fi'n-nahvi'l-arabî*, s. 14, 15.

¹⁰⁴ el-Cevâri, Ahmed Abdussettar, *Nahvut-teysîr dirâsetün ve nakdün menheciyyün*, Matbaatü'l-mecme'î'l-ilmî'l-İrâkî, byy., 1984, s. 50.

¹⁰⁵ Bakırcı-Demirayak, *Arap Dili Grameri Tarihi*, s. 172.

Hûlî, Arapça'nın fesâhat ve belâgatını avamca üzerinde uygulamayı benimsemiş ve bunu denemiştir.¹⁰⁶

Çağdaş dönemde yapılan bu tartışmalar sonuç vermiş ve modern metodlarla dil öğretmeyi amaçlayan kitaplar yazılmaya başlamıştır. Bu anlamda ilk teşebbüsü Rifâa et-Tahtâvî (ö. 1290/1873) yapmış, çağdaş denilebilecek *et-Tuhfetü'l-mektebiyye fi takrîbi'l-lugati'l-arabiyye* adında basit bir kitap yazmıştır. Bir diğer eser ise Hıfînî Nâsif'in arkadaşları ile birlikte yazdığı, lise eğitimi düzeyinde, içeriğinde belâgat konuları da olan *Kavâidu'l-lugati'l-arabiyye* isimli eserdir. Bu alanda sayabileceğimiz eserlerden biri de Ali el-Cârim ve Mustafa Emin'in yazdıkları *en-Nahvu'l-vâdih fi kavâidi'l-lugati'l-arabiyye* kitabıdır. Arap dilini kolaylaştırma hareketinde ilköğretim ve liselere yönelik kolay anlaşılır ve açık olarak ilk çalışmayı ise *Câmi'ud-durusi'l-arabiyye* adlı eseriyle Mustafa Ğâlâyînî (ö. 1364/1945) yapmıştır.¹⁰⁷

Reşit eş-Şartûni *Mebâdiu'l-arabiyye*¹⁰⁸, Muhammed Hayr *el-Vâdih fi'n-nahv*, Ahmet Muhtar Ömer ve grubu *en-Nahvu'l-esâsi* ve kitabını incelediğimiz Ahmet el-Hâşimî *el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugati'l-arabiyye* eserleri ile nahvin kolaylaştırılması çalışmaları ile dikkat çekmişlerdir.¹⁰⁹

Yukarıda isimlerini zikrettiğimiz yenilikçi dil bilimcilerin muâsırı olan Ahmed el-Hâşimî'nin *el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugati'l-arabiyye* isimli kitabını incelediğimizde müellifin çağdaş dönemde nahiv ilmi alanında yapılan yenilikçi hareketlerin tam içerisinde olmadığı görülmektedir. el-Hâşimî Arap gramerinde i'râb ve âmil konuları gibi önemli konularda köklü değişikliklere sıcak bakmamıştır. Bunun en bâriz delili yazarın eserini İbn Mâlik'in *el-Elfiyyesi*'ni esas alarak te'lif etmesi ve kitabında i'râb konusuna ve uygulamalarına önemli ölçüde yer vermesidir. Ancak müellif Arap gramerindeki zorlukları görerek, nahiv ilminin kolay ve anlaşılır bir şekilde öğretilmesi amacıyla eserini sade ve öğrencinin anlayabileceği ve uygulayabileceği metodlar ile kaleme almıştır. Bu itibarla Ahmed el-Hâşimî için, klasik Arap gramerini önemsemiş, modern yöntemlerle nahiv ilminin öğretimini benimsemiş bir dil bilimcidir diyebiliriz.

Müellif eserini İbn Mâlik'in *el-elfiyye*'sini esas alarak ve onun belli başlı şerhlerinden yararlanarak kaleme almıştır. Bu bağlamda *el-Kavâidü'l-esâsiyye* eserini İbn Mâlik'in *el-Elfiyye*'si ile mukayese ettiğimizde iki eserin birbiriyle örtüşüğünü tespit ettik. İki eserin birbiriyle örtüşen noktalarını şöyle sıralayabiliriz; her iki eser de konuları bölümlendirmede bâb sistemi kullanmıştır. Her iki eser de nahiv ve sarf ilimlerini tek çatı altında değerlendirmiş

¹⁰⁶ Bakırcı-Demirayak, *a.ge.*, s. 169.

¹⁰⁷ Bakırcı-Demirayak, *Arap Dili Grameri Tarihi*, s. 164, 165.

¹⁰⁸ Bakırcı-Demirayak, *a.ge.*, s. 165.

¹⁰⁹ Bkz. eş-Şartûni, Reşid, *Mebâdiu'l-arabiyye*, Dâru'l-meşrik, Beyrut, 2008, el-Hulvânî, Muhammed Hayr, *el-Vâdih fi'n-nahv*, Dâru'l-Me'mûn li't-türâs, Beyrut, 2000; Ömer, Ahmed Muhtar, Zehran, Mustafa Nahnâs, Abdullatif, Muhammed Hamâse, *en-Nahvu'l-esâsi*, Zâtü's-Selâsil, Kuveyt, 1994.

ve sarf konularını nahiv konuları ile birlikte ele almıştır. Yine her iki eser muhteva bakımında birbiriyle tamamen aynıdır. Çünkü *el-Kavâidü'l-esâsiyye* eseri *el-Elfiyye* çizgisinde oluşturulmuş bir kitaptır.¹¹⁰

¹¹⁰ Bkz. el-Hâşimî, *KELA*, bn Mâlik, Ebû Abdullah Cemaleddin Muhammed b. Abdullah, *el-Elfiyye*, Kahire, Darü'l-kütübi'l-arabiyeti'l-kübrâ, 1325.

BİRİNCİ BÖLÜM

AHMED el-HAŞİMÎ'NİN HAYATI ve İLMÎ KİŞİLİĞİ

Bu bölümde, Arap dili sahasında kıymetli çalışmalar yapmış ve faydalı eserler te'lif etmiş olan Ahmed el-Hâşimî'nin hayatı, ilmî kişiliği, hocaları, kariyeri ve eserleri hakkında bilgiler sunulacaktır.

1.1 Hayatı

Mısırlı edip, yazar ve eğitimci olan Ahmed el-Hâşimî'nin künyesi es-Seyyid Ahmed b. İbrahim b. Mustafa b. Muhammed Nâfi' el-Hüseynî el-Kuraşî el-Beşrî b. Ahmed ed-Demenhûrî el-Hâşimî el-Kuraşî'dir. el-Hâşimî Kahire'nin büyük mahallelerinden Ziyâd mahallesinde 1295/1875 yılında dünyaya gelmiştir.¹¹¹

Zamanının ünlü dil âlimi, beyân ilmi muallimi el-Hâşimî'nin nesebi Hz. Hüseyin cihetinden ehl-i beyte dayanmaktadır. Ahmed el-Hâşimî ilmin hâkim olduğu bir ortamda, dînî bir eğitimle yetiştirilmiştir. Bu şekilde yetiştirilmiş olması, ilkokul eğitiminden sonra onun Ezher Üniversitesi'ne yönelmesine sebep olmuştur.¹¹²Bütün araştırmalarımıza rağmen yazarın anne babası ve diğer aile fertleri hakkında bir bilgiye ulaşamadık.

Dedesi onu Ezher Üniversitesine getirmiş, orada Kur'ân'ı Kerîm ve bir grup Ezher ilmî metinlerini ezberlemiştir. Dönemin büyük Ezher âlimlerine talebe olmuş ve onlardan aklî ve naklî ilimler okumuştur.¹¹³ Ahmed el-Hâşimî Ezherli olması ile onur duyan birisi idi. Eğitiminde önemli yer tutan Ezher'li hocalarına ve arkadaşlarına gönülden bağlılığı vardı. Aralarındaki sevgi bağı çok kuvvetli idi. Yazdığı eserleri hocalarına ithaf etmesi onlara olan sevgisinin apaçık göstergesidir. el-Hâşimî özellikle Ezherli hocalarının takrizlerini kitaplarının mukaddimesinde zikretmektedir.¹¹⁴

Müellifin eserlerinden çok sayıda ilim talebesi faydalanmıştır. Yetiştirdiği öğrenciler ilmî ve mevkî bakımından iyi yerlere ulaşmışlardır.

Ahmed el-Hâşimî, dil ve edebiyatla ilgili ders kitaplarında ve okullardaki eğitim tarzında gördüğü eksiklikleri gidermek ve Müslüman bir nesil yetiştirmek için büyük

¹¹¹ el-Hâşimî, es-Seyyid Ahmed, *Mizânü-z-zeheb fî sinâti şî'ri'l-arab*, thk. 'Alâuddîn Atiyye, Mektebetü dâri'l-beyrûtî, byy., 2006, s. 82; Kılıç, Hulusi, "Ahmed el-Hâşimî", *DİA*; İstanbul, 1989, II, 89; Serkîs, Yusuf el-Bân, *Mu'cemü'l-matbûâti'l-arabiyyeti ve'l-muarrabeti*, Mektebetü's-sekâfeti'd-dîniyye, Kahire, ts., II, 1889-1890; ez-Ziriklî, Hayruddîn, *el-'Alâm kâmusu terâcim*, Dâru'l-ilim li'l-melâyîn, Beyrut, 2002, I, 90.

¹¹² Serkîs, *Mu'cemü'l-matbûâti'l-arabiyyeti ve'l-muarrabeti*, II, 1889-1890.

<http://nourelkalam.net/?p=312> (30.05.2015).

¹¹³ el-Hâşimî, *Mizânü-z-zeheb*, s. 8.

¹¹⁴ el-Hâşimî, es-Seyyid Ahmed, *Cevâhiru'l-edeb fî edebiyâti ve inşâi lugati'l-arab*, thk. Komisyon, Müessesetü'l-maârif, Beyrut, ts., s. 5; <http://nourelkalam.net/?p=312> (30.05.2015).

gayretler sarf etmiştir. Ömrünü eğitim ve İslam'a hizmette geçiren el-Hâşimî 1943 yılında Kahire'de vefat etmiştir.¹¹⁵

1.2 İlmî Kişiliği

1.2.1 Hocaları

Bu bölümde, Ahmed el-Hâşimî'nin hocalarını kısaca tanıtmaya çalışacağız.

1.2.1.1 eş-Şeyh Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Enyâbî (el-Enbâbî) (ö. 1313/1896)

1240/1825 tarihinde Kahire'de doğdu. Enbâbe köyünden olduğundan, oraya nispetle kendisine Enbâbeli anlamına gelen Enbâbî ismi verilmiştir. İlmî hayatının ilk yıllarında Kur'ân-ı Kerîm ve ilmî metinleri ezberlemiştir. Hicrî 1253 yılında Ezher Üniversitesi'ne intisap etmiştir. Ezher Üniversitesi'nde eş-Şeyh İmam el-Bâcûrî, eş-Şeyh İbrahim Sakâ, eş-Şeyh Mustafa el-Bûlâkî, eş-Şeyh Mustafa el-Arûsî gibi büyük âlimlerden ilim tahsil etmiştir. Hicrî 1267 yılında Ezher Üniversitesi'nin öğretim kadrosuna dâhil olmuş, aynı üniversitede Şeyhul Ezher ünvanı ile Rektörlük görevinde bulunmuştur. 1313/1896 tarihinde Kahire'de vefat etmiştir. *Fî beyâni'r-ribâ ve aksâmühû* gibi birçok ilmî esere imza atmıştır.¹¹⁶

1.2.1.2 Muhammed Abduh: (ö. 1322/1905)

Künyesi: Muhammed b. Abdullah b. Hasen Hayrillah et-Türkmânî el-Mısrî.

Ahmed el-Hâşimî'nin hocalığını da yapmış¹¹⁷ olan Abduh 1266/1850 tarihinde Mısır'ın Buhayra (Bahira) köyünde Nasr mahallesinde doğmuştur. Abduh'un ilim ehli olmasını çok isteyen babası onu önce köy okuluna göndermiş, daha sonra da eğitimini devam ettirmesi için Tanta'da bulunan Ahmedî camisine göndermişti. Tanta'da üç yıl kalsa da istediği verimi alamadı. On yaşına kadar ilimle bir meşguliyeti olmamış, ancak daha sonra Kur'ân-ı Kerîm-i ezberlemiştir. Ezher Üniversitesi'ne intikal ederek ilmî serüvenini devam ettirmiştir. Cemâleddîn el-Efgânî (ö. 1838-1897)'nin Mısır'a gelişi ile ona talebe olmuş ve ciddi şekilde hocasından etkilenmiştir. Efgânî Mısır'dan ayrılırken onun hakkında "Mısır'a âlim olarak Muhammed Abduh'u bıraktım. O Mısır'a yeter." demiştir. Abduh büyük bir ıslahatçı, yenilikçi, iyi bir yazar ve fikir adamıydı. Onun hayatı iki temel prensiple açıklanabilir; Birincisi fikir hürriyeti. İkincisi ise devletin vatandaş üzerindeki hakkının belirlenmesi ve vatandaşın da devletten hakkı olan adaleti almasıdır. 1881 yılında Paris'e

¹¹⁵ el-Hâşimî, Ahmed, *Mizânü'z-zeheb*, s. 3, Kılıç, Hulusi, "Ahmed el-Hâşimî", *DİA*, II, 89; ar.wikipedia.org/wiki/أحمد_الهاشمي(30.05.2015).

¹¹⁶ Salih, Eşref Fevzî, *Şuyûhu'l-ezher*, eş-Şeriketü'l-arabiyyetü li'n-neşri ve't-tevzî', byy., ts., II, 66, 67.

¹¹⁷ ez-Ziriklî, el- 'Alâm, I, 90.

giderek hocası Cemâleddîn el-Efgânî ile *el-Urvetü'l-vüsgâ* gazetesini yayımlamıştır. 1888 de Mısır'a dönen Abduh temyîz mahkemesi müsteşarlığı yapmıştır. Ezher Üniversitesi'nde öğretim kadrosunda bulunan Abduh, Mısır'ın çeşitli yerlerinde hâkimlik görevinde de bulunmuştur. 1900 yılında Mısır eyaleti müftülüğüne atanmış ve bu görevi ölünceye kadar sürdürmüştür. Ezher Üniversitesi öğretim kadrosunda iken Ahmed el-Hâşimî'ye hocalık yapmıştır. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, *Risâletü't-tevhîd*, *Risâletü'l-vâridât*, *Şerhu neheci'l-belâga* gibi önemli eserleri bulunan mütefekkir 1322/1905 yılında vefat etmiştir.¹¹⁸

1.2.1.3 Abdülkâdir er-Râfî: (ö. 1323/1905)

Künyesi: Abdülkâdir b. Mustafa b. Abdülkâdir el-Beysârî er-Râfî el-Fârûkî.

Hanefî fakîhi, Mısır Müftüsü er-Râfî 1248/1832 yılında Şam Trablusu'nda¹¹⁹ doğdu ve orada yetişti. Kur'ân-ı Kerîm'i ezberleyip, şehrin ulemasından dînî ilimlerle ilgili ilk bilgileri aldıktan sonra ağabeyi Muhammed er-Râfî'den fıkıh, İbrahim el-Bâcûrî, İbrahim es-Sekkâ, Muhammed el-Üşmûnî, Ahmet Minnetullah gibi birçok âlimden de hadis, tefsir ve aklî ilimler okudu. Ezher Üniversitesi'nde tahsilini tamamlayınca 1275/1859 yılında bu üniversitede ders vermeye başladı. O, Abdurrahman es-Süveysî, Muhammed el-Arûsî, Muhammed el-Ebyârî gibi yüzlerce talebe yetiştirmiştir. Ahmed el-Hâşimî de talebelerinden birisidir.

Ağabeyi Muhammed er-Râfî'nin vefatı üzerine Ezher'deki Revâku's-şevâm şeyhliğine ve dîvânü'l-evkâf müftülüğüne tayin edildi. Hanefî fikhında şöhret bulan er-Râfî'ye küçük Ebû Hanîfe lakabı verilmiştir. Kahire şer'î mahkemesinde de ilmî meclis başkanlığı yapmıştır. Muhammed Abduh'un vefatının ardından 1323/1905'in 2 Kasımında Mısır müftülüğüne getirildiyse de üç gün sonra hayatını kaybetmiştir. 1457 ciltlik kitab külliyyâtını Ezher kütüphanesine vakfetmiştir. Ardında *Takrîru'r-râfî ale reddi'l-muhtâr* ve *Takrîru'l-eşbâh ve'n-nazâir* gibi kıymetli eserler bırakmıştır.¹²⁰

1.2.1.4 eş-Şeyh Selîm el-Bişrî: (ö. 1335/1918)

Künyesi: Selîm b. Ebi'l-Ferâc b. Selîm b. Ebi'l-Ferâc el-Bişrî.

Buhayra (Bahîra) şehrine bağlı Bişr mahallesinde hicrî 1248 yılında dünyaya gelmiştir. Yedi yaşında Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledi. Daha sonraki dönemde Ezher

¹¹⁸ Özervarlı, M. Sait, "Muhammed Abduh", *DİA*, İstanbul, 2005, XXX, 482-487; Serkîs, *Mu'cemü'l-matbûati'l-arabiyyeti ve'l-muarrabeti*, II, 1677-1678-1679; ez-Ziriklî, *el-'Alâm*, VI, 252.

¹¹⁹ Bugünkü Lübnan sınırlarında bulunan Şam Trablusu diye isimlendirilen şehirdir. Bkz. ez-Ziriklî, *el-'Alâm*, IV, 46.

¹²⁰ Özel, "Ahmet, Râfî Abdulkadir b. Mustafa", *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIV, 393; Serkîs, *Mu'cemü'l-matbûati'l-arabiyyeti ve'l-muarrabeti*, I, 924; ez-Ziriklî, *el-'Alâm*, IV, 46.

Üniversitesi'nde tahsil yapan el-Bișrî, Mâlikî fakihlerindendir. Selâm el-Bișrî 1901 yılında Şeyhu'l-Ezher ünvanı ile Ezher Üniversitesi rektörlüğüne getirildi. Bu görevini 1904 yılına kadar sürdürdü. Ezher'de es-Seyyid Ahmed el-Hâşimî'ye de hocalık yapan el-Bișrî 1335/1916 yılında Kahire'de vefat etti. Geride *Tühfetü'l-tullâb 'alâ risâleti'l-edeb, el-Makâmâtü's-seniyye fi'r-reddi 'ale'l-kâdihi fi'l-bi'seti'n-nebeviyye* gibi birçok değerli eser bırakmıştır.¹²¹

1.2.1.5 Hassûne en-Nevâvî: (ö. 1343/1925)

Künyesi: Hassûne b. Abdullah en-Nevâvî el-Hanefî el-Ezherî.

1255/1839 tarihinde Nevâ köyünde doğdu. Küçük yaşta Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledi. Daha sonra Ezher Üniversitesine kaydını yaptırdı. Eğitimini Ezher Üniversitesi'nde eş-Şeyh Abdurrahman el-Bahrâvî, eş-Şeyh 'Ali Halîl el-Esyûtî gibi büyük âlimlerden aldı. Ezher Üniversitesi'nde öğretim kadrosunda bulundu. Fıkıh alanında Hanefî fıkıh kitaplarını okuttu. Muhammed Ali Paşa Camisinde de fıkıh dersleri vermiştir. Aynı zamanda Kraliyet okulları Dâru'l-ulûm medresesinde ve Hukuk fakültesinde dersler verdi. Ahmed el-Hâşimî'nin de Ezher'de hocası olan en-Nevâvî Ezher Üniversitesi'nde Şeyhu'l-Ezher ünvanı ile rektörlük görevinde bulunmuştur. Rektörlüğü esnasında üniversitenin idari kurulları ve kurallarını oluşturdu. Fakültelerin müfredatlarını oluşturarak, personel maaşlarını belirledi. Rektörlüğe devam ederken Mısır diyârı müftülüğü görevine getirildi. İki görevi de aynı anda sürdürmüştür. Onun *Süllemü'l-müsterşidin fi ahkâmî'l-fikhi ve'd-dîn* adlı fıkıh usûlü eseri çok meşhur olmuş ve bu eser birçok okulda ders kitabı olarak okutulmuştur. en-Nevâvî 1343/1925 yılında Kahire'de vefat etmiştir.¹²²

1.2.1.6 Hamza Fethullah: (ö. 1336/1918)

Künyesi: Hamza Fethullah b. es-Seyyid Hüseyin b. Muhammed Şerif et-Tûnusî el-Mısırî.

Arap dili ve edebiyatında otorite kabul edilen, bu alanın büyük duayenlerinden olan Hamza Fethullah 1266/1849 yılında Mısır'ın İskenderiye şehrinde dünyaya gelmiştir. Nesir ve nazım türünde birçok eser kaleme almış, nesirlerini hutbeler, makaleler, araştırmalar ve kitaplarla çeşitlendirmiştir. Bunlara ilaveten diğer İslami ilimlerde de derin bir bilgiye sahipti. İlköğretimini Küttâb denilen küçük eğitim öğretim kurslarında gerçekleştirdi. Daha sonra eğitimini Ezher Üniversitesi'nde tamamladı. Mezuniyetinden sonra İskenderiye'de *el-Kevkebü's-şarkıyyu* gazetesinde çalışmaya başladı. Yirmi dört yaşında Tunus'a yerleşti.

¹²¹ Sâlih, Eşref Fevzî, *Şuyûhu'l-ezher, eş-Şeriketü'l-arabiyyetü li'n-neşri ve't-tevzî*, byy., ts., II, 85; ez-Ziriklî, *el-'Alâm*, III, 119; Serkîs, *Mu'cemü'l-matbûâti'l-arabiyyeti ve'l-muarrabeti*, I, 1040.

¹²² Sâlih, Eşref Fevzî, *a.g.e.*, II, 72-75; Serkîs, *Mu'cemü'l-matbûâti'l-arabiyyeti ve'l-muarrabeti*, I, 754.

Kendisine Tunuslu denilmesinin sebebi de orada uzun yıllar yaşamasından dolayıdır. Tunus'ta ki sekiz yıllık hayatında *er-Râidu't-tûnusî* ve *el-Burhân* gibi gazetelerde editörlük yaptı. Mısır'da çeşitli okullarda öğretmenlik, millî eğitim bakanlığında da müfettişlik görevlerinde bulundu. Viyana ve Stockholm'de yapılan müsteşrikler konferansına Mısır hükümetini temsilen katıldı.

1910 yılında Arap dilinin ilk başmüfettişi seçildi. Takva sahibi ve dini yaşantısında istikamet ehli bir kişiydi. Ölümüne kadar hayatını ilim yolunda sürdüren Hamza Fethullah 1918 yılının şubat ayında vefat etti. Ardında *el-Mevâhibü'l-fethiyye fi ulûmi'l-arabiyye*, *et-Tuhfetü's-seniyye fi't-terâvîhi'l-arabiyye*, *el-Ukûdu'd-dürriyyetü fi'l-akâidi'l-arabiyye* gibi birçok kıymetli eserler bırakmıştır.¹²³

1.2.2 Kariyeri

Müellif el-Hâşimî'nin ilmî kişiliği Ezher Üniversitesinde şekillenmiştir. Küçük yaşta Ezher'e intisap ederek burada eğitimini başarıyla tamamlayan yazarımızın üniversiteden hangi tarihte mezun olduğu bilgisine ulaşamadık.

Ahmed el-Hâşimî, Ezher Üniversitesinden mezun olduktan sonra bir müddet üniversitenin eğitim kadrosunda bulunmuş; daha sonra yirmi beş yıl özel İngiliz Victoria dil okullarında öğretmen, idareci ve müfettişlik görevlerinde bulunmuştur. Kahire'de birçok okulda Arapça dersleri veren el-Hâşimî Kral I. Fuat ve Medreset'ül-cem'iiyeti'l-İslamiyye gibi okullarda da müdürlük görevleri yapmıştır.¹²⁴

1.2.3 Eserleri

Bu bölümde, Ahmed el-Hâşimî'nin ilim dünyasına kazandırdığı eserlerden bahsetmek yerinde olacaktır. Müellif sarf, nahiv, Arap şiiri, belâgat, Arap edebiyatı ve Hadis ilimleri üzerine eserler kaleme almıştır. Yazarın te'lif ettiği eser sayısı on bir'dir. Burada eserlerin yapısı, içeriği ve ilmî değerleri hakkında bilgiler sunulacaktır.

1.2.3.1 *Cevâhirul-edeb fi sînâati (edebiyât ve inşâi) lugati'l-Arab*¹²⁵

Ahmed el-Hâşimî, kitabının mukaddimesinde bu eserini Arap dilinin edebî şaheserlerinden seçtiği nebevî hadisler, edebî yazışmalar, hikmetli sözler, nadir beyitler, hoş atasözleri, Araplardan gelen haberler, yararlı vasiyetler, kazanılmış münazaralar, kıymetli

¹²³ Dâhî, Abdalbâkî, "eş-Şeyh Hamza Fethullah ve cühûduhu'l-lugaviyye", *Mecelletü'd-dârra*, IV, Yıl 17, 1412/1992, s. 68-69; Serkîs, *Mu'cemü'l-matbûâtî'l-arabiyyeti ve'l-muarrabeti*, I, 795-796; ez-Ziriklî, *el-'Alâm*, II, 280.

¹²⁴ Kılıç, Hulusi, "Ahmed el-Hâşimî", DİA, II, 89; el-Hâşimî, *Mîzânüz-zeheb*, s. 3. (أحمد الهاشمي) ar.wikipedia.org/wiki/30.05.2015

¹²⁵ "جواهر الأدب في صناعة أدبيات وإنشاء لغة العرب"

vaazlar ve toplumsal hitaplardan oluşturduğunu söyleyerek amacının herkesin faydalanması olduğunu ifade etmiştir.¹²⁶ Müellif bu eseri hicrî 1319 tarihinde tamamlamıştır. Eser Matbaatü's-saâde tarafından 704 sayfa olarak basılmıştır. Aynı şekilde Matbaatü vâdî nîl tarafından da 1319 yılında muhtasar olarak neşredilmiştir.¹²⁷

Hâşimî'nin bu eseri birçok âlim ve büyük şahsiyetten takdir almıştır. Yazar bu kişilerin eserleri ile ilgili takdir ve tebriklerini kitaplarında bahsetmiştir. Bunlardan bir kısmını burada ifade etmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Ezher âlimlerinden el-Hâşimî'nin de hocası olan Hassûne en-Nevâvî'nin Cevâhiru'l-edeb adlı eserle ilgili görüşleri şöyledir: “Kıymetli evladımız Üstat es-Seyyid Ahmed el-Hâşimî'nin Cevâhiru'l-edeb fî sınıâti edebiyât ve inşâi lugati'l-Arap isimli eserine vâkıf oldum. İnşâ' sanatı ve örneklerini içeren, amacını gerçekleştirmiş bir kitap olarak buldum. Aynı zamanda ibaresi düzgün, vurguları açık, kendi dalında yararlı ve ilim talebelerine faydalı bir kitap olduğunu gözlemledim. Allah'tan bu eserin ve müellifinin yararlar sağlamasını diliyorum.”¹²⁸

Ahmed el-Hâşimî'nin Ezher Şeyhlerinden olan bir diğer hocası eş-Şeyh Selîm Bîşrî de Cevâhirul edeb isimli eser hakkında şöyle demiştir: “Cevâhiru'l-edeb adlı kitabı inceledim. En ayrıntılı prensipleri, en ince manaları, en zirve nesirleri ve en tatlı nazımları içerdiğini gördüm. Kitabın açık seçik olmasından huzur duydum. Esere verilen isim de beni çok etkiledi.”¹²⁹

Mısır Başbakanlarından Sa'd Za'lûl Paşa da el-Hâşimî'nin bu eseri hakkında şunları söylemiştir: “Üstad, bu eserin büyük bir fazilet ve nimettir. Edebiyat alanında büyük bilgileri içermektedir. Arap dili ve edebiyatı tarihinde yazılmış en nefis kitaptır. Böyle bir eser ancak derin bir tecrübe ve hikmetle oluşturulabilir.”¹³⁰

Kitabın içeriğini incelediğimizde yazarın eserin ilk bölümlerinde inşâ ilminin tanımı, dilin inşâsındaki prensipleri, inşâ'nın maddeleri, özellikleri, eksikleri, kısımları, güzellikleri ve yazı kuralları gibi konuları ele aldığını görüyoruz. Eserin diğer bölümlerinde ise yazar, Arapların cahiliyye döneminden 1901 yılına kadarki zaman aralığında geçen şair ve nesircilerin risâleleri ve edebî yapıtlarını incelemiştir. Müellif risâle ve edebî parçaları fasıl adı altında bölümler halinde sunmuştur.

¹²⁶ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-edeb*, s. 4.

¹²⁷ Serkîs, *Mu'cemü'l-matbûâtî'l-arabiyyeti ve'l-muarrabeti*, II, 1890.

¹²⁸ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-edeb*, s. 7.

¹²⁹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 6.

¹³⁰ el-Hâşimî, *ag.e.*, s. 8.

Netice itibariyle cahiliyye devrinden 1319/1901 yılına kadar muhtelif şair ve nâsirlerden seçili edebî parçaları ihtiva eden ve pek çok defa basılan bu iki ciltlik antolojinin on dokuzuncu baskısı Kahire’de yapılmıştır (1381/1962)¹³¹.

1.2.3.2 *Uslûbu’l-hakîm fî menheci’l-inşâi’l-kavîm*¹³²

Müellif bu eserinde inşâ ilmini, birçok farklı konuyu ele alarak ortaya koymuştur. Kitabı kaleme alış sebebini ise şu sözlerle açıklamaktadır; “Liselerde bu ilmi öğretirken bu alanda çaba harcamanın gerekliliğine inandım. İnşâ ilmi ile alakalı tecrübelerimi az görsem de, samimi bir niyetle gayretimi ortaya koyarak bu kıymetli kitabı yazdım. Bu eserde Kur’ân âyetlerine ve nebevî sahih hadislerle dayanarak, güncel inşâ ilmi konularına değindim. Esere hikmetli kişilerin sözlerini, belâgatçıların edebiyatlarını ve şairlerin kelimelerini ilave ettim.”¹³³

Müellif bu eserinde birçok farklı konuyu ele alarak genelde insana, özelde Müslümana faydalı olacak bilgiler sunmuştur. Örneğin bir makalede Peygamberlerin gönderilmesindeki yararlılardan bahsederken, başka bir makalede hürriyetin faydalarına değinmiş, bir diğerinde ise posta ve telgrafın gerekliliğinden bahsetmiştir.

Neticede dînî, edebî, felsefî ve tarihî 117 adet faydalı, bilgi verici kısa makaleden meydana gelen eser, daha sonra 179 makale ilâvesiyle ve *Dîvânü’l-inşâ ev uslûbu’l-hakîm fî menheci’l-inşâi’l-kavîm* adıyla tekrar yayımlanmıştır.¹³⁴

1.2.3.3 *Mîzânü’z-zeheb fî sînâati şî’ri’l-Arab*¹³⁵

Bu eserinde el-Hâşimî aruz ve kafiye ilimlerini ele almış, bu konuları ilim talebeleri için kolaylaştırmıştır. Müellif eserde müveşşah “şiiirin tek bir kafiyyeye bağlı kalmadan nazm edilmesi” denilen şiiir çeşidini, bunun yanı sıra halk dilinde yaygın şiiir sanatına da değinmiştir.¹³⁶ Kitap, şiiir sanatının on beş bölümünden bahsetmektedir. Müellif on bölüm halindeki aruz ile alakalı konuların her bölümünü mukaddime kısmında ele almıştır. Kâfiye konusunu ise tanımlamaları yaptıktan sonra “mebhas” başlığı altında incelemiştir. Aruz, kafiye ve şiiire dair olan eser Kahire’de on dördüncü defa basılmıştır (1382/1963).¹³⁷

¹³¹ Kılıç, Hulusi, “Ahmed el-Hâşimî”, *DİA*, II, 89.

¹³² “أسلوب الحكيم في منهج إنشاء القويم”

¹³³ el-Hâşimî, Ahmed, *Üslûbu’l-hakîm fî menheci’l-inşâi’l-kavîm*, byy., ts., s. 2-3.

¹³⁴ Kılıç, Hulusi, “Ahmed el-Hâşimî”, *DİA*, II, 89.

¹³⁵ “میزان الذهب في صناعة شعر العرب”

¹³⁶ Serkîs, *Mu’cemü’l-matbûâti’l-arabiyyeti ve’l-muarrabeti*, II, 1890.

¹³⁷ Kılıç, Hulusi, “Ahmed el-Hâşimî”, *DİA*, II, 89.

1.2.3.4 *el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugati'l-arabiyye*¹³⁸

Yazarın bu bizim incelediğimiz eseridir. İbn Mâlik'in *el-Elfiyye*'si ile onun belli başlı şerhleri esas alınarak yazılmış gramer kitabı Kahire'de basılmıştır (1354/1935).¹³⁹ el-Hâşimî eserinde nahiv konularını kolay bir üslup ile sunmaya çalışarak, alıştırma ve örnekleri çoğaltarak nahiv konularının öğrenci tarafından iyi anlaşılmasını amaçlamıştır. Eser dâru'l-kütübi'l-ilmîyye yayınevi tarafından Beyrut'da, dâru'l-ğaddi'l-cedîd yayınevi tarafından da Kahire'de basılmıştır. Tek cilt olan eser, dâru'l-kütübi'l-ilmîyye baskısında 368, dâru'l-ğaddi'l-cedîd baskısında ise 319 sayfadır. Müellif eserini bâb sistemine göre bölümlendirmiştir. Yazar konu başlıklarını belirlemede, kelimelerin cümle içerisindeki görevini dikkate alarak tertip etmiştir. Yazar eserine bir giriş oluşturmuştur. Daha sonra Mukaddime başlığı altında kelime ve çeşitlerini işlemiştir. el-Hâşimî eserdeki konuları "bâb" başlıkları altında on ana bölüme ayırmış, diğer konuları ise ana konular bünyesinde "mebhas" ismini verdiği alt bölümlerde incelemiştir.¹⁴⁰

1.2.3.5 *İnşâü'l-mükâtebâti'l-asriyye ve'l-murâselâti'l-arabiyye*¹⁴¹

Çeşitli konulara dair mektup ve yazışma örnekleri ihtiva eden bu kitabın altıncı baskısı Kahire'de yapılmıştır (1377/1958).¹⁴²

1.2.3.6 *Cevâhiru'l-belâga fi'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*¹⁴³

Ahmed el-Hâşimî bu eserin mukaddimesinde; "Şüphesiz ilimler arzu edilen en yüce ve en faydalı şeylerdir. İlimler içerisinde en yüce ve açıklayıcı olanı ise belâgat ilmidir. Çünkü Kur'ân'ın hakikatleri, incelikleri ve mucizevî yönleri ancak belâgat ilmi ile izah edilebilir." diyerek belâgat ilminin değerine değinmiş, sonra da Cevahiru'l-belâga adlı eserini te'lif etmesinin sebebini şu sözleri ile açıklamıştır; "Liselerde beyân ilmi derslerini okuturken, bir takım sebepler bana içeriğinde belâgat'ın önemli konularını barındıran ve tatbiki yönü olan bir kitap te'lif edilmesi gerekliliğini çağrıştırdı. Ben de Cevahiru'l-belâga kitabını kaleme aldım. Allah Teâlâ faydalı kılsın."¹⁴⁴

Müellifin bu eseri dönemin edebiyatçılarından ve yazarın kendi hocalarından büyük beğeni toplamıştır. Mısır eski Başbakanlarından Sa'd Za'lul Paşa ve Muhammed Abduh gibi

¹³⁸ "القواعد الأساسية للغة العربية"

¹³⁹ Kılıç, Hulusi, "Ahmed el-Hâşimî", *DİA*, II, 89.

¹⁴⁰ Bkz. el-Hâşimî, *el-Kavâidü'l-esâsiyye*.

¹⁴¹ "إنشاء المكاتبات العصرية و المراسلات العربية"

¹⁴² Kılıç, Hulusi, "Ahmed el-Hâşimî", *DİA*, II, 89.

¹⁴³ "جواهر البلاغة في المعاني والبيان والبيدع"

¹⁴⁴ el-Hâşimî Ahmed, *Cevâhiru'l-belâga fi'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî'* thk. Yusuf es-Sumaylî, Mektebetü'l-asriyye, Beyrut, ts., mukaddime.

büyük şahsiyetler bu kitaptan övgüyle bahsetmişlerdir. Muhammed Abduh bu kitaba takriz yazmış ve şöyle demiştir; “Kitabın etkileyici ve çok iyi üsluba sahip olması, müellifin hikmetli bir akla ve zevki selîme sahip olduğunun göstergesidir.”¹⁴⁵

Ezher Üniversitesi rektörlerinden aynı zamanda müellifimiz Ahmed el-Hâşimî'nin de hocası olan Şeyh Hassûne en-Nevâvî de bu eser hakkında şunları söylemiştir; “Kitabı nefis buldum. Beyân, Bedî' ve Meânî ilimlerinin açık ibarelerle ortaya konulduğu bir eser olmuş. Eserin müellifinin bol alıştırma ve örneklerle zor kavramları kolaylaştırması bu alanda nadide denilebilecek bir eser meydana getirmiştir.”¹⁴⁶

Eserin içeriğine bakıldığında, yazarın öncelikle belâgat, fesâhat konularını ve bunların zıt kavramlarını tanımladığı görülür.¹⁴⁷ Yazar belâgatın üç ana konusu olan meânî, beyân ve bedî' konularını sırası ile ana başlıklar altında incelemiş, her kısmı da “bâb” ve “mebhas” başlıkları altında bölümlendirerek açıklamalar yapmıştır. Müellif her konuyu işledikten sonra alıştırma ve sorularla meseleyi zihinlerde pekiştirmeyi amaçlamıştır. Bugüne kadar pek çok defa basılan meânî, bedî ve beyâna dair bu eserin ikinci baskısı Kahire'de yapılmıştır (1323/1905).¹⁴⁸

1.2.3.7 *el-Müfredü'l-alem fî resmî'l-kalem*¹⁴⁹

Müellifin bu eseri Hemze, vâv ve yâ harflerinin yazılışına ve birbirlerine kalbedilmesine dairdir.¹⁵⁰ Müellif her bir konuyu ders başlığı altında 1. ders, 2. ders şeklinde ele almış ve toplamda 29 ders ile hemze, vâv ve yâ harflerine dair konuları incelemiştir.¹⁵¹

1.2.3.8 *Muhtâru'l-ehâdisi'n-nebeviyye ve'l-hikemi'l-Muhammediyye*¹⁵²

Müellifin bu eseri, *Kütüb-i sitte*, *el-Muvatta*, *el-Câmiu's-sağîr*, *el-Câmiu'l-kebîr*, *et-Terğîb ve't-terhîb* ile diğer muteber hadis kitaplarından seçilen ve ilk harflerine göre alfabetik olarak sıralanan iki bin kadar hadisi ihtiva eder. Eser Ali Fikri Yavuz ile Abdullah Aydın (İstanbul 1964), Ahmet Balcı (Ankara 1965) ve Abdülkadir Akççek (İstanbul 1967) tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.¹⁵³

Yazar kitabının mukaddimesinde bu eseri niçin kaleme aldığını şöyle anlatmaktadır; “Sünnet-i nebeviyye Kur'ân-ı Kerîm'den sonra ilimlerin en kıymetlisi ve fazilet bakımından

¹⁴⁵ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, s. 10.

¹⁴⁶ el-Hâşimî, *el-Kavâidü'l-esâsiyye*, s. 14.

¹⁴⁷ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 37, 197, 286.

¹⁴⁸ Kılıç, Hulusi, “Ahmed el-Hâşimî”, *DİA*, II, s. 89.

¹⁴⁹ "المفرد العلم في رسم القلم"

¹⁵⁰ Kılıç, Hulusi, “Ahmed el-Hâşimî”, *DİA*, II, 89.

¹⁵¹ Bkz. el-Hâşimî, Ahmed, *el-Müfredü'l-alem fî resmî'l-kalem*, Matbaatü'n-nîl, Mısır, ts., s. 5-11, 47-48.

¹⁵² "مختار الأحاديث النبوية والحكم المحمدية"

¹⁵³ Kılıç, “Ahmed el-Hâşimî”, *DİA*, II, 89.

en yücesidir. Çünkü İslâmî hükümler onun sütunları üzerinde yükselmekte ve Kur'ân âyetlerinin mücmel manalarının tafsîli onunla yapılmaktadır. Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Muhammed s.a.v hakkında; “*O kendi hevâ ve hevesiyle konuşmaz, O kendisine vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir.*”¹⁵⁴ buyurarak sünnet-i nebevînin kaynağının Allah Teâlâ olduğunu ilan etmektedir. Dolayısıyla sünnet-i nebevî Kur'ân'ın müfessiri konumundadır. Ben de Kütüb-i sitte ismi ile meşhur olan altı sahih hadis kitabını mütâlaa ettikten sonra, aslında hepsi güzel olan Peygamber hadislerinin en güzellerini ve onlardan en çok Muhammedî hikmetlerin tezahür ettiği hadisleri toplayıp bir kitap oluşturmak istedim. Bu çalışmamda sosyal ihtiyaçlara cevap veren ve İslâmî toplulukların arzu ettiği konuları harf sırasına göre tertip ederek istifadeye sundum. Allah Teâlâ yardımcı olsun.”¹⁵⁵

es-Seyyid Ahmed el-Hâşimî eserine aldığı hadisleri alfabetik sıraya göre sunmuştur. Örneğin, حرف الهمزة şeklinde her harfî bâb olarak nitelemiş, harfleri başlık yaparak, her başlığın altında o harfle başlayan hadisleri toplamıştır.

Ahmed el-Hâşimî eserde hadislerin senetlerini zikretmemiştir. Her hadisin sonunda o hadisi kimin kimden rivayet ettiğini açıklamıştır.

1.2.3.9 *es-Saâdetü'l-ebediyye fi'd-diyâneti'l-(eş-şerâti'l) İslâmiyye*¹⁵⁶

Müellifin İslâmî konulara dair muhtelif makalelerini ihtiva etmektedir.¹⁵⁷

1.2.3.10 *es-Sihru'l-halâl fi'l-hikemi ve'l-emsâl*¹⁵⁸

Ahmed el-Hâşimî bu kitabının mukaddimesinde hamdele ve salvele'den sonra şöyle demiştir; “Allah'ın insana verdiği en büyük nimet, beyâni açıdan insanın diline verdiği fesâhattir. İnsanın donandığı en güzel şey de hikmet ya da güzel sözdür.(Kime hikmet verildi ise ona çok büyük hayır verilmiştir.) Bundan dolayı bu kitabımda güzel atasözleri ve hikmetli hoş sözleri topladım. Kitaba es-Sihru'l-halâl fi'l-hikemi ve'l-emsâl adını verdim. Allah doğru yola ulaşmada yardımcı olsun.”¹⁵⁹

Müellif bu ifadelerinde fesâhatin, hikmetli söz ve güzel kelâm söyleyebilmenin insan için ne kadar önemli bir unsur olduğunu vurgulayarak, fesâhat açısından insana fayda sağlayacak atasözü ve hikmetli sözleri bir araya getiren bir kitap te'lif ettiğini beyan etmektedir.

¹⁵⁴ Necm, 53/3-4.

¹⁵⁵ el-Hâşimî, Ahmed, *Muhtâru'l-ehâdisi'n-nebeviyye*, çev. Abdülkadir Akçiçek, Salâh Bilici Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1968, s. 10.

¹⁵⁶ "السعادة الأبدية في الديانة الشريعة الإسلامية"

¹⁵⁷ Kılıç, “Ahmed el-Hâşimî”, *DİA*, II, 89.

¹⁵⁸ "السحر الحلال في الحكم والأمثال"

¹⁵⁹ el-Hâşimî, Ahmed, *es-Sihru'l-halâl fi'l-hikemi ve'l-emsâl*, byy., ts., s. 2.

el-Hâşîmi bu eserinde insanları etkileyecek ve toplumlarda derin iz bırakacak hikmetli sözleri ve atasözlerini ele almıştır. Kitabında hangi durumda hangi hikmetli söz ya da atasözünün söylenileceğini örneklerle sunmuştur. Araplar arasında büyük öneme sahip hikmetli söz, kavram ve atasözleri bu eserde toplanmıştır. Aşağıda eserde yer alan atasözü ve hikmetli sözlerden birkaç örnek verilecektir:

إذا قيل في الدنيا خليل فقل نعم خليل اسم شخص لا خليل وفاء

“Sana dünyada (Halil) dost vardır denirse, evet Halil (Dost) bir şahsın ismidir, vefa anlamında Halil (dost) yoktur de.” Yazar bu örnekte dünya hayatında hakiki anlamda dost bulmanın zorluğunu ifade eden bir Arap atasözünü nakletmiştir.

وإن قيل في الدنيا جواد فقل نعم جواد ركوب لا جواد عطاء

“Sana dünyada (cevâdun) cömert vardır denirse, evet binek atı cevâd (Cömert) vardır, bahşedici cömert yoktur de.” Bu hikmetli sözde ise gerçek anlamda cömert bir kimsenin bulunmasının güç olduğu vurgulanmaktadır.¹⁶⁰

الناس من جهة التمثال أكفاء أبوهم آدم والام حواء

“İnsanlar şekil olarak denktirler, Babaları Âdem anneleri Havvâ’dır.” Bu örnekte de aslında insanların eşit oldukları anlatılmaya çalışılmıştır.¹⁶¹

Yazarın son dört eseri Kahire’de birçok defa yayımlanmışsa da tarihleri tespit edilememiştir.¹⁶²

1.2.3.11 *Sultânu’l-ğarâm hubbun ve aşkun ve heyâm*¹⁶³

Yazarın bu eseri aşk edebiyâtı üzerinedir. Müellif eserde dindar kadınları vasfedilen manzûm ve mensûr şiirleri biraraya getirmiştir. “سلطان الغرام” “Aşk Sultânı” anlamına gelen eser 316 sayfa olup, birinci baskısı matbaatü’s-saâde tarafından 1919 yılında Mısır’da yapılmıştır. Eser alfabetik sıraya göre çeşitli Arap şairlerinin aşk şiirlerinden oluşmuştur.¹⁶⁴

Eserde bulunan şiirlerden birini örnek olarak aşağıda sunmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

دعوا لي أطباء العراق لينظروا سقامي وما يغنى الأطباء في الحب.
يطيلون جس النابضين ضلالة ولو علموا جسوا النوابض من قلبي

“Bırakın Irak’ın doktorları baksınlar hastalığıma, her ne kadar aşk’a çare olmasalarda”

¹⁶⁰ el-Hâşîmî, *es-Sihru’l-halâl fi’l-hikemi ve’l emsâl*, s. 2.

¹⁶¹ el-Hâşîmî, *a.g.e.*, s. 8.

¹⁶² Kılıç, Hulusi, “Ahmed el-Hâşîmî”, *DİA*, II, 89.

¹⁶³ “سلطان الغرام حب و عشق و هيام”

¹⁶⁴ Bkz. el-Hâşîmî, Ahmed, *Sultânu’l-ğarâm*.

“Nabız atışlarını boşuna uzun süre ölçüyorlar, aşk acımı bilselerdi, kalbimin atışlarını ölçerlerdi.”¹⁶⁵

¹⁶⁵ el-Hâşimî, Ahmed, *Sultânu'l-ğarâm*, Matbaatü's-saâde, Mısır, 1919, s. 40.

İKİNCİ BÖLÜM

el-KAVÂİDÜ'L-ESÂSİYYE Lİ'L-LUGATİ'L-ARABİYYE'NİN İNCELENMESİ

2.1 *el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugati'l-arabiyye* 'ye Genel Bir Bakış

Bu başlık altında tez çalışmamızın konusunu oluşturan Ahmed el-Hâşimî'nin *el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugati'l-arabiyye* adlı eserini, yazıldığı tarih, yazılış amacı, kaynakları ve bölümlerin yapısı açılarından incelemeye çalışacağız. Biz el-Hâşimî'nin *el-Kavâidü'l-esâsiyye* eseri'nin iki nüshasına ulaştık. Bunlardan birincisi, dâru'l-kütübi'l-ilmiyye tarafından Beyrut'ta basılmış olan tahkiksiz nüshadır. İkincisi ise, İbrahim Ebû Şâdî'nin tahkîk ve takdîmini yaptığı, dâru'l-ğaddi'l-cedîd yayınevi tarafından Kahire'de basılmış nüshadır.

Biz çalışmamızı, İbrahim Ebû Şâdî'nin tahkikini ve takdîmini yaptığı, dâru'l-ğaddi'l-cedîd yayınevi tarafından Kahire'de basılmış olan nüsha üzerinde gerçekleştirdik. Ancak zaman zaman iki nüsha arasında karşılaştırmalar da yaptık. Tek ciltlik olan eserin dâru'l-ğaddi'l-cedîd baskılı nüshası 319 sayfadır. Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye baskılı nüshası ise fihrist bölümü hariç 368 sayfadır. Dâru'l-ğaddi'l-cedîd baskılı nüshanın basım tarihi 2010'dur. Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye baskılı nüshada basım tarihi mevcut değildir.¹⁶⁶

2.1.1 Yazıldığı Tarih

Ahmed el-Hâşimî *el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugatil-arabiyye* kitabının mukaddime kısmında, bu eserini Mısır'da 18 Ramazan 1354/1935 tarihinde tamamladığını söylemektedir.¹⁶⁷ Dolayısıyla eserin yazılış tarihi 18 Ramazan 1354/1935'tir. İbn Mâlik'in *el-Elfiyye*'si ve onun belli başlı şerhleri esas alınarak yazılmış gramer hakkındaki bu kitap Kahire'de basılmıştır (1354/1935).¹⁶⁸ el-Hâşimî'nin eseri ne zaman kaleme almaya başladığı bilgisine ise ulaşamadık.

2.1.2 Yazılış Amacı

Müellif el-Hâşimî, bu kıymetli gramer kitabını hangi sebeple kaleme aldığını açıkça belirtmemiştir. Ancak eserin mukaddimesinde ifade ettiği cümleler, bu kitabı hangi amaç ve gaye ile kaleme aldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca yazar mukaddime kısmında, eserini nasıl, hangi metod ve usûl ile yazdığının ipuçlarını vermektedir.

Yazar kitabının mukaddime kısmında şöyle demektedir:

¹⁶⁶ Bkz. el-Hâşimî, Ahmed, *el-Kavâidü'l-esâsiyye*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Dâru'l-ğaddi'l-cedîd.

¹⁶⁷ el-Hâşimî, Ahmed, *el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugati'l-arabiyye*, Dâru'l-ğaddi'l-cedîd, Kahire, 2010, s. 16; Kılıç, Hulusi, "Ahmed el-Hâşimî", *DİA*, II, 89.

¹⁶⁸ Kılıç, Hulusi, "Ahmed el-Hâşimî", *DİA*, II, 89.

"فهذا كتاب "القواعد الأساسية للغة العربية" نحت فيه ترتيب "الألفية" لأنها عند كافة العلماء مرضية، وسرحت في أسفار النحو النظر، وجئت منها بالمبتدأ والخبر وجمعت فيه لطائف "التصريح" وتحف "الأشمنى وتحقيقات الصبان، ورتف "الخضري" ودقائق "الرضي" وبدائع "المغني" ومع هذا كله جمع الي غزارة المادة سهولة المأخذ، والي جودة الترتيب دقة العبارة، وظرف الاشارة والي كثرة التمرينات حسن الاختيار، لينتفع به المبتدئون ولا يستغني عنه المنتهون. وأسأله سبحانه و تعالى أن ينفع به الطلاب وأن يجعله عنده زلفى وحسن المآب.

"*el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugati'l-arabiyye* kitabını yazarken İbn Mâlik'in, "el-Elfiyye" tertibini esas aldım. Çünkü "*el-Elfiyye*" tüm dil bilimcileri tarafından kabul görmüştür. Eserimin yazımı esnasında tüm nahiv kitaplarını tetkik ettim. Bu kitaplardan mübteda haber konusunu da inceledim.

Bu eserimde "*et-Tasrîh*"ın hoş yönlerini "el-Üşmûnî"nin tespitlerini, "es-Sabbân"ın incelemelerini, "el-Hudârî"nin detaylandırmalarını, "er-Radî"nin tetkiklerini ve "el-Muğnî"nin şaheserlerini bir araya topladım. Bununla birlikte, Kitap konu çokluğuyla beraber kolaylığı, tertibinin güzelliği, ibaresinin inceliği, konulara işaretteki zarafeti, bol alıştırma ve uygun, güzel örnek seçimi ile bu ilme yeni başlayanlara ve uzman olanlara yarar sağlayacaktır. Allah Teâla'dan bu eser ile ilim talebelerinin faydalanmasını diliyor ve bu kitabı O'nun katında yakınlığa sebep ve iyi bir dönüş vesile olmasını temenni ediyorum."¹⁶⁹

Görüldüğü gibi yazar bu açıklamasında, öncelikle eserini hangi sisteme göre yazdığını, kitabını farklı nahiv âlimlerinin şerhleri ile nasıl zenginleştirdiğini ortaya koymuştur. Bununla birlikte nahiv ilmini daha kolay ve kalıcı kılmak için kitaptaki konuları bol alıştırma ve uygun örneklerle sunarak her kesimden ilim talebelerinin faydalanmasını amaçlamıştır.

Kanaatimizce Müellif eserine "Arap dilinin temel kaideleri" anlamına gelen ismi vererek çalışmasındaki amacının ne olduğu hakkında bir ipucu vermektedir. Bu itibarla yazar Arap gramerinin temel prensiplerini kolaylaştırarak farklı bir üslup ve metotla öğrenciye sunmayı gaye edinmiştir.

2.1.3 Kaynaklar

Ahmed el-Hâşimî *el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugati'l arabiyye* isimli eserini kaleme alırken daha önce de zikrettiğimiz gibi İbn Mâlik'in (ö. 672/1274) *el-Elfiyyesi*'ni esas almış, bunun yanısıra mukaddimede de belirttiği gibi diğer önemli nahiv eserlerinden yararlanmışır. Müellifin eserini kaleme alırken yararlandığı eserler hakkında bilgi sunmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

¹⁶⁹ el-Hâşimî, *KELA*, s. 1.

2.1.3.1 *el-Elfiyye*¹⁷⁰

Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullah b. İbn Mâlik el-Endülüsî et-Tâî'nin (ö. 672/1274)¹⁷¹ Arap diline dair manzum eseridir.¹⁷² Arap dili ve edebiyatının en büyük simalarından biri olan İbn Mâlik *el-Elfiyye* adlı bu eserini, daha önce yazdığı 2794 beyitlik *el-Kâfiyetu's-şâfiye* adlı kitabından özetlediği için eser *el-Hulâsatu'l-Elfiyye* olarak da bilinir. Hacmi küçük olsa da kolay ve üslubunun akıcı olması sebebiyle sahasının en önemli eserlerinden biri kabul edilmiştir.¹⁷³ Bir mukaddime ve seksen kadar bâb ve fasıldan meydana gelen eserin bazı fasılları kısa olup bunların başlıkları yoktur. Eser yaklaşık sekiz yüz yıldan beri dil bilimcileri tarafından ilgi görmüş, İslam dünyasında özellikle Suriye ve Mısır'da kolay ve anlaşılır olduğundan büyük rağbet görerek medreselerde ders kitabı olarak okutulup ezberletilmiştir. İbn Hişâm (ö. 762/1360), İbn 'Akîl (ö. 769/1367), el-Üşmûnî (ö. 900/1460) gibi âlimlerce şerh edilmiştir. Üzerine yetmiş yakın hâşiye, ta'lik ve ihtisar çalışması yapılmıştır. Ayrıca bu eserlerde geçen şâhidler'i açıklayan kitaplar yazılmıştır. Batıda da ilgi gören eser S. De Sacy ve A. Gogoyet tarafından Fransızcaya, E. Vitto tarafından da İtalyancaya tercüme edilmiştir.¹⁷⁴ Türkiye'de İbn Mâlik'in *el-elefiyye*'si üzerine Turan Bahşi'nin "*İbn Mâlik ve Nahiv ilmi Açısından el-Elfiyye Adlı Eseri*" başlıklı yüksek lisans tez çalışması bulunmaktadır. Ayrıca *el-Elfiyye*'ye başka akademik çalışmalarda da yer verilmiştir. Bunlardan Yusuf Teker'in *Hadis Usûlü Edebiyatında Elfiyyeler, Irâkî ve Elfiyyesi* adlı yüksek lisans tezi, Mehmet Reşit Özbalkıç'ın *Kur'ân ve Hadis'in Arap Gramerindeki Rolü* adlı kitabı, Mustafa Bilici'nin İbn Mâlik ve *Şevâhidü't-tavzîh ve't-tashîh Adlı Eseri* isimli yüksek lisans tezi ve Şehabettin Ergüven'in "*Endülüs'te Dil ve Nahiv Çalışmaları*" bu çerçevede zikredilebilir. Arap dünyasında yapılan bazı çalışmalarda da *el-Elfiyye*'ye yer verilmektedir. Bunların arasında Mahmûd Necîb'in, *Şurûhu'l-Elfiyye menâhicühü ve'l-hilâfu'n-nahviyyu fiha* adlı doktora tezini, Muhammed et-Turkî et-Tâcûrî'nin "min A'lâmi'l-lugaviyyîn ve'n-

¹⁷⁰ "الألفية"

¹⁷¹ Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâî el-Endelüsî el-Ceyyânî (ö. 672/1274) *el-Elfiyye* adlı eseriyle tanınan gramer, sözlük ve kıraat âlimi. 600'de (1204) Kurtuba civarındaki Ceyyân'da dünyaya geldi. Endülüs'e göç eden Tay kabilesine mensup olduğu için Tâî nispetiyle anılır. Endülüs'teki siyasi istikrarsızlıklardan dolayı önce kuzey Afrika'ya gitti. Sonra Dımaşk'e yerleşmiştir. Dımaşk'te Sehâvi, Hasan Sabbâh ve diğer önemli âlimlerin derslerine katıldı. Dil âlimi Cemâleddîn İbn Hâcib'ten de istifade etmiştir. Kıraat ilminde imam, nahiv sarf ilimlerinde engin bilgiye sahipti. Arap dili alanında otorite olan İbn Mâlik hayatını Dımaşk'te dil ve kıraat dersleri vererek ve eser yazarak geçirmiştir. 672/1274'te de Dımaşk'ta vefat etmiştir. Bkz. Turan, Abdülbaki, "İbn Mâlik et-Tâî", *DİA*, İstanbul, 1999, XX, 169-171; Serkis, *Mu'cemu'l-matbûâtü'l-arabiyyeti ve'l-muarrabeti*, I, 234-235; es-Süyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, I, 130.

¹⁷² Turan, Abdülbaki, "el-Elfiyye", *DİA*, XI, 27-28.

¹⁷³ Turan, Abdülbaki, "el-Elfiyye", *DİA*, XI, 27-28; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, I, 151; Demirayak-Çögenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, s. 183.

¹⁷⁴ Demirayak-Çögenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, s. 183; el-Fevzân, Abdullah Salih, *Delîlü's-sâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, Dâru'l-müslim, byy., ts., s. 9-13; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, I, 151-152; Turan, Abdülbaki, "el-Elfiyye", *DİA*, XI, 28.

nuhât İbn Mâlik” isimli makalesini, Hâlid Sa’d Muhammed’in *Usûlu’n-nahv inde ibn Mâlik* adlı eserini bu çalışmalar arasında sayabiliriz.¹⁷⁵

2.1.3.2 *Evdahu’l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*¹⁷⁶

Ebû Muhammed Abdullah Cemâleddîn b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdullah b. Hişâm e-Ensâri el-Mısrî (ö. 761/1360)¹⁷⁷, nin İbn Mâlik et-Tâî’nin *el-Elfiyye* kitabına yazdığı şerh eserdir. İbn Hişâm’ın bu eseri, *el-Elfiyye* esas alınarak metni verilmeden şerh mahiyetinde yazılmış bir kitap olup, çeşitli zamanlarda basıldığı gibi, Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd tarafından Kahire de 1945, 1956, 1967 yıllarında ilmî neşri yapılmıştır.¹⁷⁸ Müellif eseri te’lif ederken harfler, sayılar, sayıların mahreçleri ve özellikleri, isimler, fiiller gibi konuları teferruatlı olarak işlemiş, konuları işlerken istifade ettiği kaynakları ve mevzu ile ilgili alıntı yaptığı âlimleri zikretmeye özen göstermiştir. Öte yandan günümüze ulaşmayan fakat çeşitli eserlerde adı geçen kitaplardan da yapmış olduğu alıntılar, âyet, hadis, şiir ve emsâl’den yapılan bol miktarda istişhâd esere ayrı bir değer kazandırmıştır.¹⁷⁹

2.1.3.3 *Şerhu İbni ‘Akîl ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*¹⁸⁰

Ebû Muhammed Bahaüddîn Abdullah b. Abdirrahman b. Abdilllah b. Akîl el-Hemedâni’nin¹⁸¹ (ö. 769/1367) İbn Mâlik et-Tâî’nin *el-Elfiyye*’sine yazdığı şerh eserdir.¹⁸² *el-Elfiyye*’ye dair yazılan şerhlerin en meşhur ve yaygın olanıdır. Bu şerh eser, düzenlenişi,

¹⁷⁵ Bahşi, Turan, “*İbn Mâlik ve Nahiv ilmi Açısından el-Elfiyye Adlı Eseri*” (Yüksek Lisans Tezi), Antalya, 2014, Giriş.

¹⁷⁶ "أوضح المسالك إلى ألفية ابن مالك"

¹⁷⁷ Arap dili âlimi İbn Hişâm (708/1309) Kahire’de doğdu ve bu şehirde eğitimini aldı. İbn Serrâc, Abdüllatif b. Murahhal Ebû Hayyân el-Endülüsî ve et-Tâcû’t-Tibrîz gibi değerli hocalardan ders aldı. Arap dili ve edebiyatı yanında fıkıh ve tefsir gibi diğer ilimlerde de söz sahibi idi. İbn Haldun onun için şöyle demiştir; “*İbn Hişâm’ın çok büyük ilim sahibi olduğuna ve nahiv ilminde değerinin çok yüce olduğuna şahid olunur.*” Ardında *Katru’n-nedâ*, *Şüzûru’z-zehab*, *Muğni’l-lebîb* gibi birçok değerli eser bırakan İbn Hişâm 761/1360 tarihinde Kahire’de vefat etmiştir. Bkz. Özbalıkcı, M. Reşit, “İbn Hişâm”, *DİA*, İstanbul, 1999, XX, 74-77; İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâluddîn b. Yusuf b. Ahmed b. Abdullah, *Evdahu’l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, Dâru’l-fikir, Beyrut, 1994, I, 6-9; Bağdatlı, İsmail Paşa, *Hediyetü’l-ârifin esmâü’l-müellifin ve âşâru’l-musannifin*, Dâru ihyâi’t-türâsi’l-arabî, Beyrut, ts., I, 465.

¹⁷⁸ Özbalıkcı, M. Reşit, “İbn Hişâm”, *DİA*, XX, 74-77; Kâtip Çelebi, *Keşfu’z-zunûn*, I, 152; Bağdatlı, İsmail Paşa, *Hediyetü’l-ârifin*, I, 465.

¹⁷⁹ Demirayak-Çögenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, s. 185.

¹⁸⁰ "شرح ابن عقيل على ألفية ابن مالك"

¹⁸¹ Dil ve fıkıh âlimi İbn Akîl 698/1299’da Halep yakınındaki Bâlis kasabasında doğdu. Farklı tarihlerde ve Kahire’de doğduğu rivayetleri de bulunmaktadır. Soyu Akîl b. Ebû Tâlib’e dayandığından İbn Akîl künyesi ile tanınır. İlk tahsilini tamamladıktan sonra eğitim için Kahire’ye giden İbn Akîl orada on iki yıl süreyle Ebû Hayyân el-Endelüsî’nin derslerine devam etti. Alaaddin Konevî, Hatîb el-Kazvînî, Takiyyüddîn İbn Sâiğ gibi birçok âlimden dersler aldı. Ebû Hayyân onun için “*Gökyüzünün altında İbn ‘Akîl’den daha iyi bir nahivci yoktur.*” demiştir. İbn Mâlik’in *el-Elfiyye* ve *Teshîlü’l-fevâid* ve *Tekmilü’l-makâsîd* eserlerine şerhler yazan İbn Akîl daha birçok değerli eserler bırakarak 769/1367’de Kahire’de vefat etmiştir. Bkz. Benli, Mehmet Sami, “İbn Akîl”, *DİA*, İstanbul, 1999, IXX, 300-301; Serkîs, *Mu’cemü’l-matbûâtî’l-arabiyyeti ve’l-muarrabeti*, I, 187-188, ez-Ziriklî, *el-‘Alâm*, 4, 96, Kâtip Çelebi, *Keşfu’z-zunûn*, I, 152.

¹⁸² Benli, Mehmet Sami, “İbn Akîl”, *DİA*, IXX, 301; Serkîs, *Mu’cemü’l-matbûâtî’l-arabiyyeti ve’l-muarrabeti*, I, 187; Kâtip Çelebi, *Keşfu’z-zunûn*, I, 152.

bölümlendirilmesinde ki titizliği, ibaresinin açıklığı, konuların peşi sıra sunularak zihinsel bütünlüğün sağlanması, *el-Elfiyye* beyitlerinin kolaylaştırılarak takdimi, örneklerin açıklığı ve gerektiğinde i'râb yönünden tahlil edilmesi gibi önemli unsurlarla ön plana çıkararak öğrenciler için en yararlı *el-Elfiyye* şerhi olarak görülmektedir. İbn Akîl okuyucunun kolay anlayacağı bir üslup takip etmiş, *el-Elfiyye*'deki ilmî muhtevâyı bozmayacak şekilde meseleleri basitleştirmiştir. Eser halen çeşitli Arap ülkelerinde ders kitabı olarak okutulmaktadır. Batıda Fr. Dieterici tarafından Almancaya çevrilip 1852 yılında Leipzig'de neşredilmiştir.¹⁸³

İbn 'Akîl'in bu şerh eserine el-Hudarî ve Süyûtî nin hâşiyeleri gibi birçok hâşiye yazılmıştır. Profesör Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd de İbn 'Akîl'in bu şerh eserinde geçen istişhâd olarak gösterilen şevâhitleri açıklamış ve i'râbını yapmıştır. Ayrıca bazı konulara da yorumlar getirmiştir.¹⁸⁴

2.1.3.4 Şerhu'l-Üşmûni "Menhecü's-sâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik"¹⁸⁵

Ebu'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Muhammed b. İsa b. Yûsuf el-Üşmûnî el-Mısırî'nin¹⁸⁶ (ö. 918/1513) İbn Mâlik'in *el-Elfiyye*'sine yazdığı nahiv eseridir. *el-Elfiyye*'nin şerhleri arasında tafsilat bakımından en zengin olanı Üşmûnî'nin şerhidir. Müellif bu eserini İbn Ümmü Kâsım el-Murâdî, İbrahim b. Musa eş-Şâtibî, İbn Hişâm ve Süyûtî gibi âlimlerin *el-Elfiyye* şerhlerinden yararlanarak meydana getirmiş, ancak onlara nazaran daha çok ilgi görmüştür. Özellikle bu şerh üzerine Muhammed Ali es-Sabbân'ın yazdığı *Hâşiyetü's-sabbân* adlı eser sayesinde Üşmûnî şerhi büyük alaka görmüştür.¹⁸⁷ İbaresindeki kolaylık, beyanındaki açıklıktan dolayı Arap dili âlimleri arasında en çok nakledilen eser olma özelliğine sahiptir.¹⁸⁸ Müellif eserinde, önce *el-Elfiyye*'den metni verir, daha sonra da bu metni şerh ederek bu konudaki çeşitli görüşleri ve şevâhidi zikreder. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd tarafından da tahkik edilmiş olan eser 1933, 1939 ve 1955 üç cilt, yine 1955 yılında iki cilt halinde Mısır'da neşredilmiştir.¹⁸⁹

¹⁸³ Demirayak-Çögenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, s. 186; Turan, Abdülbaki, "el-Elfiyye", *DİA*, XI, 28.

¹⁸⁴ el-Fevzân, Abdullah Salih, *Delîlu's-Sâlik*, I, s. 13-14.

¹⁸⁵ "شرح الأشموني" منهج السالك إلى ألفية ابن مالك

¹⁸⁶ Arap dili ve mantık âlimi Üşmûnî aslen Mısır'ın Üşmûn şehridendir. 838/1435'de Kahire'de doğdu. Celâleddîn el-Mahallî, Yahya b. Muhammed el-Münâvî, Muhyiddîn Kâfiyeci, İbn Kutluboğa, Şemseddin es-Sehâvi gibi birçok âlimden dersler aldı. Çok sayıda talebe yetiştiren Üşmûnî Dimyad'da kadılık görevinde de bulundu. Ardından *Menhecü's-sâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, *Şerhu teshîli'l-fevâid ve Tekmilü'l-makâsid*, *Urcûze fi'z-zarûrati's-şî'riyye* gibi birçok kıymetli eser bırakan Üşmûnî 918/1513 yılında vefat etmiştir. Bkz. Zevalsiz, Halit, "Üşmûnî", *DİA*, İstanbul, 2012, XXXXII, 399-400; Serkîs, *Mu'cemü'l-matbûâtî'l-arabiyyeti ve'l-muarrabeti*, I, 451; Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdullah, *Keşfu'z-zunûn an esâmi'l-kütübi ve'l-funûn*, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrut, ts., I, 153, eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Bedru't-tâli' bimahâsini men ba'de'l-karni's-sâbi'*, Dâru'l-kitâbi'l-İslâmî, Kahire, ts., I, 491; ez-Ziriklî, *el-'Alâm*, V, 10.

¹⁸⁷ Zevalsiz, "Üşmûnî", *DİA*, XXXXII, 399-400.

¹⁸⁸ el-Fevzân, *Delîlu's-sâlik*, I, 15; Serkîs, *Mu'cemü'l-matbûâtî'l-arabiyyeti ve'l-muarrabeti*, I, 451.

¹⁸⁹ Demirayak-Çögenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, s. 188.

2.1.3.5 *Şerhu's-Süyûtî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik (el-Behcetü'l-mardıyye)*¹⁹⁰

Ebu'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfî es-Süyûtî'nin¹⁹¹ (ö. 911/1505) *es-Seyfü'l-sakîl 'alâ şerhi İbn 'Akîl* adlı hâşiyesiyle, Bahâeddîn İbn 'Akîl şerhini birleştirerek meydana getirdiği nahiv eseridir. İmam Süyûtî iki yıl süren çalışmasında iki eseri birleştirmiş ve *el-Behcetü'l-mardıyye* ismini vererek bu nahiv eserini istifadeye sunmuştur. Mirza Ebû Tâlib el-İsfahânî tarafından yazılan ve Ebû Tâlib adıyla şöhret bulan hâşiye ile beraber halen doğu anadolu medreselerinde okutulmaktadır. Müellifin kaleme aldığı bu eser muhtasar mahiyetinde bir eserdir.

İbn Mâlik et-Tâî, Ebû Hayyân el-Endelüsî ve İbn Hişâm en-Nahvî, İmam Süyûtî'nin en çok etkilendiği ve eserlerinden nakillerde bulunduğu nahivcilerdir.¹⁹²

2.1.3.6 *Şerhu't-tasrîh ale't-tavdîh (et-Tasrîh bi-madmûni't-tavdîh fi'n-nahv)*¹⁹³

Ebu'l-Velîd Zeynüddin Hâlid b. Abdillâh b. Ebi Bekr el-Vakkâd el-Ezherî¹⁹⁴ (ö. 905/1499) tarafından kaleme alınan eser, İbn Mâlik'in *el-Elfiyye*'si üzerine İbn Hişâm el-Ensârî'nin te'lif ettiği ve *et-Tavdîh* adıyla da bilinen *Evdahu'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik* şerhi üzerine yazılmış bir nahiv eseridir. Eser kenarına Yasîn b. Zeyniddîn el-'Uleymî tarafından yapılan hâşiye ile birlikte iki cilt olarak basılmıştır.¹⁹⁵

¹⁹⁰ "شرح السيوطي على ألفية ابن مالك" البهجة المرضية

¹⁹¹ 849/1445 Tarihinde Kahire'de doğdu. Yetim büyüdü, sekiz yaşından önce Kur'ân'ı ezberledi. Ayrıca İbn Mâlik'in *el-Elfiyye*'sini ve bir kısım ilmî metinleri ezberledi. el-Bulkûnî, el-Münâvî, el-Mikâtî ve Sümünnî gibi alimlerden dersler aldı. Birçok ilim dalında uzmandı. *el-İtkân fi ulumi'l-Kur'ân, Tefsîru'l-celâleyn, el-Behcetü'l-mardıyye* gibi beş yüzün üzerinde eser te'lif eden Süyûtî 911/1505 tarihinde Kahire'de vefat etmiştir. Bkz. Serkis, *Mu'cemü'l-matbûâtî'l-arabiyyeti ve'l-muarrabeti*, I, 1073-1076; Özkan, Halit, "Süyûtî", *DİA*, İstanbul, 2010, XXXVIII, 188-198.

¹⁹² Özkan, Halit, "Süyûtî", *DİA*, XXXVIII, 195; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, I, 152; el-Fevzân, Abdullah Salih, *Delîlu's-sâlik*, s. 15; Şensoy, Sedat, "Süyûtî", *DİA*, İstanbul, 2010, XXXVIII, 201-202. Turan, "el-Elfiyye", *DİA*, XI, 29.

¹⁹³ "شرح التصريح على التوضيح" التصريح بمضمون التوضيح في النحو

¹⁹⁴ Nahiv âlimi el-Ezherî 838/1435 tarihinde Mısır'ın Carca şehrinde dünyaya geldi. Küçük yaşta ailesiyle Kahire'ye gelen Ezherî, Kur'ân'ı ve şâfîi fihminden *Ebû Şucâ'* muhtasarını ezberledi. Daha sonra Ezher Camisinde vakkâd'lık (Kandil yakıcılık) yapmaya başladı. Bir defasında caminin kandilini yakarken fitil talebelerden birinin defterini yakınca, talebe onu küçümsemiş ve cahillikle ayıplamıştı. Bu olay üzerine kandil yakıcılığı işini bırakarak ilme kendini vermiş ve büyük bir âlim olmuştur. İbrahim el-Aclûnî, Dâvûd Mâlikî gibi birçok değerli hocalardan ders almış ve kıymetli talebeler yetiştirmiştir. Ardında *İ'râbu Elfiyyeti İbn Mâlik, Temrînu't-tullâb fi sinâati'l-i'râb* gibi birçok değerli eser bırakan Ezherî (ö. 905/1499) tarihinde Kahire'de vefat etmiştir. Bkz. Arslan, Ahmet Turan, "Ezherî, Hâlid b. Abdillâh", *DİA*, İstanbul, 1995, XII, 64-65; el-Ezherî, Hâlid b. Abdillâh, *Şerhu't-tasrîh ale't-tavdîh*, thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-sûi, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, 2000, I, 5-6-7; Bağdatlı, İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, I, 344; ez-Ziriklî, *el-'Alâm*, II, 297.

¹⁹⁵ Demirayak-Çögenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, s. 187; Turan, Abdülbaki, "el-Elfiyye", *DİA*, XI, 28.

2.1.3.7 *Hâşiyetü's-Sabbân şerhu'l-Üşmûnî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*¹⁹⁶

Ebu'l-İrfân Muhammed b. Alî es-Sabbân el-Mısıri¹⁹⁷ (ö. 1206/1792) Arap dili ve edebiyatı âlimi'nin el-Üşmûnî'nin *Menhecü's-sâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik* eserine yazdığı şerhin hâşiyesidir. Birçok baskısı yapılmıştır. Sabbân hâşiyenin mukaddimesinde eserinde takip edeceği planını açıklamış ve eserin üç ana ögeden oluştuğunu bildirmiştir. Birinci ögede kendinden öncekilerin el-Üşmûnî'nin şerhi üzerine yazdıkları kitaplar hakkında özet bilgi sunmayı, ikinci ögede el-Üşmûnî şerhi üzerine kitap yazarların yanlış anlamalarına işaret etmeyi, üçüncü ögede de bu şerh eser üzerine kendi yorum ve açıklamalarını ortaya koymayı amaçlayarak eserini oluşturmuştur¹⁹⁸.

2.1.3.8 *Hâşiyetü'l-Hudari 'alâ şerhi İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*¹⁹⁹

Muhammed b. Mustafa b. Hasan el-Hudari ed-Dimyâtî eş-Şâfiî'nin²⁰⁰ (ö. 1287/1870) İbn 'Akîl'in İbn Mâlik'in el-*Elfiyye*'sine yazdığı şerh üzerine yaptığı hâşiyeye eseridir. el-Hudari bu eserde İbn 'Akîl'in şerhindeki kapalı olan yerleri açıklayarak tamamlayıcı bir hâşiyeye amaçlamıştır. Müellifin İbn 'Akîl'in şerhi üzerine yaptığı bu hâşiyesi üç noktada başka hâşiyelerden farklılık arz etmektedir. Birincisi bâb ve fasılların başlıklarını tanımlayarak ve i'râb yaparak açıklaması, ikincisi nazım ile şerhi birbirinden قوله ibaresi ile ayırarak zihinde oluşabilecek karışıklığı gidermesi, üçüncüsü de ilmî olarak her sözü sahibine söyleyene dayandırarak doğru ve güvenilir bilgiyi sunmasıdır.²⁰¹ Müellifin bu hâşiyesi Kahire'de hicrî 1272 ve 1345 basılmıştır.²⁰²

¹⁹⁶ حاشية الصبان شرح الأشموني على ألفية ابن مالك

¹⁹⁷ Arap dili ve edebiyatı âlimidir. Kahire'de doğdu. Abdülvehhâb el-Affî el-Merzûkî'den Şâzeli tarikatının esasları ile zâhiri ve bâtinî ilimleri öğrendi. Muhammed Sâdât b. Vefâ, Hasan b. İbrahim el-Cebertî gibi âlimlerden istifade etti. Özellikle Mısır ve Suriye'de tanınan Sabbân çok sayıda öğrenci yetiştirdi. *Hâşiyetü's-sabbân 'alâ Şerhi'l-Üşmûnî, el-Kâfiyyetü's-şâfiyye fi ilmeyi'l-arûz ve'l-kâfiyye, Urcûze fi'l-arûz, Manzûme fi ilmi mustalahi'l-hadis* gibi dil ve islâmî ilimler sahasında birçok eser kaleme alan Sabbân 1206/1792'de Kahire'de vefat etmiştir. Bkz. Tüccar, Zülfikar, "Sabbân", *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV, 335-336; Bağdatlı, İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 344; ez-Ziriklî, *el-'Alâm*, II, 349, Serkîs, *Mu'cemü'l-matbûâtü'l-arabiyyeti ve'l-muarrabeti*, II, 1194-1195; es-Sabbân Muhammed b. Ali, *Hâşiyetü's-sabbân, Mektebetü't-tevfikiyye*, byy., ts., I, 25.

¹⁹⁸ Tüccar, Zülfikar, "Sabbân", *DİA*, XXXV, 335; es-Sabbân, *Hâşiyetü's-sabbân*, I, 25; Serkîs, *Mu'cemü'l-matbûâtü'l-arabiyyeti ve'l-muarrabeti*, I, 1194-1195.

¹⁹⁹ حاشية الخضري على شرح ابن عقيل على ألفية ابن مالك

²⁰⁰ Dil bilimci el-Hudari, Mısır'ın Dimyat şehrinde hicrî 1213'te dünyaya geldi. Eğitim ve öğretimi için Ezher Üniversitesi'ne kayıt yaptırda da, kulaklarının sağır olması sonucu duyma yetisini kaybedince köyüne geri dönmüştür. Günümüzdeki işaret diline yakın bir sistem oluşturarak iletişim kurmuştur. Şer'i ve felsefî ilimlerle ilgilenen Hudari Tabersiye medresesinde de öğreticilik yapmıştır. Fıkah usûlü, belâgat, mantık ve nahiv gibi ilimler alanında eserler bırakan müellif 1287/1870'de vefat etmiştir. Bkz. Êmêl bint Fâhid b. Abdurrahman, *Tercihâtü'l-Hudari'n-nahviyyeti ve's-sarfiyyeti'l-muallel lehâ fi hâşiyetihî 'alâ şerhi ibni 'Akîl*, Ummu'l-Kurâ Üniversitesi (Basılmamış yüksek lisans tezi), Mekke, 2008.

²⁰¹ Êmêl, *Tercihâtü'l-hudari*, s. 18-31-36-37; Serkîs, *Mu'cemü'l-matbûâtü'l-arabiyyeti ve'l-muarrabeti*, I, 885-886.

²⁰² Turan, Abdülbaki, "el-Elfiyye", *DİA*, XI, 28.

2.1.3.9 *Şerhu'r-Radî li-Kâfiyeti İbni'l-Hâcib*²⁰³

Necmü'l-eimme Radîyüddîn Muhammed b. el-Hasen el-Esterabâdî el-Garâvî es-Semnâkî (es-Semnâî)²⁰⁴ (ö. 688/1287)'nin İbn Hâcib'in *el-Kâfiyetü fi'n-nahv* adlı eserine yazdığı şerhtir. Çok faydalı olan eser, İbn Hâcib'in *el-Kâfiyesi* için yazılmış şerhlerin en mükemmelidir.

Bu şerhin en önemli özelliği şârihi olan er-Radî'nin, Basra ekolüne meyline rağmen herhangi bir nahiv ekolüne bağlı kalmadan kendi görüşlerini ortaya koyup İbnu'l-Hâcib'in katılmadığı bazı görüşlerine itiraz etmesidir. Eserde nahiv konularının birçoğuna diğer nahivcilerin görüşlerine de değinilerek yer verilmiştir. Esterabâdî bu çalışmasında nahiv meselelerini basit bir üslup ile ele alarak tartışmış, tercihlerde ve içtihatlarda bulunmuş, nahiv ve lügatin felsefesini yapmış, hükümlerin illetlerini açıklamıştır. Eserde bin beyit, bin âyet, on iki atasözü, on bir fasîh söz ve geleneğin aksine kırk bir hadis şâhid olarak kullanılmıştır. *Şerhu'l-kâfiye* 1275, 1305, 1310 tarihlerinde iki cilt halinde istanbul'da basılmıştır. Ayrıca eser Yusuf Hasen Umer tarafından tahkik edilmiş ve 1973-1975 yılları arasında Bingazi'de beş ciltlik olan eserin üç cildi basılmıştır. Dr. Hasan b. Muhammed b. İbrahim el-Hıfînî'de *Şerhu'l-kâfiye*'ye inceleme ve tahkik yapmış, 1993'te Riyad'da basılmıştır.²⁰⁵

2.1.3.10 *el-Muğnî fi ilmi'n-nahv*²⁰⁶

Ebu'l-Mekârim Fahrüddin Ahmed b. el-Hasen b. Yusuf (Çârperdî)'nin²⁰⁷ (ö. 746 / 1346) nahiv eseridir. Ebu'l-Mekârim'in talebesi Bedrüddîn Muhammed b. Abdürrahîm b. Hüseyin el-Umarî el-Meylânî *el-Muğnî fi ilmi'n-nahv* adlı esere bir şerh yazmıştır. el-Meylânî

²⁰³ "شرح الرضي لكافية ابن الحاجب"

²⁰⁴ Hayatı hakkında az bilgi bulunan Radî, Taberistan'ın Esterabâdî şehri halkından olup Necef'te iskân etmiştir. Şöhretini İbnu'l-Hâcib'in *el-Kâfiye ve eş-Şâfiye* adlı kitaplarına yazdığı şerhlerle sağlamıştır. *el-Kâfiye*'ye yazdığı şerh eserin değeri çok büyük olup yazılmış diğer şerhlerin en faydalısı ve en mükemmelidir. Mütেকaddim ve Mütעהhir âlimlerce güvenilen ve çok yararlı bir âlim olarak görülen Radî 688/1287'de vefat etmiştir. Bkz. Gümüş, Sadrettin, "Radî el-Esterabâdî", *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIV, 387-388; Süyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, I, 567-568; Bağdatlı, İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 134; Serkîs, *Mu'cemü'l-matbûâtî'l-arabiyyeti ve'l-muarrabeti*, I, 940-941.

²⁰⁵ Gümüş, Sadrettin, "Radî, Esterabâdî", *DİA*, XXXIV, 387-388; er-Radî el-Esterabâdî, Muhammed b. el-Hasen, *Şerhu'r-Radî li-kâfiyeti İbn Hâcib*, thk. Hasen b. Muhammed b. İbrahim el-Hıfînî, Silsiltü neşri'rasâilî'l-câmiati, by., 1993, 25-36; Serkîs, *Mu'cemü'l-matbûâtî'l-arabiyyeti ve'l-muarrabeti*, I, 940-941; Demiryak-Çögenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, s. 183-184.

²⁰⁶ "المغني في علم النحو"

²⁰⁷ Şafii fakihî ve dil âlimi Çârperdî 664/1265'de Arrân bölgesinde bir yerleşim yeri olan Çârperd'de doğdu. Daha sonra Tebriz'e yerleşti, burada ilim tahsil etti ve ömrünü sonuna kadar ilim okutmakla meşgul oldu. Ömer b. Necmüddîn, Kâdî Beyzâvî ve Necmüddin et-Tûsî gibi âlimlerden dersler aldı. el-Erdebîlî ve el-Meylânî gibi kıymetli âlimler yetiştirdi. Ardında nahiv alanında *el-Muğnî fi'n-nahv*, *Şerhu's-şâfiye*, *Şukûk 'ale'l-hâcibiyye*, Fıkıh Usûlünde *es-Sirâcu'l-vehhâc fi şerhi'l-minhâc*, *Şerhu usûli'l-Pezdevî*, Tefsirde Zemahşerî'nin *Keşşâf*'ına *Hâşiye 'ale'l-keşşâf* gibi değerli, faydalı eserler bırakan Çârperdî 746/1346'da Tebriz'de vefat etmiştir. Bkz. Şener, Mehmet, "Çârperdî", *DİA*, İstanbul, 1993, VII, 230-231; eş-Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*, I, 47; Süyûtî, *Buğyetü'l-vuât*, I, 303; Serkîs, *Mu'cemü'l-matbûâtî'l-arabiyyeti ve'l-muarrabeti*, I, 670; Bağdatlı, İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, I, 108.

bu şerh eserini hicrî 801 yılının receb ayında tamamlamıştır. Abdullah b. Seyyid Fahrüddîn el-Hüseynî’de *el-Muğni* üzerine bir şerh kaleme almıştır.²⁰⁸

2.1.4 Bölümlerin Yapısı

Ahmed el-Hâşimî kitabının bölümlerini

“bâb” ve “mebhas” şeklinde oluşturmuştur. Biz bu bölümde eserde yer alan bâb ve mebhaslar üzerinde duracağız.

I. Bâblar: Arap dili gramerçileri nahiv konularını çeşitli başlıklar altında bölümlere ayırarak incelemişlerdir. Konu başlıklarında kullanılan en eski sistem bâb sistemidir. Bize ulaşan ilk gramer kitabı olma özelliğine sahip olan Sîbeveyh’in (ö. 180/796) *el-Kitâb* isimli eserinde bâb sistemini kullanmış olması, bunun kullanılan ilk sistem olduğunu ortaya koymaktadır. Sîbeveyh eserinde konuları asıl ve fer’ şeklinde ayırmaya gitmememiş, aksine tüm konuları bâb başlığı altında incelemiştir. Örneğin; "هذا باب علم ما الكلم من العربي" “Bu Arapçada kelimenin ne olduğunu bilme bâbı’dır.”²⁰⁹ "هذا باب المسند والمسند إليه" “Bu müsned ve müsnedün ileyh bâbı’dır.”²¹⁰ "هذا باب الفاعل" “Bu fâil bâbı’dır.”²¹¹ "هذا باب المفعول" “Bu Mef’ûl bâbı’dır.”²¹² şeklinde istisnasız her konuyu bâb başlığı altında ele almıştır. Ancak Ahmed el-Hâşimî konuları bölümlendirirken bâb sistemini ana konuları bölümlere ayırmada kullanmıştır. Bunların örneklerle daha iyi anlaşılacağını düşünüyoruz.

Örnekler:

Birinci Bâb	Î’râb ve Binâ	الباب الأول في الاعراب والبناء
İkinci Bâb	Nekra ve Ma’rife	الباب الثاني في النكرة والمعرفة
Üçüncü Bâb	Fâil	الباب الثالث في الفاعل
Dördüncü Bâb	Mübteda ve Haber	الباب الرابع في المبدأ والخبر ²¹³

II. Mebhaslar: Ahmed el-Hâşimî, *el-Kavâidü’l-esâsiyye li’l-lugati’l-arabiyye* eserinde ana konuları “bâb” başlığı altında incelerken, diğer konuları ise “mebhas” başlığı altında incelemiştir. Eserde mebhas başlığı altında incelenmiş bölümlerden örnekler sunmanın kitabı tanımada yararlı olacağını düşünüyoruz.

²⁰⁸ Şener, “Çârperdî”, *DİA*, VII, 230-231; Kâtip Çelebi, *Keşfu’z-zunûn*, II, 1751, Bağdatlı, İsmail Paşa, *Hediyetü’l-ârifin*, I, 108.

²⁰⁹ Sîbeveyh, Ebû Bişr ‘Amr b. Osman b. Kanber, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Mektebetü’l-hâncî, Kahire, 1988, s. 12.

²¹⁰ Sîbeveyh, *a.g.e.*, s. 24.

²¹¹ Sîbeveyh, *a.g.e.*, s. 34.

²¹² Sîbeveyh, *a.g.e.*, s. 43.

²¹³ el-Hâşimî, *el-Kavâidü’l-esâsiyye*, s. 35, 73, 100,109.

Örnek I.

Birinci Bâb	Î'râb ve Binâ	الباب الأول في الإعراب والبناء
Birinci Mebhas	Î'râb ve dört çeşidi	المبحث الأول: في الإعراب وأنواعه الأربعة
İkinci Mebhas	Binâ ve dört çeşidi	المبحث الثاني في البناء وأنواعه الأربعة
Üçüncü Mebhas	İsim ve Harf arasında benzerlik yönleri	المبحث الثالث في أنواع المشابهة الدائرة بين الإسم والحرف
Dördüncü Mebhas	Binâ çeşitlerinin hükümleri	المبحث الرابع في أحكام أنواع البناء
Beşinci Mebhas	Lâzîmî ve ârîzî mebnî olan isimlerin kısımları	المبحث الخامس في تقسيم الأسماء المبنية إلى بناء لازم وإلى بناء عارض.

Örnek II.

İkinci Bâb	Nekra ve Ma'rife	الباب الثاني في النكرة والمعرفة
Birinci Mebhas	Nekra ve Ma'rife'nin açıklanması	المبحث الأول في بيان المعرفة والنكرة
İkinci Mebhas	Ma'rife ve çeşitleri	المبحث الثاني في بيان المعرفة وأنواعها
Üçüncü Mebhas	Zamir	المبحث الثالث في الضمير أو المضمرة
Dördüncü Mebhas	Yâ'i mütekellim ve Nûnu'l-Vikâye ²¹⁴	المبحث الرابع في ياء المتكلم ونون الوقاية
Beşinci Mebhas	Alem tanımı ve kısımları	المبحث الخامس في العلم وتعريفه وتقسيمه ²¹⁵

2.2 Muhtevası

Yazarımız Ahmed el-Hâşimî'nin eserin mukaddimesinde, Arapça ilimlerin on iki kısımdan ibaret olduğunu ifade etmesi, bu ilimlerden ilk sırada nahiv ilmini zikretmesi, daha sonra sebeplerini sayarak bu ilimlerden öncelik hakkının nahiv ilminde olduğunu vurgulaması ve nahiv terimini tanımlayarak eserine başlaması, *el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugati'l-arabiyye* adlı eserin nahiv ilmi alanında te'lif edildiğini açıkça göstermektedir. Eserin içeriği de bu tespiti doğrulamaktadır.²¹⁶

Ancak müellifin eserde, masdar kalıpları,²¹⁷ ism-i maksûr, ism'i memdûd,²¹⁸ ismi zamân, ismi mekân, ismi âlet, sonu illetli muzâri fiiller ve vakıf gibi²¹⁹ bir takım sarf ilimlerine yer vermesi, kendinden önceki dil bilimcilerin sarf ilmiyle alakalı konuları nahiv ilmi içerisinde değerlendirmeleri fikrinden etkilendiğini göstermektedir.

Çünkü sarf ilmi, nahiv ilminin konuları içerisinde değerlendirilerek gelişimini sürdürmüştür. Nahiv ilmi bilimsel anlamda ilk kez sistemleşirken, sarf ilmi ile arasında

²¹⁴ el-Hâşimî, *KELA*, s. 73, 74.

²¹⁵ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 80.

²¹⁶ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 17-19.

²¹⁷ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 253-255.

²¹⁸ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 55.

²¹⁹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 65, 267, 303.

belirlenmiş bir sınırlama olmamış, aksine uzun bir süre nahiv terimi ifadesinden bu iki ilim anlaşılmuştur.²²⁰ Nitekim günümüze ulaşan ilk nahiv kitabı olma özelliğini taşıyan Sîbeveyh (ö. 180/796)'in *el-Kitâb* eserinde: mücerred filler, i'lâl, ibdâl, ziyâde, dil kıyası ve idğâm gibi sarf ilmine dair konuların yer aldığı görülür.²²¹

Bu yöntem daha sonra kaleme alınan *el-Muktedab* (Müberred), *el-Usûl* (İbn Serrâc), *el-Mufasssal* (Zemahşerî), *el-'Ubâb* (Ukberî), *el-Mukarrib* (İbn Usfûr el-İşbîlî), *el-Elfiyye* (İbn Mâlik) gibi nahve dair eserlerde uygulanmış, bu kitapların da son kısımlarında sarf konularına yer verilmiştir. Ebû Hayyân el-Endülîsî *İrtişâfî'd-darb*'ında, İmam Süyûti de *Hem'u'l-hevâmi*' inde nahiv ve sarf konularını birlikte ele almışlardır.²²²

Sarf ilminin nahiv ilminden ayrılarak müstakil bir kimliğe bürünmesi ilk olarak Ebû Osman el-Mâzîni (ö. 249/865)'nin *Kitâbu't-tasrîf* adlı eseri yazması ile başlamıştır. Ebu'l Feth Osman b. Cinnî bu esere *el-Munsif* isiminde bir şerh yazmıştır.²²³

Müellif Ahmed el-Hâşimî'de *el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugatil-arabiyye* adlı eserini te'lif ederken ilk dönem nahivcilerden, özellikle İbn Mâlik'ten etkilenmiş ve eserinde ilk dönem nahiv eserlerinin içeriğini yansıtmıştır.

Nahiv ilmi alanında günümüze kadar çok sayıda eser te'lif edilmiştir. Tüm nahiv kitapları Arapça'nın gramer yapısını incelediğinden dolayı, birbirlerine içerik açısından benzerlik gösterebilirler de, konuların işleniş sırası, içeriğin detaylandırılması, eserde ele alınan ve alınmayan konular gibi durumlarda birbirlerinden farklılık arz etmektedirler. Örneğin bazı nahiv kitapları konuları en ince detayına kadar incelerken, bir diğeri ise detaya girmemiş, ya da bir konuya hiç değinmemiştir.

İlk dönem nahiv kitapları muhtevâ ve muhtevânın sunum sırası bakımından birbirine benzerlik göstermektedir.²²⁴ Çağdaş dönemde yazılan nahiv eserlerine bakıldığında ise muhtevânın sunum biçiminin ilk dönem eserlere göre daha farklı olduğu görülmektedir.²²⁵

Ahmed el-Hâşimî'nin *el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugatil-arabiyye* adlı eseri muhtevâ bakımından klasik eserlerle benzerlik gösterirken, müellifin kendine özgü sunuş tarzı, konuları işlerken uyguladığı metodoloji, nahiv konularını kolaylaştırarak işlemesi gibi

²²⁰ Hindâvî, Hasen, *Menhecü's-sarfîyyîn ve mezâhibuhüm fi'l-karnis-sâlisi ve'r-râbiî*, Dâru'l-Kalem, Dımaşk, 1989, s. 53.

²²¹ Bakırcı-Demirayak, *Arap Dili Grameri Tarihi*, s. 196.

²²² Kılıç, Hulusi, "Sarf", *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVI, 136-137.

²²³ Bakırcı-Demirayak, *Arap Dili Grameri Tarihi*, s. 196.

²²⁴ Bkz. Sîbeveyh, *el-Kitâb*, İbn Hişâm, *Evdahu'l mesâlik ve Şerhu katri'n-nedâ ve bellu's-sadâ*, nşr. Berekât Yusuf Hebbût, Beyrut, 2009 fihristlerine Bkz.

²²⁵ Bkz. Emin, Mustafa el-Cârim 'Ali, *en-Nahvu'l-vâdih*, Dâru'l-maârif, Kahire, ths; Muğâlise, Mahmud Hüsnî, *en-Nahvu's-şâfi*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1997; en-Nâdirî, Muhammed Es'ad, *Nahvu'l-lugatil-arabiyye*, Mektebetü'l-asriyye, Beyrut, 1997; Fâhir, Muhammed Abdulaziz, *Tavdihun'nahv şerhu İbn 'Akîl*, byy. , 1998.

özellikler bakımından hem farklılık arz etmekte hem de çağdaş dönem nahiv eserleri kategorisi içerisinde sınıflandırılmaktadır.

2.2.1 Nahiv Konularını Tertip Şekli

Başlangıçtan günümüze kadar nahiv ilmi ile alakalı eserler incelendiğinde konuların tertibi açısından birbiri ile örtüşen eser bulmak zordur. Ancak konuların tertibindeki bu farklılığa rağmen takip edilen yöntem açısından eserleri belli gruplara ayırmak mümkündür.²²⁶Nahiv eserlerinin tasnifinde takip edilen yöntemler dört grupta incelenebilir.

2.2.1.1 Kelimenin Cümledeki Görevi Dikkate Alınarak Tertip Edilen Eserler

Bu tür eserler kelimelerin cümle içerisindeki mübteda, haber, fâil, mef'ûl, hâl, temyîz gibi konumlarına göre tertip edilerek oluşturulmuştur. Nahiv kaynaklarında takip edilen en meşhur ve yaygın yöntem budur. Nahiv âlimleri arasında genel kabul gören bu yöntemi ilk olarak Sîbeveyh (ö. 180/796) *el-Kitâb* adlı eserinin konularını tasnifinde kullanmıştır. Daha sonra *el-Muktedab* adlı eserinde Müberred (ö. 286/900)'ın bu yöntemi kullandığı görülmektedir.

İbn Serrâc (ö. 316/928) da *el-Usûl* ve onun özeti mahiyetindeki *el-Mûcez fi'n-nahv* adlı eserlerinde takip ettiği bâb tertibi ile bu yöntemin sistemleşmesinin yolunu açmıştır. Nahiv te'lifindeki bu yöntem, İbn Mâlik'in kısaltığı ile meşhur *el-Elfiyye*'si, *Teshilu'l-fevâid* ve *tekmilü'l-makâsîd* isimli eserleri ile daha da sistematik hale gelmiştir.²²⁷

2.2.1.2 Kelime Türleri Dikkate Alınarak Tertip Edilen Eserler

Kelimenin isim, fiil ve harf olarak sınıflandırılması yöntemini göz önünde bulundurularak tasnif edilen eserlerdir. Bu yöntemle yazılan en meşhur eser Zemahşeri (ö. 538/1144)'nin *el-Mufassal*'ıdır. İlk olarak ise bu yöntemi Ebû 'Ali el-Fârisî (ö. 377/987) *el-Îzâh* isimli eserinde kullanmıştır.²²⁸

2.2.1.3 Mebnîlik ve i'râb Harekeleri Esas Alınarak Tertip Edilen Eserler

İ'râb, âmîle göre kelime sonlarında meydana gelen değişikliğe denir. Harekeler i'râbı gösteren alametlerdir. Mebnîlik i'râbın zıddıdır. Kelimenin mebnî olması, sonunun tek bir hareke ya da sukûn üzere sabit kalmasıdır. Âmilin mebnî bir kelimenin sonuna herhangi bir

²²⁶ Gânim, Kadûrî el-Hamd, "Nahiv Eserlerinin Te'lifinde Takip Edilen Yöntemler", (Çev. Ali Bulut), *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VIII, (2008), sy. 1, s. 375.

²²⁷ Gânim, Kadûrî, el-Hamd, *a.g.m.*, s. 377, 378.

²²⁸ Gânim, Kadûrî el-Hamd, *a.g.m.*, s. 379, 380.

etkisi olmaz. Arapça kelimelerin son harekeleri cümledeki konumlarına göre değişmektedir. Arap kelâmın da kelimelerin çoğu mu'rebtir.

Bazı nahivciler eserlerini i'râb ve binâ esasına göre tasnif etmişlerdir. İbn Hâcib'in *el-Kâfiye* isimli nahiv eseri bu yöntem üzere yazılmış kitaplara örnek gösterilebilir.²²⁹

2.2.1.4 Asıl ve fer' Esasına Dayanarak Tertip Edilen Eserler

Arapçada cümle, ister isim ister fiil cümlesi olsun müsned ve müsnedün ileyh olmak üzere iki temel unsurdan oluşur. Müsned ve müsnedün ileyh olan iki temel ögenin asıl, diğer ögelerin fer' kabul edilerek oluşturulan eserler bu yöntemeye göre yazılmış nahiv kitaplarıdır. Bu yöntemeye göre yazılmış eserlere Süyûti'nin(ö. 911/1505) *Hem'u'l-hevâmi'* adlı eseri örnek gösterilebilir.²³⁰

Nahiv âlimleri arasında bâb sayıları ve konular bakımından herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Eserler tasnif edilmeleri açısından dört gruba ayrılrsa da bazı eserler iki üç tasnif grubuna girebilmektedir. Örneğin Zemahşerî *el-Mufasssal'*ını önce kelime türlerini dikkate alarak isimler, fiiller, harfler şeklinde tasnif etmiş, daha sonra isimler konusunu merfûlar, mansublar, mecrurlar ve mebnîler şeklinde i'râb ve binâ sistemine göre tasnif etmiştir. Bu yöntemler içerisinde en yaygını, kelimenin cümledeki görevini esas alan yöntemdir. Bu yöntem cümle ve unsurlarını inceleyen nahiv ilmi için en uygun olanıdır.²³¹

İncelediğimiz eserde el-Hâşimî, konu başlıklarını belirlemede, kelimelerin cümle içerisindeki görevi dikkate alınarak tertip etme yöntemini benimsemiştir.²³²

2.2.2 Eserde İşlenen Konular

el-Hâşimî esere, kitabı te'lif ederken yararlandığı kaynakları, uyguladığı metodu ve eseri kaleme almasındaki amacını açıklayan bir mukaddime ile başlamıştır.²³³

Yazar kitabı için bir giriş²³⁴ oluşturmuş ve burada Arap dili ilimlerinden, dilin güzel konuşulmasının gerekliliğinden ve dilde yapılan hataların hoş görülmediğinden bahsetmiş,²³⁵ ayrıca nahiv ilminin doğuşu, ilk çalışmaları kimin yaptığı ve nahiv ilminin oluşmasına sebep olan faktörlerden de kısaca söz etmiştir.²³⁶ Müellif giriş bölümünde bu bilgilere ilaveten nahiv kelimesinin sözlük ve terim anlamları ile dilin tarifini yapmış ve her milletin farklı dil anlayışı

²²⁹ Gânim, Kadûrî el-Hamd, "Nahiv Eserlerinin Te'lifinde Takip Edilen Yöntemler", s. 380, 381.

²³⁰ Gânim, Kadûrî el-Hamd, *a.g.m.*, s. 381, 382.

²³¹ Gânim, Kadûrî el-Hamd, *a.g.m.*, s. 383

²³² Bkz. el-Hâşimî, *KELA*.

²³³ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 16.

²³⁴ تمهيد

²³⁵ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 17.

²³⁶ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 18.

olduğundan bahsetmiştir. Bunların yanı sıra tüm dillerde olduğu gibi Arapça’da da kelimenin hece harflerinden oluştuğunu ifade etmiştir.²³⁷

Müellif kelime ve kısımlarını mukaddime başlığı altında incelemiştir. Kelimenin isim, fiil ve harf olarak üç kısımdan oluştuğu, bu kısımların tanımları ve özellikleri gibi bilgiler bu bölümde ele alınmıştır.²³⁸ Ahmed el-Hâşimî eserdeki konuları “bâb” başlıkları altında on ana bölüme ayırmış, diğer konuları ise ana konular bünyesinde “mebhas” ismini verdiği alt bölümlerde incelemiştir.²³⁹ Biz burada eserin içeriğini anlamak için konuların işlendiği bâbları sırası ile ele alacağız.

el-Hâşimî eserin birinci bâbında ana konu olarak i’râb ve binâ konusunu ele almış, ana konu ile ilgili diğer konuları ise mebhas alt başlığında on üç bölümde incelemiştir.²⁴⁰ Birinci mebhasta i’râb’ın tanımı ve çeşitlerini,²⁴¹ ikinci mebhasta binâ’nın tanımı ve çeşitlerini,²⁴² üçüncü mebhasta ismin mebnî olması için harfe benzemesi gerektiğini ve ismin harfe benzeme yönlerini²⁴³, dördüncü mebhasta da on beş lafzın zamme üzere mebnîliğini, yedi lafzın fetha üzere mebnî oluşunu, kesra üzere mebnîliğin beş yerde olduğunu ve sükûn üzere mebnîliğin yerinin çok olduğunu anlatmıştır.²⁴⁴

Yazar birinci bâb’ın beşinci mebhasinde mebnî isimlerin binâ’i lâzım ve binâ’i ârız olmak üzere iki kısma ayrıldığını,²⁴⁵ altıncı mebhasta mu’reb ve mebnî isimleri,²⁴⁶ yedinci mebhasta i’râb alametlerini,²⁴⁷ sekizinci mebhasta mu’reblerin özeti ve cem-i müennes sâlim ve mülhaklarının i’rabını,²⁴⁸ dokuzuncu mebhasta müsennâ, esmâ-i sitte, ef’âlu’l-hamse gibi kelimelerin i’rablarının harfle olduğunu,²⁴⁹ onuncu mebhasta sonu illetli olan muzari fiilin tanımı ve çeşitlerini ve sahih fiil ve kısımlarını,²⁵⁰ on birinci mebhasta açık ve takdîrî i’râb ile sahîh, mankûs ve maksûr isimleri,²⁵¹ on ikinci mebhasta mahallî i’râbı²⁵² ve on üçüncü mebhasta da âmil, mâ’mûl ve lafzî ve manevî âmilleri ele almıştır.²⁵³

²³⁷ el-Hâşimî, *KELA*, s. 19, 20.

²³⁸ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 21, 25, 26, 28, 29.

²³⁹ Bkz. el-Hâşimî, *a.g.e.*

²⁴⁰ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 35.

²⁴¹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 35.

²⁴² el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 36, 37.

²⁴³ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 37-39.

²⁴⁴ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 40-44.

²⁴⁵ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 44.

²⁴⁶ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 45-49.

²⁴⁷ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 50-52.

²⁴⁸ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 53-55.

²⁴⁹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 55-64.

²⁵⁰ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 65.

²⁵¹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 65-68.

²⁵² el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 68.

²⁵³ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 70.

Ahmed el-Hâşimî kitabın ikinci bâbında ana konu olarak ma'rife ve nekrayı ele almıştır. Bu konuyla ilgili diğer konuları da mebhâs adı ile dokuz alt başlıkta incelemiştir.²⁵⁴ Birinci mebhâsta nekranın tanımı ve nekra ismin belirleyicilerini,²⁵⁵ ikinci mebhâsta ma'rifenin tanımı ve ma'rife ismin belirleyicilerini,²⁵⁶ üçüncü mebhâsta zamir ve çeşitlerini ve zamirin cevâzen ve vucûben gizli olduğu yerlerle muttasıl ve munfasıl zamirleri,²⁵⁷ dördüncü mebhâsta mütekellim yâ'sının nûn'u vikâye ile durumlarını,²⁵⁸ beşinci mebhâsta alem ve çeşitlerini²⁵⁹ ve altıncı mebhâsta da ismi işaret tanımı ve işaret için kullanılan isimlerin müzekker ve müennes lafızlarını ele almıştır.²⁶⁰

Ahmed el-Hâşimî ikinci bâb'ın yedinci mebhâsinde ism-i mevsûl'u, "أى" ve "أل" bağlaçlarının hükümlerini, sekizinci mebhâsta "أل" ile ma'rife olanları²⁶¹ ve dokuzuncu mebhâsta da izâfe ve nidâ ile ma'rife olanlar ve merfû olan on ismi ele almıştır.²⁶²

el-Hâşimî üçüncü bâb'da ana konu olarak fâil konusunu ele almış, asıl konu ile ilgili diğer konuları ise mebhâs başlığı altında iki bölümde işlemiştir.²⁶³ Müellif birinci mebhâsta fâilin çeşitlerini ve fâilin âmîl ve ma'mûl ile ilişkilerini,²⁶⁴ ikinci mebhâsta ise nâib'i fâilin tanımını ve nâib'i fâilin yerine nelerin geçtiğini işlemiştir.²⁶⁵

Eserin dördüncü bâbının ana konusu ise mübtada ve haber konusudur. Mübtada ve haber konularının alt konuları ise yedi bölümde incelemiştir.²⁶⁶ Yazar dördüncü bâbın birinci mebhâsinde mübtedanın tanımı ve nekralığını, nekra bir kelimenin tahsis ile mübtada olabileceğini ve umuma delalet eden nekra bir kelimenin mübtada olabileceği konularını ele almıştır.²⁶⁷ İkinci mebhâsta mübtada ve haberin rütbesi, mübtedanın habere vucûben öne geçtiği yerler, haberin mübtedaya vucûben tekaddüm ettiği yerler gibi konular ele alınmıştır.²⁶⁸ Üçüncü mebhâsta ise mübtedanın açık ve gizli olması ve mübtedanın vucûben hafz olduğu durumlar gibi konular ele alınmıştır.²⁶⁹ Dördüncü mebhâsta haberin açık ve gizli olduğu yerler ve mübtedanın haberinin çeşitleri gibi konular işlenmiştir.²⁷⁰ Beşinci mebhâsta

²⁵⁴ el-Hâşimî, *KELA*, s. 73.

²⁵⁵ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 73.

²⁵⁶ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 73, 74.

²⁵⁷ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 74-78.

²⁵⁸ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 80.

²⁵⁹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 80-82.

²⁶⁰ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 84-86.

²⁶¹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 97, 98.

²⁶² el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 98, 99.

²⁶³ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 100.

²⁶⁴ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 100-103.

²⁶⁵ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 105, 106.

²⁶⁶ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 109.

²⁶⁷ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 109, 110.

²⁶⁸ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 111, 112.

²⁶⁹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 113.

²⁷⁰ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 114.

mübtedanın haberi ve çeşitleri ve haberi mübtedaya bağlayan rabitlar,²⁷¹ altıncı mebhasta mübtadanın şart manasını içermesi ve "ف" harfî ile haberin birleşmesinin gerekli olduğu yerler²⁷² ve yedinci mebhasta vasf olan mübtedanın habere ihtiyaç duymaması konuları incelenmiştir.²⁷³

Ahmed el-Hâşimî eserin beşinci bâbında ana konu olarak nâkıs fiilleri, ana konu ile bağlantılı diğer konuları mebhas alt başlığı altında ele almıştır.²⁷⁴ Yazar birinci mebhasta nâkıs fiillerin sayısını ve nakıs fiillerden "صار" fiiline görev açısından dahil olan fiilleri işlemiştir.²⁷⁵ Yazar ikinci mebhasta "كان" ve kardeşlerinin amel edip etmemesi açısından üç kısımdan ibaret olduğu konusunu,²⁷⁶ üçüncü mebhasta "كان" ve kardeşlerinin ismi ve haberinin hükmünü,²⁷⁷ dördüncü mebhasta "كان" nâkıs fiiline has özelliklerini,²⁷⁸ beşinci mebhasta Mukârabe (yaklaşma) fiillerini,²⁷⁹ altıncı mebhasta Mukârabe fiillerinin haberlerinin "أن" edatına birleşmesini²⁸⁰, yedinci mebhasta "ليس" ye benzeyen harfler konularını ele almıştır.²⁸¹

Müellif Ahmed el-Hâşimî beşinci bâbın sekizinci mebhasını, kendi içinde on dört mebhas halinde bölümlendirerek, fiile benzeyen harfler olan "إن" ve kardeşleri konusunu bu bölümlerde incelemiştir.²⁸² Eserin beşinci bâbının sekizinci mebhasının birinci mebhasında "إن" ve kardeşlerinin ismi ve haberinin durumları,²⁸³ ikinci mebhasta "إن" 'nin hemzesinin vucûben kesra olduğu haller, dördüncü mebhasta "إن" 'nin hemzesinin hem kesra hem de fetha olmasının caiz olduğu haller,²⁸⁴ beşinci mebhasta "إن", "أن", "كأن", "لكن" harflerinin sonundaki "ن" "nûn" harfinin şeddesiz tahfifli olduğu durumlar,²⁸⁵ altıncı mebhasta cinsini nefy eden "لا" harfî ve bu harfin "إن" gibi ismini nasb, haberini ref' etmesi için gerekli altı şart, "لا" harfinin isminin çeşitleri,²⁸⁶ yedinci mebhasta da cinsini nefy eden "لا" harfinin tekrarı gibi konular incelenmiştir.²⁸⁷ Sekizinci mebhasta ise "لا" harfinin isminin sıfatının hükmü,²⁸⁸

²⁷¹ el-Hâşimî, *KELA*, s. 114-117.

²⁷² el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 118.

²⁷³ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 119, 120.

²⁷⁴ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 123.

²⁷⁵ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 123.

²⁷⁶ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 124.

²⁷⁷ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 125.

²⁷⁸ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 126.

²⁷⁹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 130.

²⁸⁰ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 130.

²⁸¹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 134.

²⁸² el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 137.

²⁸³ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 138.

²⁸⁴ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 141.

²⁸⁵ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 142.

²⁸⁶ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 146, 147.

²⁸⁷ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 148.

²⁸⁸ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 149.

dokuzuncu mebhasta cinsini nefy eden "لا" nın haberi,²⁸⁹ onuncu mebhasta "ظن" ve kardeşleri,²⁹⁰ onbirinci mebhasta ef'âlu'l-kulûb ve tahvîl, onikinci mebhasta i'mâl, ilgâ ve ta'lîk,²⁹¹ onüçüncü mebhasta tenâzu,²⁹² ondördüncü mebhasta da iştiğâl konuları ele alınmıştır.²⁹³

Eserin altıncı bâbında mansûbât konusu incelenmiş, bu mesele ile ilgili konular ise yirmi sekiz bölümde ele alınmıştır. Bu bâbın birinci mebhasında mef'ûlu bih konusu,²⁹⁴ ikinci mebhasta mef'ûlu mutlak ve onun yerini nelerin geçebildiği ve mef'ûlu mutlakın âmîlinin hazf olunabileceği,²⁹⁵ üçüncü mebhasta mef'ûlu fih, zaman zarfları ve mekan zarfları,²⁹⁶ dördüncü mebhasta mutesarraf zarf,²⁹⁷ beşinci mebhasta mef'ûlu leh,²⁹⁸ altıncı mebhasta mef'ûlu meah,²⁹⁹ yedinci mebhasta müstesnâ; çeşitleri, durumları ve hükümleri,³⁰⁰ sekizinci mebhasta "لاسيما" nin durumları,³⁰¹ dokuzuncu mebhasta hâl konusu,³⁰² onuncu mebhasta müştâk ve câmid olmak üzere hâlin çeşitleri konuları ele alınmıştır.³⁰³

Altıncı bâbın on birinci mebhasında sâhibu'l-hâl ve hâl'in âmîli,³⁰⁴ on ikinci mebhasta hâlin âmîli ve sâhibu'l-hâl ile rütbesi,³⁰⁵ on üçüncü mebhasta mübeyyine ve müekkide olmak üzere hâlin kısımları,³⁰⁶ on dördüncü mebhasta hâlin râbitları,³⁰⁷ on beşinci mebhasta temyîz ve kısımları,³⁰⁸ on altıncı mebhasta sayıya kinaye olan lafızlar,³⁰⁹ on yedinci mebhasta sayı lafızlar,³¹⁰ on sekizinci mebhasta münâdâ,³¹¹ on dokuzuncu mebhasta münâdânın tâbîleri,³¹² yirminci mebhasta da münâdânın mütekellim yâ'sına muzâf olması gibi konular işlenmiştir.³¹³

²⁸⁹ el-Hâşimî, *KELA*, s. 150.

²⁹⁰ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 152.

²⁹¹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 154.

²⁹² el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 160.

²⁹³ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 161, 162.

²⁹⁴ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 165.

²⁹⁵ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 168, 170.

²⁹⁶ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 174.

²⁹⁷ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 176.

²⁹⁸ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 179.

²⁹⁹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 181.

³⁰⁰ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 184, 185, 187.

³⁰¹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 188.

³⁰² el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 191.

³⁰³ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 192.

³⁰⁴ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 193.

³⁰⁵ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 194.

³⁰⁶ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 196.

³⁰⁷ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 197.

³⁰⁸ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 201.

³⁰⁹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 203.

³¹⁰ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 205.

³¹¹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 208.

³¹² el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 209.

³¹³ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 210.

Yine altıncı bâbın yirmi birinci mebhasinde, münâdânın terhîmi,³¹⁴ yirmi ikinci mebhasa semaî ve kıyâsî olarak münâdâyı daim beraber olam isimler, yirmi üçüncü mebhasa istiğâse,³¹⁵ yirmi dördüncü mebhasa nüdbe,³¹⁶ yirmi beşinci mebhasa tahzîr,³¹⁷ yirmi altıncı mebhasa iğrâ³¹⁸, yirmi yedinci mebhasa ihtisâs³¹⁹, ve yirmi sekizinci mebhasa da "كان" ve kardeşlerinin haberi konuları incelenmiştir.³²⁰

el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugati'l-arabiyye eserinin yedinci bâbında mucrûrâtü'l-esmâ konusu ana başlığı oluşturmuş, bu konuyla ilgili diğer konularda yine mebhas başlığı altında beş bölümde incelenmiştir.³²¹ Birinci mebhasinde harfi cerler ve kısımları³²², ikinci mebhasa harfi cerlerin anlamaları ile izâfe ve çeşitleri³²³, üçüncü mebhasa devamlı izâfe olan isimler³²⁴, dördüncü mebhasa devamlı cümleye izâfe olam isimler³²⁵ ve beşinci mebhasa da izâfenin hükümleri konuları ele alınmıştır.³²⁶

Eserin sekizinci bâbında tâbîler konusu ana konuyu teşkil etmiş, diğer alt konular ise beş bölümde ele alınmıştır.³²⁷ Birinci mebhasa na'tın tanımı ile beraber sebebi ve hakîkî olmak üzere na'tın çeşitleri, hükümleri³²⁸, ikinci mebhasa tevkîd'in tanımı, çeşitleri ve hükmü³²⁹, üçüncü mebhasa bedelin tanımı, çeşitleri ve atf-ı beyân arasındaki farkları³³⁰, dördüncü mebhasa atf-ı beyân³³¹ ve beşinci mebhasa atf-ı nesak ile atf-ı nesak harfleri, anlamları ve kullanışları konuları işlenmiştir.³³²

el-Kavâidü'l-esâsiyye'nin dokuzuncu bâbında ise fiile benzeyen isimlerin fiil gibi amel etmeleri konusu ana konuyu oluşturmuş, diğer konular da yine mebhas başlığı altında on iki bölümde işlenmiştir.³³³ Birinci mebhasa masdar ve çeşitleri³³⁴, ikinci mebhasa mimli masdar ve amel etmesi³³⁵, üçüncü mebhasa ismi masdar ve amel etmesi³³⁶, dördüncü

³¹⁴ el-Hâşimî, *KELA*, s. 211.

³¹⁵ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 212.

³¹⁶ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 214.

³¹⁷ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 215.

³¹⁸ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 215.

³¹⁹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 216.

³²⁰ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 221.

³²¹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 222.

³²² el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 222.

³²³ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 225-228.

³²⁴ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 230.

³²⁵ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 231.

³²⁶ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 231.

³²⁷ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 234.

³²⁸ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 234.

³²⁹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 234, 239.

³³⁰ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 242, 244.

³³¹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 245.

³³² el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 247.

³³³ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 250.

³³⁴ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 251.

³³⁵ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 253.

mebhasta masdar'ı merra, masdar'ı hey'e ve sînâî mastar ile çeşitleri³³⁷, beşinci mebhasta ismi fâil ve ameli ve mübalağa sigaları ile amel etme durumları,³³⁸ altıncı mebhasta ismi mef'ûl ve amel etmesi,³³⁹ yedinci mebhasta sıfat-ı müşebbehe ve amel etmesi,³⁴⁰ sekizinci mebhasta ismi tafdîl ve amel etmesi,³⁴¹ dokuzuncu mebhasta ism-i zamân, ism-i mekân ve ism-i âlet,³⁴² onuncu mebhasta öğme ve yerme fiilleri,³⁴³ on birinci mebhasta taaccüb³⁴⁴ ve on ikinci mebhasta isim fiiller ve çeşitleri gibi konular incelenmiştir.³⁴⁵

Eserin son bölümü olan onuncu bâbda ana konuyu fiil-i muzâriyi nasb edenler teşkil etmiş, diğer alt konular ise her zaman olduğu gibi mebhas başlıkları altında altı bölümde ele alınmıştır.³⁴⁶ Bu bâb'ın birinci mebhasinde fiili muzâriyi nasb edenler,³⁴⁷ ikinci mebhasta "أن" masdariyye'ye has özellikler,³⁴⁸ üçüncü mebhasta fiili muzârîyi cazm edenler, bir ve iki fiil cezmi eden edatlar,³⁴⁹ dördüncü mebhasta tevkîd nunları ile fiilin hükümleri ve durumları,³⁵⁰ beşinci mebhasta ğayri mutesarraf isimler³⁵¹ ve altıncı mebhasta müzekkerlik ve müenneslik gibi konular ele alınmıştır.³⁵²

Biz ayrıca *el-Kavâidü'l-esâsiyye*'nin muhtevası hakkında genel bir bilgi olması açısından ana konuları içeren tablo halinde bir liste sunmanın faydalı olacağı kanaatini taşıyoruz.

1. Mukaddime	35. Terhîm
2. Kelime ve çeşitleri	36. İstiğâse
3. Birinci Bâb: Mu'reb ve Mebnî	37. Nüdbe
4. Sonu illetli olan muzâri fiiller.	38. Tahzîr ve İğrâ
5. Sahih, mankûs, maksûr isimler	39. İhtisâs
6. İkinci Bâb: Ma'rife ve Nekra	40. Yedinci Bâb: Harfî cerler
7. Alem	41. İzâfet ve çeşitleri
8. İşaret isimler	42. Devamlı izâfe olan kelimeler

³³⁶ el-Hâşimî, *KELA*, s. 254.

³³⁷ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 254, 255.

³³⁸ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 258.

³³⁹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 260.

³⁴⁰ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 261.

³⁴¹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 264.

³⁴² el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 268.

³⁴³ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 270.

³⁴⁴ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 274.

³⁴⁵ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 279.

³⁴⁶ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 282.

³⁴⁷ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 282.

³⁴⁸ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 283.

³⁴⁹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 285.

³⁵⁰ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 290.

³⁵¹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 294.

³⁵² el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 297.

9. İsm-i mevsuller	43. Mütেকellim yâ'sına muzâf olan kelimeler
10. Ta'rîf edatı ile ma'rife olan kelimeler	44. Sekizinci Bâb: Tâbîler; Na't
11. Üçüncü Bâb: Fâil	45. Te'kîd
12. Nâib-i fâil	46. Bedel
13. Dördüncü Bâb: Mübteda ve Haber	47. Atf-ı Beyân
14. Beşinci Bâb: Nâkıs Fiiller, كان ve benzerleri	48. Atf-ı Nesak
15. Mukârabe (Yaklaşma) fiilleri	49. Dokuzuncu Bâb: Fiil'e benzeyen isimler; Masdar ve çeşitleri
16. ليس 'ye benzeyen fiiller	50. Masdar kalıpları
17. إن ve benzerleri	51. Masdar'ın amel etmesi
18. Cinsini nefy eden لا	52. İsm-i fâil ve amel etmesi
19. ظن ve benzerleri	53. İsm-i mef'ûl
20. Ef'âlu'l-kulûb ve tahvîl	54. Sıfat'ı müşebbeh ve amel etmesi
21. Fiilin müteaddî ve lâzım olmasının sebepleri	55. İsmi tafdîl ve amel etmesi
22. Tenâzu'	56. İsm-i zamân, mekân ve âlet
23. İştigâl	57. Övme ve Yerme Fiilleri (نعم وبيس)
24. Altıncı Bâb: Mef'ûl'ü bih	58. Taaccüb
25. Mef'ûl'ü-fih	59. İsim fiiller ve sesler
26. Mef'ûl'ü-leh (li-eclihî)	60. Onuncu Bâb: Muzâri fiil'i nasb edenler
27. Mef'ûl'ü-meah	61. Muzâri fiili cezm edenler
28. İstisnâ	62. Te'kid nunları
29. Hâl	63. Gayri munsarif
30. Temyîz	64. Müzekkerlik ve müenneslik
31. Münâdâ	65. Harfler ve kısımları (Tetimme)
32. Münâdâ'ya tâbi olan kelimeler	66. Cümle (Tetimme)
33. Mütেকellim yâ'sına izâfe edilen münada.	67. Vakıf ³⁵³
34. Nidâ'da kullanılan isimler	

2.3 Üslûbu

Sözlükte yol, tarz, usûl, eda, stil, yazı veya yapış tarzı, kendine has ifade tarzı, bir eserin yönü anlamlarına gelen üslup;³⁵⁴ herhangi bir sözlü ya da yazılı anlatımda konuşmacının veya yazarın kendine özgü farklı dil kullanması üslubu oluşturmaktadır. Başka

³⁵³ el-Hâşimî, *KELA* fihristine Bkz.

³⁵⁴ Cevherî, İsmail b. Hammâd, *Mu'cemu's-sihâh*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 2008, s. 504; Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Yazar Yayınları, Ankara, 2014, s. 1762.

bir deyişle üslup her yazarın, fikrini, duygularını anlatmak için kullandığı özel anlatış tarzıdır.³⁵⁵

Arapça belâgat ilminde üslup; dinleyici ya da okuyucuda etki oluşturan, kastedilen sözü en uygun bir şekilde ifade edecek lafızlardan oluşan mâna olarak tanımlanmıştır. Üslup edebî, hitabî ve ilmî olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Burada bizi ilgilendiren kısım ilmî üsluptur. İlmî üslup içinde gizlilik ve kapalılık bulunan ilmî gerçekleri açıklayan, akla hitap eden, mantık ve sağlam düşünce gerektiren, şiirin asıl kaynağı denilen hayalden uzak olan üslup şeklinde tanımlanır. Belirli bir ilmi veya konuyu öğretmek üzere yazılan eserler ilmî üslup ile yazılır.³⁵⁶

Arap dili grameri sade ve basit bir şekilde doğmuş, ancak zaman içinde yapılan çalışmalarla karmaşık ve zor bir duruma dönüşmüştü.³⁵⁷ Arap dili öğretimi bundan olumsuz etkilenmiştir. Bu duruma bir de müellifin metodoloji eksikliği, heyecansız anlatımı, gereksiz uzatmaları gibi hususlar eklenince dil öğretiminin daha da ağırlaşacağı aşikardır. Bu tür sıkıntıların ortadan kaldırılması, müellifin ilmî bir üslup benimsemesi ile mümkündür.

el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugati'l-arabiyye eseri de ilmî bir üslup ile yazılmıştır. Şüphesiz her müellif eserini kaleme alırken kendine özgü bir üslup ve tarz ortaya koyar. Ahmed el-Hâşimî de kitabında kendine has bir üslup benimsemiştir.

el-Hâşimî'nin mukaddime kısmında, gramer kurallarını kolaylaştırarak basit bir dille sunduğunu ve dil öğretimine yeni başlayanlar için kitabının yarar sağlayacağını ifade etmesi, yazarın eserde yeni, kolay bir üslup izlediğinin göstergesidir.

Eserin üslup açısından en önemli özelliği, sâde ve anlaşılır olmasıdır. Yazar kitabın belli bir topluluğa değil, herkese hitap etmesini esas almıştır. Bu nedenle az çok nahiv bilgisi bulunan herkesin anlayabileceği anlaşılır bir dil kullanmıştır.

2.3.1 Nahiv Konularına Giriş

İlk dönemden beri nahiv âlimleri kitaplarına kelimenin tanımı ve çeşitlerini açıklayarak başlamışlardır. Günümüze ulaşan ilk nahiv eseri olma özelliğini taşıyan Sîbeveyh (ö. 180/796)'in *el-Kitâb*'ı, İbn Hâcib'in *el-Kâfiye*'si, İbn Mâlik'in *el-Elfiyye*'si, İbn Cinnî'nin *el-Luma*'sı, İbn Hişâm'ın *Evdahu'l-mesâlik*'i gibi ilk dönemde yazılmış nahiv kitapları incelendiğinde, konulara kelime ve çeşitlerini açıklayarak başladıkları görülmektedir.³⁵⁸

³⁵⁵ Çalışkan, Adem, "Üslup ve Üslupbilim Üzerine İlk Belirlemeler", *USAD*, c.7, sy. 34, s. 29.

³⁵⁶ Bolelli, Nusrettin, *Belâgat Beyân-Me'ânî-Bedî İlimleri Arap Edebiyatı*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2009, s. 30.

³⁵⁷ Bakırcı-Demirayak, *Arap Dili Grameri Tarihi*, s. 162.

³⁵⁸ Bkz. Sîbeveyh, *el-Kitâb*, İbn Hişâm, *Evdahü'l-mesâlik*.

Çağdaş dönem nahiv eserlerine de baktığımızda Ahmed Muhtar Ömer ve arkadaşlarının *en-Nahvü'l-esâsi*'si, Mustafa el-Ğalâyî'nin *Câmiu'd-durûsü'l-arabiyye*'si, Abbas Hasan'ın *en-Nahvü'l-vâfi*'si, Ali el-Cârim ve Mustafa Emin'in *en-Nahvu'l-vâdih*'i gibi kitaplar konulara kelime ve türlerini açıklayarak başlamışlardır.³⁵⁹

Modern dönem dil bilimcilerinden olan Ahmed el-Hâşimî de *el-Kâvâidü'l-esâsiyye li'l-lugati'l-arabiyye* adlı eserinde bu kadim geleneğe uyarak, konulara kelime ve çeşitlerini açıklayarak başlamıştır. Kelime ve türlerini Mukaddimetün fi'l-kelime ve envâihâ başlığı altında inceleyerek şöyle demiştir:

الكلمة هي اللفظ المفرد الدال على معنى و تطلق الكلمة اطلاقاً لغويًا مراداً بها "الكلام" نحو: لا إله إلا الله، كلمة التوحيد. وبالاستقراء وتتبع مفردات اللغة وُجد أن أنواع الكلمة ثلاثة اسم- فعل- وحرف ومن هذه الأنواع الثلاثة يتركب الكلام- والكلم- ونحوهما.

“ Kelime: Manaya delalet eden müfret lafızdır. Kelimenin lügat manasından kast edilen sözdür. Örneğin “Lâ İlâhe İllallah” Kelime-i Tevhîd sözü kelâmıdır. Tüme varım yöntemi ile Arap dilinin tüm kelimelerinin incelenmesi sonucu, kelime isim, fiil ve harf olmak üzere üç kısma ayrılır. Kelâm, kelim ve benzerleri bu üç türün bir araya gelmesi ile oluşmaktadır.”³⁶⁰

Yukarıdaki ifadelerde de görüldüğü gibi müellif kitabına kelimenin tanımını yaparak başlamış, tümevarım metodu ile Arap dilinin tüm kelimelerinin incelenmesi sonucu kelimenin isim, fiil ve harf olmak üzere üç kısımdan ibaret olduğunu ifade etmiştir.

Bunun yanı sıra sadece kelimenin tanımını verip geçmemiş, tanımın tam anlaşılması için tanımlamada kullanılan kelimeleri dipnotlarla açıklamıştır. Yazar böylece nahiv ilminin öğretiminde kavramları öğrenciye en iyi şekilde açıklayarak sağlam bir temel oluşturmayı amaçlamıştır. el-Hâşimî'nin bu üslubu nahiv ilmini kolaylaştırmanın yanında, anlaşılır kılma çabası olarak da görülebilir.

2.3.2 Konuların İşleniş Yöntemi

Ahmed el-Hâşimî *el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugati'l-arabiyye* adlı eserinde ele aldığı konuyu sâde, öz ve akıcı bir dil ile sunmuş; işlediği konunun daha iyi anlaşılması için hâşiye mahiyetinde diyebileceğimiz bilgi ve örnekleri açık, kolay ve doyurucu bir üslupla dipnotlarla açıklamıştır.

³⁵⁹ Bkz. Ömer, *en-Nahvu'l-esâsi*; el-Ğalâyîni, Mustafa, *Câmiu'd-durûsü'l-arabiyye*, thk. Muhammed Es'ad en-Nâdirî, Mektebetü'l-asriyye, Beyrut, 1998, Hasan, Abbas, *en-Nahvü'l-vâfi*, Dâru'l-maârif, Mısır, ths; Ali el-Cârim ve Mustafa Emin, *en-Nahvü'l-vâdih*.

³⁶⁰ el-Hâşimî, *KELA*, s. 21.

Müellif konulara başlarken önce üzerinde çalıştığı konuyu bâb başlığı altında ele alarak tanımını yapmış ve verdiği tanıma örnekler sunmuştur. Yazar konuların ana metinlerini dipnotlarda verdiği bilgi ve örneklerle zenginleştirerek anlaşılır kılmıştır.

Daha sonra konuyla ilgili meseleleri mebhasler adı altında incelemiştir. el-Hâşimî bazen mebhas maddesi altında işlediği konunun sonunda, bazen de tüm konuları işledikten sonra öğrencinin cevaplaması için sorular sorarak alıştırmalara yer vermiş, böylece soru yönelterek çözülmesini istediği sorularla konunun tekrarlanmasını ve ele alınan meselenin özetlenerek öğrencinin zihninde pekişmesini amaçlamıştır.

Yazar kitapta “temrin” başlığı altında alıştırmalara da yer vermiş, ardından gerekli gördüğü meseleler üzerine öğrencinin teorik bilgisinin pratiğe dönüşmesi için “tatbik” başlığı altında uygulama odaklı Kur’ân-ı Kerîm, Arap kelâmı, Arap atasözü ve Arap şiirinden oluşan alıştırmalar sunmuştur. Bu alıştırmalar örnekleri, genelde insana, özelde ise Müslümana yararlı mesajlar içermektedir.

Müellifin konuları işleyiş üslubunun daha iyi anlaşılabilmesi için, eserden örnekler sunmanın yararlı olacağı kanaatini taşımaktayız. Ancak konuların işleniş şekli ile alakalı kitabın tamamından örnekler vermek çalışmamızın hudutlarını aşacağından dolayı, bu başlık altında eserden sadece fâil konusundan örnek sunacağız. Zaten konu işleniş tarzına vereceğimiz örnek, müellifin eserinin tamamında takip ettiği üslup olduğundan bilgi olarak bize yeterli olacaktır.

III. Bâb: Fâil

Müellifin *el-Kavâidü’esasiyye li’l-lugatil-arabiyye* eserinde fâil konusunun başlığı, maddeleri, anlatım ifadeleri aşağıda sunduğumuz şekildedir:

الفاعل: هو الاسم المرفوع المسند إليه فعل معلوم تام أو شبهه مذكور قبله ودل علي من فعل الفعل أو قام به .³⁶¹

“Fâil: Kendinden önce tam ya da şihih fiilin ma’lûm olarak geldiği, kendisine isnâd olunan, fiili yapan kimseye delalet eden veya fiilin kendi üzerinde gerçekleştiği merfû’ isimdir.”

Yazar öncelikle fâil kavramının tanımını yaparak konuya başlamıştır. Daha sonra “أفلح ” “Renkleri çeşitlidir.” “مختلف ألوانه ” “IşığI parlayan güneş doğdu.” “طلعت الشمس ساطعا نورُه” “Asaleti güzel olan iyi yaptı.” “أحسن الكريم عنصره ” “Görüşü doğru olan başardı.” “الصائب رأيه” şeklinde fâil konusunu açıklayıcı örnekler sunmuştur.

Müellif tanımladığı konunun farklı yönlerini dipnotlarda örneklerle açıklamıştır. Örneğin merfû’ isim olarak niteledirilen fâil’in bazen lafzî olarak masdarın izâfesi ile mecrûr

³⁶¹ el-Hâşimî, *KELA*, s. 100.

olabileceğine şu misali vermiştir, "ولو لا دفعُ الله الناسَ..."³⁶² "Eğer Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerleriyle savması olmasaydı..." Yine fâil'in bazen zâid "من" "min", "الباء" "bâ" ve "اللام" "lâm" lafızları ile de mecrûr olabileceğine şu örnekleri getirmiştir; " مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ " "Bize hiçbir müjdeleyici gelmedi."³⁶³ " وكفى بالله شهيدا " "Şâhid olarak da Allah yeter."³⁶⁴ " هيهات هيهات لما توعدون " "Oysa tehdit edildiğiniz şey, ne kadar, hem na kadar uzak!"³⁶⁵

el-Hâşimî Fâil'in isnâd edildiği fiilin ma'lûm olması gerektiğini, çünkü meçhûl fiilin merfû'sunun nâib'i fâil olarak geldiğini, yine fâil'e isnâd edilen fiilin tam fiil olması gerektiğini, çünkü nâkıs fiillerin merfû'sunun fâil olarak değil, isim olarak adlandırıldığını ve fâil'e ancak fiil ya da ona benzeyen bir şey'in isnâd edilebileceğini, çünkü fiile benzeyen şeyden kast edilenin masdar, ismi fâil, ismi tafdîl, sıfatı müşebbehe ve fiil manası içeren isim fiil olduğunu belirterek fâil konusunu tüm yönleri ile okuyucuya açıklamıştır.

Yazar, fâil'in fiilinin ondan önce gelmesi gerektiğini ifade etmiş, aksi durumda fâil'in fâil olma özelliğini kaybederek mübtedâ olacağını belirtmiştir. Bu durumu şu örnekle açıklamıştır; " الأمير حضر " "Prens geldi." görüldüğü gibi "الأمير" kelimesi "حضر" fiilinden önce gelmiş ve fâil olma özelliğini kaybederek mübteda konumunu almıştır.

el-Hâşimî, fâil'in tanımında ifade ettiği, fâil'in fiili başkasının üzerinde gerçekleştirişine şu örneği getirmiştir; " ضرب سليم خليلاً " "Selim Halil'e vurdu.", fâil'in fiili kendi üzerinde gerçekleştirişine ise şu misali vermiştir; " مات سعد " "Sa'd öldü."³⁶⁶

I. Mebhas

el-Hâşimî fâil konusunun diğer meselelerini "mehbas" alt başlığı altında incelemiştir. Örneğin birinci mebhasta, fâil'in açık isim, zamir, müfred, müsennâ, çoğul ve müzekker ya da müennes olabileceğini zikretmiş ve tüm fâil çeşitlerini aşağıdaki örnekle açıklamıştır.

" لقد علم التلميذ والتلميذان والتلاميذ و المعلمون و المعلمات أن حياة العلم مذاكرته "

"Öğrenci, iki öğrenci ve öğrenciler, erkek öğretmenler ve bayan öğretmenler, ilmin diri kalmasının müzâkere ile olacağını anladılar."

Müellif eserde fâil konusuna aynı şekilde devam etmiş ve şu bilgileri vermiştir, Fâil açık isim, müsenna ya da çoğul olursa, fâilin fiili tesniye ya da çoğul alâmeti almaz. Fiilin müfred olan fâil'de durumu ne ise, diğerlerinde de durum aynıdır. Çünkü fiil sadece bir fâil'e isnâd edilebilir. Buna şu örnek verilmiştir; " اصطاح الخصمان " "iki düşman uzlaştı." "اصطاحا" şeklinde fiilin iki fâil'e isnâd edilmesi ise doğru değildir. " أفلح المؤمنون " "Müminler kurtuluşa"

³⁶² Bakara, 2/251.

³⁶³ Maide, 5/19.

³⁶⁴ Nisâ, 4/79.

³⁶⁵ Mü'minun, 23/36.

³⁶⁶ el-Hâşimî, *KELA*, s. 100.

erdi.” şeklinde gelen örnek doğrudur. Ama örnekte geçen cümlenin fiili " أفلحوا " şeklinde ifade edilirse yanlış olur.

Fâil müennes olursa, âmiline tâ-i te'nîs getirilir. Mâzi fiilde bu sâkin tâ-i te'nîs'tir. Buna şu örnek getirilebilir; " حضرت سعاد " “Suat geldi.”

Müennes olan fâilin âmili muzârî fiil olursa başına harekeli tâ-i te'nîs getirilir. Buna örnek ise şudur; " تقوم ليلي " . “Leyla kalkıyor.” Müennes fâilin âmili sıfatı müşebbehe ise sonuna harekeli müenneslik tâ'sı getirilir. Bu duruma da şu örnek getirilmiştir; " سليم مؤدبة بنته " “Selim’in kızı edeplidir.”³⁶⁷

Yazar konuyu işledikten sonra konuyla ilgili sorular yöneltip cevaplanmasını istemiştir. Böylelikle konu tekrarlanmış olacak ve üzerinde analiz yapma fırsatı doğacaktır. Müellif, “Aşağıda gelen soruları cevapla?”³⁶⁸ şeklinde örneklerde olduğu gibi sorular sormuştur; “Fâil nedir? Bir fiil fâilsiz olur mu?”, bir başka soru; “Fâil tesniye ya da çoğul olursa, fiilin hükmü ne olur?”, “Fâil müennes olursa fiilin hükmü nedir?”, “Fâilin fiil ve mef’ûl ile beraber olduğunda rütbesi nedir? Fâilin fiilinin vucûben müennes olduğu yerleri zikrediniz?”³⁶⁹

el-Hâşimî işlediği konu ile ilgili sorular yönelttikten sonra meselenin teorikten paratiğe dönüşmesi için “tatbik”³⁷⁰ başlığı ile uygulamaya yönelik örnekler getirmiştir. Örneğin müellif bir uygulama’da “aşağıdaki örneklerde müzekker ve müennes fâilleri ve fâilin mef’ûle, mef’ûlün fâile takdim edilmesinin sebeplerini açıklayınız?” şeklinde soru yöneltmiş ve şu örnekleri getirmiştir; “Kulları içinden ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkar.”³⁷¹, “Asil hür kadın aç kalsa da, sütannelik ile geçimini sağlamaz”³⁷², “Yılan ancak yılan doğurur.”, bir diğer örnek, “كفى بحديثك العذب مداويا لعللى ”, “Rabbi Eyyûb’u imtihan etti.”, “ابتلى أيوب ربُّهُ ”, “Sıkıntılarımın tedavi olarak tatlı sözün yeter.”, “إنفاض الناس بالعلوم والعقول لا بالأموال و الأصول ”, “İnsanların birbirine fazileti nesep ve mal ile değil, akıl ve ilim ile olur.” Açıklayıcı bir başka örnek, “يا من تنام قريرة أجنافه رفقا بصب فيك ساه ساحر ” “Ey göz kapakları sürurla uyuyan kimse,

³⁶⁷ el-Hâşimî, *KELA*, s. 100, 101.

³⁶⁸ أجب عن الأسئلة الآتية ؟

³⁶⁹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 104.

³⁷⁰ “تطبيق”

³⁷¹ Fâtır, 35/28.

³⁷² Bu örnekte geçen cümle; sıkıntı ve kötü durumda kendisini olumsuz duruma düşmekten koruyan, yanlış iş yapmaktan kaçınan kişi için kullanılmış bir Arap atasözüdür. Bkz. Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbu cemherati'l-emsâl*, byy., ts., I, 261.

gaflet sana isabet edip seninle beraberce sabahlamış.”, " كفى بالعلم حلية " "Süs olarak ilim yeter.”³⁷³

Görüldüğü gibi Ahmed el-Hâşimî konuları belli bir düzen ve sistem dâhilinde ele almıştır. Müellifin konuları sunarken takip ettiği sıra şu şekilde özetlenebilir: Tanım, açıklama, örnekleme, soru yöneltme ve alıştırmalar. Yazarın eserdeki konuları genel olarak zikrettiğimiz sıralamayı takip ederek işlediği görülmektedir.

2.3.3 Konuların Pekişmesi İçin Uygulanan Metotlar

Ahmed el-Hâşimî öğrencinin konuları zihninde pekiştirmesi amacıyla eserinde çeşitli metodlar kullanmıştır. Müellifin kitabında konuları işledikten sonra sorular yöneltmesi, alıştırmalar vermesi, tatbik başlığı altında uygulamaya yönelik alıştırmalar sunması, bazı konuların anlatımından sonra konuyu tamamlayıcı ve konunun önemine vurgu yapmak için tembihatlar sunması ve bir takım konuları daha net anlaşılması için tablolara yer vermesi, eserde ele alınan konuların çeşitli metodlarla işlendiğini göstermektedir. Bu metodları içerikleri ile beraber birer örnekle sunmamızın eserde uygulanan metodolojiyi anlamamız açısından faydalı olacağını düşünüyoruz.

2.3.3.1 Konulardan Sonra Sorular Yöneltilmesi

Öğrenme kişinin bizzat kendisinin katılımıyla oluşan bir süreçtir. Bu sürece insan, bir kılavuz yani öğretene yardımı ile girer. Öğrenme, etkinlik gerektiren bir eylemdir. Öğrenciyi zihinsel etkinliğe yönelten birçok uyarıcıdan birisi de sorudur. Öğretimde sorunun yeri ve kıymeti önceden beri bilinmektedir. Eğitimde sorusuz bir öğrenme ve öğretme durumu düşünülemez.³⁷⁴ Uzun yıllar öğretmenlik yapmış olan müellif, öğretimde soru yöneltmenin önemini bildiğinden kitapta konu anlatımından sonra öğrencinin konuyu tekrarlaması ve bilgisini ölçmesi amacı ile sorular yöneltilmiştir. Ele alınan ders ile ilgili soruların özelliği ise işlenen konunun tekrarı niteliğinde olmasıdır. Kitabın tamamı incelendiğinde, konulardan sonra yirmi üç yerde³⁷⁵ sorular verilerek cevaplanması istendiği görülmektedir.

Örneğin ليس'ye benzeyen harfler konusu işlendikten sonra " أجب عن الأسئلة الآتية " "Gelen soruları cevapla" şeklinde sorular yöneltilerek cevaplanması istenmiştir. Örnek sorular şu şekildedir; " ما هي الأحرف المشبهة بليس ؟ " "Leyse'ye benzeyen harfler nelerdir?", bir başka örnek

³⁷³ el-Hâşimî, *KELA*, s. 104.

³⁷⁴ Aydın, Mehmet Zeki, *Din Öğretiminde Yöntemler*, Nobel yayınları, Ankara, 2014, s. 289.

³⁷⁵ el-Hâşimî, *KELA*, s. 24, 40, 83, 95, 104, 127, 132, 150, 174, 189, 206, 237, 272, 291.

soru; " ماذا يشترط في عمل ما و لا ؟ " "Mâ ve Lâ'nın amel etmesi için gerekli şartlar nelerdir.", başka bir örnek soru; " متى تعمل لات هذا العمل " "Lâte leyse gibi ne zaman amel eder?"³⁷⁶

2.3.3.2 Temrîn Başlığı Altında Alıştırmalar Sunulması

Müellif kitapta konuları işlendikten sonra "temrîn"³⁷⁷ başlığı ile kırk altı yerde³⁷⁸ alıştırmalara yer vermiştir. Böylece ele alınan meseleler cümle içerisinde sunulmuş öğrencinin meseleyi daha iyi anlaması ve özümsemesi amaçlanmıştır. Alıştırmalar anlamına gelen temrinler ele alınan konulara getirilmiş cümlelerin çözümlenmesi üzerine sunulmuş örnekler topluluğudur. Temrinlerin yapıları genelde mesaj içerikli olup, anlamlı cümleler, Hadis-i Şerif ve Arap şiirinden³⁷⁹ oluşmaktadır. Paragraf şeklinde verilen temrinler bazen bir konu ya da bir hikâye olarak verilmiş,³⁸⁰ bazen de müstakil anlamlı cümleler halinde sunulmuştur.³⁸¹

Yazarın zamirler konusunu işledikten sonra, konuyla alakalı "temrin" başlığı altında bulunduğu alıştırmalara aşağıda yer verilmiştir:

"Alıştırma" "تمرين"

"Gelen fiillerdeki müstetir zamirlerin çeşitlerini açıklayın?"	" بيّن نوع استتار الضمائر التي في الأفعال الآتية ؟ "
"Az konuşuyor çok çalışıyorum."	" أتكلم قليلا وأعمل كثيرا "
" Hikmet Mü'min'in yitiğidir." ³⁸²	" الحكمة ضالة المؤمن "
" Nifak ehlinde de olsa hikmeti al."	" فخذ الحكمة ولو من أهل النفاق "
"Kim insanlarla istişare ederse, onlara akıllarında ortak olur."	" من شاور الرجال شاركها في عقولها "

2.3.3.3 Tatbik Başlığı ile Uygulamaya Yönelik Alıştırmalar Verilmesi

Müellif eserinde gerekli gördüğü konulardan sonra "tatbik"³⁸³ başlığı altında öğrencinin işlenen konuları uygulamasına yönelik alıştırmalara yer vermiştir. Tatbiklerde kullanılan örneklerin yapıları; Âyet-i celîle, Arap şiiri, hikmetli sözler, Arap atasözü ve

³⁷⁶ el-Hâşimî, *KELA*, s.136.

³⁷⁷ "تمرين"

³⁷⁸ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 24, 32, 47, 49, 50, 55, 69, 72, 79, 80, 115, 120, 144, 171, 206, 214, 228, 265, 280.

³⁷⁹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 48, 55, 69, 217.

³⁸⁰ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 24, 72, 228, 262.

³⁸¹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 150, 216, 262.

³⁸² Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (ö. 279/892), *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Mektebetü'l-İslâmiyye, Kahire, ts., *Kitâbu'l-ilim*, 19.

³⁸³ "تطبيق"

anlamalı cümlelerden oluşmaktadır. Eserde beş yerde³⁸⁴ kullanılan tatbik örneklerinden bir tanesine aşağıda yer verilmiştir.

“Tatbik: Naib’i Fâil’in çeşitlerini açıkla?”	" تطبيق " ؛ بين أنواع نائب الفاعل "
“Kişiye elbisesinden dolayı değil, edebinden dolayı saygı gösterilir.”	" يكرم المرء لأدابه ولا يكرم لثيابه. "
“Muhakkak ki kişiye amellerinden dolayı ikram olunur.”	" إنما يُكرم المرء بأعماله. "
“Bilgeler şöyle demiştir: Tevazu dışında her nimet’e haset edilir.”	" قالت الحكماء: كل نعمة يُحسدُ عليها إلا التواضع. "
“İskenderiye m.ö 332 de kurulmuştur.”	" أسست الإسكندرية سنة ٣٣٢ قبل الميلاد. " ³⁸⁵

2.3.3.4 Bazı Konuların Tablolarla İşlenmesi

Müellif eserinde bir kısım konuları tablolar vererek işlemiştir. Böylece öğrencinin konuyu daha iyi kavrayarak zihninde oluşturmasını amaçlamıştır. Tablolar karmaşıklıktan uzak, net biçimde konunun öğrencinin zihninde şekillenmesini sağladığından dolayı, yazar eserde muzâri ve emir fiillerin yapılışını, ism-i işaretlerde müşârun ileyh konusunu, müteaddî lâzım fiilileri ve kitabın son kısmında bulunan fiiller bölümünü tablolar kullanarak ele almıştır.

Yazar bunlara ilaveten i’râbını yaptığı cümleler için de tablolar kullanmıştır.³⁸⁶ Biz i’râb konusunu ayrı bir başlık altında inceleyeceğimizden dolayı tablo ile işlenen diğer konulardan örnek getireceğiz. Örnek olarak müellifin işaret isimleri konusunu işlerken kullandığı tabloyu aşağıda sunuyoruz:

Tablo 2.1 İşaret İsimleri Tablosu

مخاطب مؤنث	مخاطب مذكر	المشار إليه
مفرد - مثنى - جمع	مفرد - مثنى - جمع	
ذاك - ذاكما - ذاكن	ذاك - ذاكما - ذاكم	مفرد مذكر
ذائك - ذانكما - ذانكن	ذائك - ذانكما - ذانكم	مثنى مذكر
أولئك - أولئكما - أولئكن	أولئك - أولئكما - أولئكم	جمع مذكر
تلك - تلكما - تلكن	تلك - تلكما - تلكم	مفردة مؤنثة
تانك - تانكما - تانكن	تانك - تانكما - تانكم	مثنى مؤنث
أولئك - أولئكما - أولئكن	أولئك - أولئكما - أولئكم	جمع مؤنث

³⁸⁴ el-Hâşimî, *KELA*, s. 71, 104, 108, 257, 274.

³⁸⁵ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 108.

³⁸⁶ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 31, 88, 157, 292, 293.

Yukardaki tabloda da görüldüğü gibi, el-Hâşimî kitabında ismi işaretler konusunu işlerken meselenin öğrencinin zihninde net bir şekilde oturması için işaret isimlerini tablolarla açıklamıştır.³⁸⁷

2.3.3.5 Tembîh ve Tembîhât Başlığı Altında Konuları Tamamlayıcı Mahiyette Uyarılara Yer Verilmesi

Ahmed el-Hâşimî konuları ele almasının ardından zaman zaman tembîh ve tembîhat başlıkları altında işlenen meseleye tamamlama mahiyetinde ve konunun önemine dikkat çekmek için anekdotlar sunmuştur. Müellif kitapta bu tür tembîhatları on sekiz³⁸⁸ yerde zikretmiştir. Örneğin yazar eserde müstesnâ konusu içinde istisnâ edatlarını ele alırken "بيد" "لا يكون" ve "ليس" 'nin diğer istisnâ edatlarına göre farklı olan durumlarına dikkatleri celp etmek ve konunun önemini belirtmek amacıyla tembîh başlığı altında uyarılara yer vermiştir.

Şimdi aşağıda bu konu için bir örnek sunacağız.

Tembihler³⁸⁹:

I. Tembîh: الأول: لفظة "بَيِّدَ" لا تُسْتَعْمَلُ إِلَّا فِي الْإِسْتِثْنَاءِ الْمَنْقُوعِ. وَهِيَ مَلَاذِمَةٌ النَّصْبِ عَلَى الْإِسْتِثْنَاءِ وَلا تُضَافُ إِلَّا إِلَى الْمَصْدَرِ الْمَسْبُوقِ مِنْ أَنْ وَصَلَتْهَا.

“Birinci Tembîh: "بيد" lafzı ancak istisnâ munkatı’da kullanılır ve istisnâ durumunda devamlı nasb halindedir. Bu edat ancak kendinden sonra gelen "أَنْ" ve sılası’na izâfe olur.”

Örnek: "Selim zengindir, ancak cimridir."³⁹⁰ نحو: "سليم غني بيد أنه بخيل"

2.3.3.6 “Fâide” Başlığı Altında Konulardaki Meseleleri Tamamlayıcı Mahiyette Bilgiler Sunulması³⁹¹

Müellif eserde gerekli gördüğü durumlarda işlediği konuları tamamlayıcı ve açıklayıcı mahiyette fâide ibaresini kullanarak öğrencinin yararına bilgiler sunmuştur. Kitapta bu tür bilgiler dört yerde³⁹² zikredilmiştir.

Bunlardan bir tanesini örnek olarak aşağıda zikretmemizin yararlı olacağı kanaatindeyiz.

فائدة: "وردت في اللغة ألفاظ مركبة تركيب "خمس عشر" ببناء الجزئين على الفتح وهي واقعة موقع الحال وذلك نحو: "تفرقوا شذر مذر" أي متشنتين ونحو: "هو جاري بيت بيت" أي ملاصقين، ووردت ألفاظ مركبة أصلها الإضافة نحو: "فعلته بادئ بدء، و بادئ بدء، و بادئ بدء، و بادئ بدء" أي فعلته مبدوءًا به .

³⁸⁷ el-Hâşimî, *KELA*, s. 88.

³⁸⁸ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 42, 52, 54, 93, 155, 192, 210, 244, 260, 275, 296.

³⁸⁹ "تنبيهات"

³⁹⁰ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 187.

³⁹¹ "فائدة"

³⁹² el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 78, 162, 198, 240.

ونحو: "تفرقوا أيدي سبأ وأيدي سبأ" أي متشتتين."

“**Fâide:** Arap dilinde "خمسة عشر" şeklindeki sayıların terkihi gibi birleşik lafızlar vardır. İki bölümden oluşan bu birleşik lafızların her iki bölümü de fetha üzere mebnîdir. İ’râb açısından da hâl durumunda olurlar. Örnek: “Dağılarak ayrılın” burada ki "شذر مذر" ifadesi dağılın anlamında fetha üzere mebni bir terkip olarak gelmiştir. Örnek: “O birbirine yapışık halde gidiyor.” Buradaki "بيت بيت" ifadesi de birbiri ile bitişik, beraber, yapışık anlamında fetha üzere mebni bir terkiptir. Yine dilde aslı izafe olan, terkip lafızlarda vardır. Örnek: “İlk başta onu yaptım.” Buradaki ; و"بدأ بدأ" ، و"بادئ بدء" ، و"بادئ بدء" ifadeleri ilk önce anlamı taşıyan izafe şeklinde gelmiş olan terkiplerdir.”³⁹³

2.3.3.7 Sebepler ve Sonuçlar Başlığı Altında Konulardaki Sebep Sonuç İlişkisine Değinilmesi³⁹⁴

el-Hâşimî eserinde zaman zaman sebep sonuç ilişkisine değinerek, öğrencinin konuyu analiz etmesini amaçlamıştır. Çünkü sebep sonuç ilişkisi dikkate alınarak ele alınan meseleler, daha iyi öğretilmekte ve öğrencinin zihninin harekete geçmesini sağlamaktadır. Bu duruma önem veren yazar eserde üç yerde³⁹⁵ sebepler ve sonuçlar başlığı altında konuları incelemiştir.

Müellifin sebep sonuç ilişkisine dayalı konu işleyişine aşağıda iki örnek sunulacaktır.

أ. لماذا كان الإسناد من خواص الاسم؟ لأن المسند إليه لا يكون إلا اسماً.

a. “İsnâd niçin ismin özelliklerindedir? Çünkü müsnedün ileyh ancak isim olur.”

ب. لماذا كان الجر من خواص الاسم؟ لأن المجرور مخبر عنه في المعنى ولا يخبر إلا عن الاسم.

b. “ Niçin cer, ismin özelliklerindedir? Çünkü mecrûr anlam itibari ile kendisinden haber verilir. Kendisinden haber verilen de ancak isimdir.”³⁹⁶

Görüldüğü gibi Ahmed el-Hâşimî eserinde, konuları anlatıp açıkladıktan sonra öğrencinin meseleleri iyi anlayarak zihninde pekişmesini arzulamış, bunun için de yukarıda örneklerde sunduğumuz gibi çeşitli ders işleme metodlarını kullanmıştır. Müellifin otuz yıla yakın öğretmenlik görevinde bulunması dikkate alınır; konuları öğrenci odaklı ele alması ve konunun daha iyi anlaşılacak okuyucunun zihninde pekişmesine yönelik metodlar uygulaması, onun eğitim ve öğretimdeki tecrübesini ortaya koyarken, aynı zamanda dil eğitiminde çağdaş üslub ve yöntemlere verdiği önemi göstermektedir.

³⁹³ el-Hâşimî, *KELA*, s. 198.

³⁹⁴ "أسباب وتنتائج"

³⁹⁵ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 26, 42, 57.

³⁹⁶ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 26.

2.4 İstişhâd

Bu bölümde, istişhâd kelimesinin sözlük ve terim anlamları ve istişhâd yapılan kaynaklar açıkladıktan sonra, *el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugati'l-arabiyye* eserini istişhâd açısından inceleyeceğiz.

2.4.1 İstişhâdın Kavramsal Analizi

İstişhâd “الاستشهاد” kelimesi, “شهد” *ş-h-d* kökünden istif’âl bâbında bir masdardır. Bu kök, sülâsinin dördüncü bâbından “hazır olmak, gelmek” anlamına geldiği gibi, “على” ‘Alâ harfi cerriyle veya beşinci bâb’tan kullanıldığında “kesin haber vermek, tanıklık etmek” anlamını da ifade eder.

Bu kökten gelen “الشهادة” “eş-şehâde” kelimesi ise, “bir şeyin hakikatine vâkıf olup, onu kesin olarak bilmek”, “gelip görmek”, “bir şeyi gördüğü ya da bildiği şekilde haber verme, tanıklık yapma” demektir. Aynı fiil kökünden gelen ve konumuzu çok yakından ilgilendiren “الشاهد” “eş-şâhid” kelimesi ise, ismi fâil vezninde “hazır, gelen”, “tanık”, “dil” anlamlarında isim veya sıfat olarak kullanılmaktadır.

“الاستشهاد” “el-İstişhâd” kelimesine gelince, bu masdarın fiili, mef’ûlünü harfi cer’siz aldığı zaman, “bir kimsenin şahidliğini istemek”; mef’ûlünü bâ “ب” harfi cerriyle alınca, “şâhidlik için birinin yardımını istemek”, “şâhid göstermek ve delil getirmek” anlamlarına gelmektedir.³⁹⁷

İstişhâd teriminin çeşitli ilim dallarına göre farklı tanımları bulunmaktadır. Biz burada sadece Arap dili ile ilgili tanımına yer vereceğiz. Saîd el-Efgânî (ö. 1909-1997) istişhâdı; “Arapça’da bir kelime ya da cümlenin kullanım vaz’ı’nın sıhhatini, bir kâidenin doğruluğunu, hafızası düzgün, konuşması fasîh olan bir Arap’tan sahîh senetle gelen nakil bir delille ispat etmektir.” şeklinde tanımlamıştır. Bu tanıma yakın başka bir istişhâd tanımı da şöyledir; “el-Luga” (sözcük bilimi) sarf, nahiv ve belâgat ilimlerinde bir kelimenin veya bir ifadenin lafız, anlam ve kullanım doğruluğunu ispatlamak amacıyla nass konumundaki nazım ve nesirden örnek vermektir.”³⁹⁸

³⁹⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, II, 374; ez-Zebîdî, Muhammed Murteza el-Hüseynî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Abdussettâr Ahmed el-Ferrâc, Matbaatü hükûmeti'l-Kuveyt, Kuveyt, 1965, II, 391; Durmuş, İsmail, “İstişhâd”, *DİA*, İstanbul, 2001, XXIII, 397-398.

³⁹⁸ Özbalıkcı, Mehmet Reşit, *Kur’ân ve Hadis’in Arap Gramerindeki Rolü*, Akademi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 41, 42; Bâbetî, Azize Fevâl, *el-Mu’cemu'l-mufasssal fi'n-nahvi'l-arabî*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1992, s. 84; Muhammed Semîr Necîb el-Lübîdî, *Mu’cemu mustalahati'n-nahviyye ve's-sarfiyye*, Dâru'l-furkân, Beyrut 1985, s. 119; daha geniş bilgi için Bkz. el-Bağdâdî, Abdülkâdir Ömer, *Hizânetü'l-edeb ve lübbü lübbâbi lisâni'l-Arab*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Mektebetü'l-hâncî, Kahire, 1997, I, 5-18; Durmuş, İsmail, “İstişhâd”, XXIII, 397-398; Bolelli, Nusrettin, *Nahivde Hadisle İstişhâd*, MÜİFD, sy. 5-6, s. 165.

Nahiv ilminin kaynakları, Kur'ân-ı Kerîm, Hadis-i Şerif, Arap kelâmı ve kıyas olmak üzere dördtür. Arap dili gramercileri görüşlerine şahid getirirken kaynak olarak Kur'ân-ı Kerîm, Hadis-i Şerif ve Arap kelâmından yararlanmışlardır.³⁹⁹

Nahiv kurallarının konulmasında, lügat açısından kelimelerin kullanım şekillerinin gösterilmesinde istişhâd yönünden Kur'ân-ı Kerîm üzerinde ittifak edilmiş ve bu konuda ilk sırayı almıştır. Kur'ân'la istişhâd hakkında herhangi bir ihtilafın olmayışı ve lügat naklinde şart olan tevatürün en ileri derecede onda bulunması, istişhâd için en geçerli ve elverişli aslın, Kur'ân olduğunu ortaya koymaktadır.⁴⁰⁰ Ancak Kur'ân'ın değişik kıraatleri konusuna gelince; gramerciler sarf ve nahiv kaidelerinin konulmasında, kelime ve cümlelerin kullanılmasında ve lafızların mana ve telaffuzunu tespitite, hep mütevâtir kıraatlerle istişhâd etmişlerdir. Dil bilimciler kıyaslarına muhalif olmadıkça şâz kıraatlerde istişhâd etmede bir sakınca görmemişlerdir. Şâz kıraatin caiz olmayışının sebebi, bunların Rasulullah'a s.a.v ait oluşunda tam bir kesinlik olmayışındandır. Âlimler bilinen kıyasa ters düşmedikçe şâz kıraatlerle Arapça'da istişhâdın caiz olduğunda ittifak etmişlerdir.⁴⁰¹

Nahivcilerin istişhâd olarak yararlandıkları ikinci kaynak ise hadislerdir. Hz. Peygamber'in s.a.v tevatür yolu ile gelen hadisleri, diğer adı da nakil olan sema' delili içerisinde sayılmaktadır. Hadisler Kur'ân'la birlikte birinci derece kesin delil olarak kabul görmüştür. Ancak mütevâtir olmayan hadisler konusunda, istişhâd olarak kabul edenler ve kabul etmeyenler şeklinde iki grup bulunmaktadır.⁴⁰²

Hadisler nahiv kaynağında ikinci asıl olmasına rağmen istişhâd olarak çok fazla kullanılmamıştır. Bunun sebepleri arasında; hadislerin mana olarak rivayet edilmeleri, Rasûlullah'ın s.a.v vefatından uzun süre sonra hicrî ikinci asırda tedvîn edilmiş olmaları ve hadislere çok sayıda yabancı kelimenin girmiş olması gibi nedenler sayılmıştır.⁴⁰³

Nahvin kaynaklarından birisi de Arap kelâmıdır. Bundan maksat, Arapça bozulmadan önce bedevî ve şehirli fasîh dile sahip halkın şiir ve nesir tarzındaki sözleridir.⁴⁰⁴ Arap edebiyatında şiirleriyle istişhâd edilenler, Cahiliyyûn, Muhadramûn, İslâmiyyûn, Muvelledûn dönemlerindeki şairlerdir.⁴⁰⁵

³⁹⁹ Özbalkıçı, Mehmet Reşit, *Kur'ân ve Hadis'in Arap Gramerindeki Rolü*, s. 52-53.

⁴⁰⁰ Özbalkıçı, Mehmet Reşit, *a.g.e.*, s. 44, 45, 115.

⁴⁰¹ Özbalkıçı, Mehmet Reşit, *a.g.e.*, s. 112, 113.

⁴⁰² es-Süyûtî, Celâluddîn, *el-İktirâh fî usûli'n-nahv*, Dâru'l-beyrûtî, byy., 2006, s. 39; Özbalkıçı, *Kur'ân ve Hadis'in Arap Gramerindeki Rolü*, s. 44, 45, 53,

⁴⁰³ Süyûtî, *el-İktirâh*, s. 43; Dayf, Şevki, *el-Medârisu'n-nahviyye*, s. 19.

⁴⁰⁴ Özbalkıçı, Mehmet Reşit, *Kur'ân ve Hadis'in Arap Gramerindeki Rolü*, s. 53.

⁴⁰⁵ Tural, Hüseyin, "Arap dilinde şiir ve hadisle istişhâd", AÜİFD, sy. 9, 1990, s. 68; Özbalkıçı, Mehmet Reşit, *Kur'ân ve Hadis'in Arap Gramerindeki Rolü*, s. 53.

Nahiv eserlerinde meselelere kaynaklardan istişhâd getirilmesi, çoğunlukla geniş çaplı, birçok farklı görüş ve ihtilafı zikreden hacimli eserlerde görülmektedir. el-Hâşimî *el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugati'l-arabiyye*'yi kaleme alırken klasik nahiv geleneğinden kopmamış, ancak dil öğretimi açısından çağın gereksinimine uygun, yeni yöntemler kullanmaya özen göstermiştir. Bu nedenle eserde istişhâda önemli ölçüde yer vermiş, ancak bu durum büyük hacimli nahiv eserlerindeki boyuta ulaşmamıştır. Müellif eserinde Kur'ân-ı Kerîm, Hadis-i Şerif ve Arap şiirinden şâhidler getirmiştir. el-Hâşimî'nin istişhâd için başvurduğu kaynaklar ve içeriğinde sunduğu bilgiler aşağıda sunulmuştur.

2.4.2 Kur'ân-ı Kerîm ile İstişhâd

el-Hâşimî'nin eser'de kullandığı âyet örneklerini, istişhâd eserlerindeki âyet örnekleri ile karşılaştırdığımızda, yazarın Kur'ân'dan kullandığı örneklerin bir çoğunun istişhâd âyetleri olduğunu tespit ettik. Müellif her ne kadar konuları işlerken şu âyeti bu meseleye şâhid olarak getiriyorum demesede, âyetleri hem örnek hemde şâhid olarak kullanmıştır. Çünkü eserde Hadisler'den ve Arap şiirinden şâhidler getirmiştir. Bu durum Kur'ân âyetlerini de şâhid olarak kullandığını göstermektedir. Bu bağlamda yazarın eserine aldığı âyetler'den istişhâd olarak kullanılanları bu başlık altında zikrettik.

el-Hâşimî'nin eser'de nahiv konularını işlerken birinci şâhid olarak getirdiği kaynak Kur'ân-ı Kerîm olmuştur. Kur'ân âyetleri şâhid olarak sunulurken; "Kur'ân'dan şâhid şudur" veya "Allah Teâlâ'nın sözünden şu âyet şâhid getirilmiştir." gibi takdim ifadeleri kullanılmamıştır. Yazar şâhid âyetleri, bazen meseleyi anlattıktan hemen sonra, bazen de işlediği konuya verdiği dipnotta "نحو" "örnek" ifadesini kullanarak zikretmiştir.⁴⁰⁶

el-Hâşimî istişhâd için getirdiği âyetlerin nadiren tamamını vermiş⁴⁰⁷, genellikle âyetin sadece istişhâda konu olan kısmını zikretmekle yetinmiştir.⁴⁰⁸ *el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugatil-arabiyye* eserinde şâhid olarak getirilen bazı âyetler ve istişhâd yönleri aşağıda ele alınmıştır.

Birinci Âyet:

"ولات حين مناص" "...Halbuki artık kurtulma zamanı değildi."⁴⁰⁹

Müellif bu âyeti, "ليس" 'ye benzeyen harflerden "لات" nin isim ve haberinin, ismi zaman olarak geldiğini ve genellikle "لات" nin isminin hazf olduğunu göstermek için şâhid olarak getirmiştir. "لات" 'nin amel etmesi için hem isminin hem de haberinin, ismi zamân

⁴⁰⁶ el-Hâşimî, *KELA*, s. 131.

⁴⁰⁷ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 29, 31, 40, 120, 138, 139.

⁴⁰⁸ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 103, 138, 140, 120, 52, 20, 29.

⁴⁰⁹ Sâd, 38/3.

olarak gelmesi gerekmektedir. Genellikle isim ve haberden birisi hazf olur, ama çoğunlukla hazf olan isimdir.

İstişhâd olarak getirilen örnek âyette de görüldüğü gibi "لات" 'nin ismi de haberi de ismi zaman olan "حين" kelimesidir ve ismi hazf olmuş durumdadır.

Âyetin açılımı şu şekildedir:

"... ليس الحين حين مناص " " " *Halbuki zaman kurtulma zamanı değildi.*"⁴¹⁰

İkinci Âyet:

Ahmed el-Hâşimî eserde, fiile benzeyen harfler olarak da isimlendirilen "إِنَّ" ve kardeşleri konusunu ele almış, fiile benzeyen bu harflerin ismini nasb, haberini ref' yaptığını ifade etmiştir. Müellif daha sonra, fiile benzeyen bu harflerden "ليت" dışındakilerden sonra "ما" "الكافة" "Mâ-i Kâffe" gelince, fiile benzeyen bu harflerin amel etme görevlerinin sona erdiğini anlatmış ve bu duruma Kur'ân-ı Kerîm'den aşağıdaki âyeti şâhid olarak getirmiştir.⁴¹¹

"... إنما إلهكم إله واحد " " *İlâhınız sadece bir ilahtır.*"⁴¹²

Görüldüğü gibi fiile benzeyen harflerden olan "أَنَّ" 'den sonra "Mâ-i kâffe" "ما الكافة" gelmiş, netice itibariyle de "أَنَّ" 'nin amel etmesine engel olmuştur.

Üçüncü Âyet:

el-Hâşimî kitapta mübtedâ konusunu işlerken, mübtedânın müevvel masdar olarak gelebileceğini ifade etmiştir. Bu duruma da açıklayıcı mahiyette aşağıdaki âyeti şâhid olarak getirmiştir.⁴¹³

"... وأن تصوموا خير لكم " " *Oruçlu olmanız sizin için daha hayırlıdır.*"⁴¹⁴

Görüldüğü gibi müevvel masdar olan "أن تصوموا" kelimesi cümlede mübteda olarak gelmiştir.

Dördüncü Âyet:

Yazar eserde fâil konusunu işlerken, mef'ûl'ün vüçûben fâil ve fiil'e takdîm edildiği durumları anlatmış ve bu durumlardan birinin de; mef'ûl'ün munfasıl zamir olması ve ondan tahsis murad edilmesi halinde, vüçûben fâil ve fiile takdîm edilmesini söylediği. Bu meseleye de Kur'ân-ı Kerîm'den aşağıdaki âyet'i şâhid olarak getirmiştir.⁴¹⁵

⁴¹⁰ el-Hâşimî, *KELA*, s. 135.

⁴¹¹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 139.

⁴¹² Kehf, 18/110.

⁴¹³ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 109.

⁴¹⁴ Bakara, 2/184.

⁴¹⁵ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 103.

"إياك نعبد و إياك نستعين" "(Rabbimiz) Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden medet umarız."⁴¹⁶

Örnek âyette de görüldüğü gibi, mef'ûl durumundaki "إياك" kelimesi, munfasıl zamir olduğundan ve ondan tahsis murâd edildiğinden dolayı fâil ve fiile vücûben takdîm edilmiştir.

Beşinci Âyet:

"... رأيت أحد عشر كوكبا" "...Ben (rüyamda) on bir yıldız gördüm."⁴¹⁷

Müellif bu âyet'i celîleyi temyîz konusunu işlerken, temyîz meselesine şâhid olarak getirmiştir. Yazar temyîz'i "من" anlamı taşıyan, önceki cümleyi açıklayıcı nekra bir isim olarak tanımlamıştır.

Örnek şâhid âyette de görüldüğü gibi, "كوكبا" "yıldız" kelimesi nekra olarak gelmiş, "من" anlamı taşımakta ve öncesinde gelen "أحد عشر" cümlesini açıklamaktadır. Bütün bu vasıflar cümledeki "كوكبا" kelimesinin temyîz olduğunu göstermektedir. Âyet buna açık bir delildir.⁴¹⁸

Altıncı Âyet:

el-Hâşimî kitabında münâdâ konusunu ele alırken, "يا" harfi olması kayıdıyla, nidâ harfinin hazf olunabileceğini zikretmiştir. Bu duruma da Kur'ân-ı Kerîm'den şâhid olarak aşağıdaki âyeti getirmiştir.⁴¹⁹

"يوسف أعرض عن هذا" "(Ey) Yusuf! Sen bundan olanları söylemekten vazgeç"⁴²⁰

Görüldüğü gibi, âyet'de münâdâ kelimesi "يوسف" başında nidâ harfi olmaksızın gelmiştir. Burada nidâ harfi olan "يا" hazf olmuştur. Âyetin bu şekilde gelmesi, nidâ harfinin hazf olabileceğine açık bir delildir.

Yedinci Âyet:

es-Seyyid Ahmed el-Hâşimî eserde "ظن" ve kardeşleri konusunu incelerken; ismi ve haberini nasb eden bu fiillerin mef'ullerinin, cümleyi kısaltmak amacıyla hazf olunabileceğini söylemiştir. Bu duruma da Kur'ân-ı Kerîm'den aşağıdaki âyet'i celîleyi şâhid olarak getirmiştir.⁴²¹

⁴¹⁶ Fatıha, 1/5.

⁴¹⁷ Yusuf, 12/4.

⁴¹⁸ el-Hâşimî, *KELA*, s. 201.

⁴¹⁹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 210.

⁴²⁰ Yusuf, 12/29.

⁴²¹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 155.

"أين شركائي الذين كنتم تزعمون" "*Benim ortaklarım olduklarını iddia ettikleriniz hani nerede*"⁴²²

Örnek âyette de görüldüğü gibi, cümledeki "ظن" 'nin kardeşlerinden olan "تزعمون" fiilinin, iki mef'ûlü'de hazf olmuştur. Âyet bunun olabileceğine delil olarak getirilmiştir. Hazf olan mef'ûllerin takdîrî şu şekildedir: "تزعمونهم شركائي"

2.4.3 Hadislerle İstişhâd

Bazı Arap dil bilimcileri, gramer meseleleri için Hadis-i şeriflerden istişhâd getirmekten kaçınımışlardır. Bunun nedenleri, hadislerin mâna olarak rivayet edilmeleri, Rasûlullah'ın s.a.v vefatından uzun süre sonra, hicrî ikinci asırda tedvîn edilmiş olmaları ve hadislere çok sayıda yabancı kelimenin girmiş olmasıdır.⁴²³

Ahmed el-Hâşimî *el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugati'l-arabiyye* eserinde hadislerden sadece bir Hadis-i şerif'i istişhâd olarak kullanmıştır. Yazar kitapta taaccüb konusunu ele alırken, gramer kurallarına göre taaccüb fiillerinin kalıplarını vermiş, daha sonra da Arap dili kitaplarında zikredilmeyen taaccüb kalıplarının olduğunu söylemiştir. Bu tür kalıpların Arap dilinde mevcut olduğunu göstermek için, Hz. Peygamber'in s.a.v aşağıdaki sözünü şahid olarak getirmiştir.⁴²⁴

" سبحان الله إن المؤمن لا ينجس " "*Sübhânallah! Şüphesiz mü'min pis değildir.*"⁴²⁵

Hadis-i şerif'te de görüldüğü gibi, taaccüb fiillerinin dışında farklı bir kalıpta gelen " سبحان الله " kelimesi taaccüb için kullanılmıştır.

2.4.4 Arap Şiiri ile İstişhâd

Daha önce de belirttiğimiz gibi Ahmed el-Hâşimî nahiv ilminde, geleneğin korunarak, yeni üslup ve yöntemler geliştirilmesi fikrini benimsemiş ve bu tutumunu da eserine yansıtmıştır. Bu itibarla yazar, nahiv geleneğinde önemli konumda bulunan nahiv konularına Arap şiiri ile istişhâd getirme yöntemini aynen benimsemiş ve eserinde Arap şiirini istişhâd olarak kullanmıştır.

Müellif, yapısı zor olan Arap şiiri ile öğrenciyi fazla meşgul etmemek adına, istişhâd için kullandığı şiirlerin sayısını az tutmuştur. İncelemeler sonucunda eserde Arap şiirinden otuz altı beytin⁴²⁶ şahid olarak getirildiği tespit edilmiştir. Yazar iki şiir dışında, şiirlerin kime

⁴²² Kasas, 28/62.

⁴²³ Süyûtî, *el-İktirâh*, s.43; Dayf, Şevki, *el-Medâris 'n-nahviyye*, s.19.

⁴²⁴ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 275.

⁴²⁵ Buhârî, Muhammed b. İsmail (ö. 256/869), *Sahîhu'l-Buhârî*, I-V, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, dâru'l-İbn Kesîr, Beyrut, 1987, *Kitâbu'l-ğusl*, 23.

⁴²⁶ el-Hâşimî, *KELA*, s. 25, 33, 87, 91, 94, 131, 146, 160, 179, 187, 212, 237, 254, 275, 284, 287.

ait olduğundan bahsetmemektedir. Eserde şâhid olarak getirilen şiirler "كقوله" şunun sözü gibi"⁴²⁷, "نحو" "örneğin"⁴²⁸, "كقول الشاعر" "şairin sözü gibi"⁴²⁹ şeklinde ibarelerle sunulmuştur.

"كقول سيدنا" "⁴³⁰ "Sinan et-Tâî'nin sözü gibi" "كقول سنان الطائي" Şairi zikredilen iki şiir ise; "كقول سيدنا" "⁴³¹ "Hassân Efendimizin sözü gibi" "كقول سيدنا" şeklinde ifadelerle sunulmuştur. el-Hâşimî'nin Arap şiirin'den şâhid olarak kullandığı beyitlerden bir kısmı aşağıda sunulmaktadır.

I. Ahmed el-Hâşimî kitapta ismi mevsûl konusunu işlerken, "ذو الطائية", "Zû et-Tâiyye" olarak meşhur olmuş "ذو" edatının Tay kabilesinde "الذي" anlamında ismi mevsûl olarak kullanıldığını ifade etmiş ve zamme üzere mebni olan "ذو" 'nün hem akıllı varlıklarda hem de akılsız varlıklarda kullanılabileceğini söylemiştir. Bu duruma ise Tay kabilesinden Sinan et-Tâî'nin şiirini şâhid olarak getirmiştir.

"فإن الماء ماء أبي و جدي وبثري ذو حفرت وذو طويت"

"Şüphesiz su, babamın ve dedemin suyudur. Kazdığım ve ördüğüm benim kuyumdur."⁴³²

Görüldüğü gibi şiirde "ذو الطائية", "Zû et-Tâiyye" "الذي" anlamında ismi mevsûl olarak kullanılmıştır.

II. "ما أنت بالحكم الترضى حكومتته" "Sen hükümetinden razı olunan kimseye hakem değilsin"⁴³³

Müellif bu şiiri, sılası ismi fâil gibi açık sıfat olması gereken "ال" mevsûle'nin nadir de olsa fiili muzâriye mevsûl olabileceğini göstermek için şâhid olarak getirmiştir.⁴³⁴

Görüldüğü gibi, normalde ismi fâil gibi sıfatın başına gelmesi gereken "ال" mevsûle, fiili muzâri olan "ترضى"nın başında gelmiştir. Bu duruma Arap şiirinden şâhid getirilmiştir.

III. el-Hâşimî eserde nasb edici olan "أن" 'in durumlarını ele alırken, "أن" 'in beş yerde vücûben gizli olması gerektiğini ifade etmiştir. "أن" 'in gizli olması gerektiği yerlerden birinin de "حتى" edatından sonra gelmesiyle olduğunu açıkladıktan sonra, "حتى" edatının istisnâ edatı "إلا" anlamında da kullanıldığını ifade etmiş ve buna Arap şiirinden aşağıdaki şiiri şâhid olarak getirmiştir.

⁴²⁷ el-Hâşimî, *KELA*, s. 87, 188.

⁴²⁸ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 25, 92.

⁴²⁹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 131, 142, 155, 160, 177, 248, 264.

⁴³⁰ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 91.

⁴³¹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 94.

⁴³² el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 91.

⁴³³ Bu beyit, nahiv âlimlerinden Ferezdak'a aittir. Ferezdak bu beyti, Halife Abdülmelik'in meclisinde, bir bedevînin Cerîr'i, kendisine ve Ahtal'a karşı tercih etmesi üzerine söylemiştir. Bkz. eş-Şinkîti, Ahmed b. el-Emîn, *ed-Düraru'l-levâmi' 'alâ hem'i'l-hevâmi' şerhu cem'u'l-cevâmi'*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1999, I, 157.

⁴³⁴ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 92.

" ليس العطاء من الفضول سماحة حتى تجود ما لديك قليل "

"Cömertlik, malın fazlasından bahşetmek değil, az da olsa elindekinden vermendir."⁴³⁵

Örnekte görüldüğü gibi, "حتى" edatı Arap şiirinde, istisna edatı olan "إلا" anlamında kullanılmıştır.

IV. Müellif el-Hâşimî kitabında ismi mevsûl konusunu işlerken ism-i mevsûlün hazf olabileceğini söylemiş, bu duruma Sahabe-i kirâm'dan Hassên b. Sâbit r.a. (ö. 54/674)⁴³⁶'ın şiirini şâhid olarak getirmiştir.⁴³⁷

" فمن يهجو رسول الله منكم ويمدحه وينصره سواء "

"Sizden Rasulullah s.a.v'i hicveden kimse bilsin ki, onu öven kimse ile ona yardım eden kimse eş değerdir."⁴³⁸ Şiirde de görüldüğü gibi "ينصر" ve "يمدح" fiilerinden önce gelmesi gereken mevsul isim hazf olmuştur. Fiilerin önüne "من" ismi mevsûl'ü takdîr olunur.

V. " أكفراً بعد رد الموت عنى وبعد عطائك المنة الرتاعا "

" Beni ölümden kurtardıktan sonra, üstüne bir de bana besili yüz deve bahşettikten sonra, senin bu iyiliğini nasıl inkâr ederim."⁴³⁹

Ahmed el-Hâşimî eserde, şair el-Gutâmî'nin⁴⁴⁰ bu şiirini, ismi masdarın amel etmesine şâhid olarak getirmiştir.⁴⁴¹ Şiirden şâhid olarak getirilen yer "عطائك المنة" cümlesidir. İstişhâd yönü ise ismi masdarın fiil gibi amel ettiğinin gösterilmesidir. Şiirde görüldüğü gibi ismi masdar olan "عطائك" kelimesi fiil gibi amel ederek "المنة" kelimesini nasb yapmıştır.

2.5 Eserde Kullanılan Örnekler

Öğretim ilke ve yöntemlerinin en önemlilerinden biri sayılan örnek sunma, eğitim bilimciler tarafından örnek olay incelemesi olarak isimlendirilmiştir. Bu yöntem; bir olayın ya da sorunun yazılı veya sözlü anlatıldıktan sonra, konu hakkında öğrencilerin tartışabilmeleri ve ortaya çözüm koyabilmeleri temeline dayanır.

⁴³⁵ el-Hâşimî, *KELA*, s. 284.

⁴³⁶ Ebu'l-Velîd, Hassên b. Sâbit b. Münzir b. Harâm el-Hazrecî el-Ensârî, Rasulullah s.a.v'in şairi olarak meşhur olmuştur. Hem İslam, hemde cahiyeye döneminin idrak etmiş muhadramlardandır. Atmış yılı cahiliyye döneminde, atmış yılı da İslam döneminde olmak üzere yüz yirmi yıl yaşamıştır. Hz. Peygamber'i s.a.v. şiirleri ile övüp müdafaa etmiştir. Bkz. ez-Ziriklî, *el-'Alâm*, II, 175; Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshâk el-Esbahânî, *Ma'rifetü's-sahâbe*, thk. Âdil b. Yusuf el-'Azâzî, Dâru'l-vatan li'n-neşr, Riyad, 1998, II, 845.

⁴³⁷ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 94.

⁴³⁸ Bu şiir Sahabe-i Kirâm'dan Hassân b. Sâbit r.a'e ait olup, Rasulullah'a s.a.v methiye olarak yazdığı kasideden bir beyittir. Bkz. eş-Şinkîfî, *ed-Düraru'l-levâmi*, I, 172.

⁴³⁹ Şiir Gutâmî'ye ait olup, dîvânın'dan bir beyittir. Bkz. eş-Şinkîfî, *ed-Düraru'l-levâmi*, II, 312.

⁴⁴⁰ Umeyr b. Şüeym b. Amr b. Abbâd, Ebû Saîd el-Gutâmî; Iraklı Cüşem b. Bekr oğullarındandır. Irak Arap şairlerindedir. Irak'ta sa'leb hıristiyanlarından olan el-Gutâmî, daha sonra müslüman olmuştur. Bkz. ez-Ziriklî, *el-'Alâm*, V, 88.

⁴⁴¹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 254.

Yapılan inceleme ve araştırmalar, somut bir şekilde işlenen öğrenme konusunun daha iyi ve tam olarak öğrenildiğini, uzun zaman unutulmadığını göstermiştir. İnsan her zaman somut olarak gördüğü, algıladığı şeyleri, onların soyut kavramlarla anlatılmasından daha kolay öğrenir.⁴⁴²

Öğretime konu olan herhangi bir meselenin, örnekleme yapılmadan tam kavranamayacağı bilinen bir gerçektir. Dil öğretiminde de örnek olay inceleme yöntemi olmadan, konuların anlaşılması mümkün değildir. Özellikle yabancı bir dilin grameri üzerine yazılmış eserlerin, örneksiz olamayacağı aşıkârdır. şüphesiz Arapça gramer kitaplarında kullanılan örnekler, dil kurallarını öğrencinin zihninde, soyutluktan çıkarıp somut hale getirerek uygulanabilir kılmaktadırlar. İşte bu sebeptendir ki örnek kullanımı gramer kitaplarının vazgeçilmez bir parçası olmuştur.

el-Kavâidü 'l-esâsiyye li'l-lugati 'l-arabiyye eseri incelendiğinde, kitapta hemen hemen tüm konular için bol miktarda örneklere yer verildiği görülecektir. Eser gramer konularının örneklerle açıklanması açısından oldukça zengindir.

el-Hâşimî nahiv konularını işlerken her mesele için birkaç örnek vermeye özen göstermiştir. Örnekleri takdim ederken; " "في مثال ذلك", " "misal"⁴⁴⁴, " "مثل", " "örnek"⁴⁴³, " "نحو", " "bunun örneği"⁴⁴⁵, " "كما في", " "deki gibi"⁴⁴⁶, " "يقال", " "şöyle denilir."⁴⁴⁷, " "كما إذا قلت", " "gibi"⁴⁴⁸, " "في قولك", " "sözünde"⁴⁴⁹, " "فتقول", " "şöyle dersin" şeklinde ifadeler kullanmıştır.

Bunlardan özellikle " "إذا قلت", " "dediğin zaman", " "يقال", " "şöyle söylenir", " "فتقول", " "şöyle söylersin" ifadeleri ilk dönem yazılmış nahiv eserlerinde de çok kullanılmıştır. Yazarın bu ifadeleri kullanması klasik dönem nahiv eserlerinden ekilendiğini göstermektedir. Mesela Sîbeveyh'in (ö. 180/796) *el-Kitâb*'ı ve onun hocası Halil b. Ahmed'in (ö. 175/791) *el-Cümel fi'n-nahv* eserinde bu ifadeler örnekler sunulurken çokça kullanılmıştır.⁴⁵⁰

Eserde kullanılan örnek sunum ifadelerinin, ilk dönem nahiv eserlerinde kullanılan örnek takdim ifadeleri ile uyuşması, aynı zamanda çağdaş dönem nahivciler içerisinde gösterilen el-Hâşimî'nin, nahiv ilminde geleneği sahiplendiğini ortaya koymaktadır.

⁴⁴² Aydın, Mehmet Zeki, *Din Öğretiminde Yöntemler*, s. 238; Küçükahmet, Leyla, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Nobel Yayınları, Ankara, 2014, s. 81.

⁴⁴³ el-Hâşimî, *KELA*, s. 21.

⁴⁴⁴ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 285.

⁴⁴⁵ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 31, 294.

⁴⁴⁶ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 216.

⁴⁴⁷ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 239, 294.

⁴⁴⁸ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 275.

⁴⁴⁹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 208.

⁴⁵⁰ el-Ferâhidî, el-Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-cümeli fi'n-nahv*, thk. Dr.Fahruddîn Kabâve, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1985, s. 42-44-73-75-81-82-88-98-266; Sîbeveyh, *el-Kitâb*, s. 65-68-69-73-79-83-169-223.

Müellifin eserde hem konuların akabinde hem de alıştırmalar bölümünde çok sayıda örneklere yer vermesi ve bunun yanında tablolarla örneklerin i'râbını yapması, *el-Kavâidü'l-esâsiyye* kitabını birçok nahiv eserinden farklı kılan yönü olmuştur.

Kitapta kullanılan örnekler analiz edildiğinde, dikkati çeken bir başka noktada, kaideye uygun örneklerin verilmesinin yanında, yanlışlığı göstermek amacıyla, kaide dışı örneklere de yer verilmesidir. Bu tür örnekler verilirken genelde, "ولا في نحو" "örnekteki gibi olmaz"⁴⁵¹, "فلا يقال" "şöyle denmez"⁴⁵², "ولا تقول" "şöyle demezsin"⁴⁵³, "فلا يجوز أن يقال", "şöyle denmesi caiz değildir"⁴⁵⁴ gibi ifadeler kullanılmıştır.

Örneğin muzâri fiilin "ن" nûn'unun hazf olunabileceği konusu işlenirken; muzâri fiilin nûn'unun hazf olabilmesi için, sükûn ile meczûm olması, kendinden sonra sâkin bir harfin gelmemesi, muttasıl zamire birleşmemesi ve üzerinde vakıf yapılmaması şartlarının gerekliliği anlatılmış, bu kurallara uyulmayarak yapılan hazfin geçerli olmayışına da şu örnek verilmiştir; "ولا في نحو: البخيل لم أكنه" "Cimri olmadım, örneği gibi olmaz", görüldüğü gibi bu örnekteki muzâri fiilin nûn'u hazf olmamıştır. Çünkü muzâri fiile muttasıl bir zamir bitişmiştir.⁴⁵⁵ Müellif bu cümle ile gramer kaidesine uymayan bir örnek vererek, işlediği konuyu öğrenciye tüm yönleri ile öğretmeye çalışmıştır.

2.5.1 Örnek Çeşitleri

Eserdeki örnek çeşitlerine geçmeden önce örneklerin yapıları hakkında bilgi vermek uygun olacaktır. *el-Kavâidü'l-esâsiyye*'de kullanılan örnekleri yapıları bakımından, kelime ve kelimelerden oluşan anlamlı cümleler olarak iki grupta tasnif etmek mümkündür.

Birinci grup örnekler kelimerden oluşmaktadır. Örneğin "فهم" "anlamak", "قيام" "kalkmak", "علم" "bilmek" gibi misaller masdar konusu işlenirken, masdarı açıklamak için verilmiş kelime örnekleridir.

İkinci grup ise anlamlı cümlelerden oluşmaktadır. Örneğin: "يحب الله المتقن عمله" "Allah işini iyi yapanı sever", "هذا تلميذ" "Bu bir öğrencidir", gibi misaller, mef'ûl'ü bih konusu işlenirken kullanılmış örneklerdir.⁴⁵⁶

el-Kavâidü'l-esâsiyye'de kullanılan örneklerin çeşitlerine bakıldığında, çoğunlukla Kur'ân âyetleri ve basit cümlelerden oluştuğu görülmektedir. Aynı zamanda örnek çeşitleri

⁴⁵¹ el-Hâşimî, *KELA*, s. 31.

⁴⁵² el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 154.

⁴⁵³ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 187.

⁴⁵⁴ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 286.

⁴⁵⁵ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 126.

⁴⁵⁶ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 165, 84, 247.

içerisinde iki tane Hadis-i şerif'de bulunmaktadır. Kur'ân âyetleri, Hadis-i şerifler ve cümleler olarak üç kısma ayırdığımız örnek türlerini sırası ile aşağıda zikredeceğiz.

2.5.1.1 Âyetler

el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugati'l-arabiyye'de Kur'ân-ı Kerim'den birçok âyet örnek olarak getirilmiştir. Örnek olarak verilen âyetlerin geçtiği sûreler ve âyet numaraları verilmemiştir. Tahkikli nüshada ise âyet numaraları verilmiştir. Âyetlerin çoğunlukla konu ile ilgili kısımları zikredilmiştir.⁴⁵⁷ Ancak âyetin tamamının zikredildiği örneklere de rastlanmaktadır.⁴⁵⁸ Eserde yer alan âyetler bazen, diğer örnek cümlelerden farklı olarak parantez içinde verilmiş, bazen de hiçbir işaret konulmadan zikredilmiştir. Tahkikli nüshada ise bütün âyetler parantez içerisinde gösterilmiştir.

Âyetler örnek olarak sunulurken "نحو قوله تعالى" "Örneğin Yüce Allah'ın şu sözü", "كقوله تعالى" "Yüce Allah'ın dediği gibi", "نحو" "Örneğin" gibi ifadeler kullanılmıştır.⁴⁵⁹

Bu başlık altında eserde verilen âyet örneklerinden bir kaçını aşağıda sunacağız.

Birinci Âyet:

"الحاقّة ، مالحاقّة" "*Gerçekleşecek olan (evet nedir o gerçekleşecek olan)*"⁴⁶⁰

Bu âyeti kerime mübteda ve haber konusu ele alınırken; haberi mübtedaya bağlayan râbitlerden birisinin de mübteda lafzının haber konumunda tekrar ifade edilmesi olduğu anlatılmış ve bu duruma yukarıdaki âyet örnek olarak getirilmiştir.⁴⁶¹

İkinci Âyet:

"...ما هذا بشراً" "*Bu bir beşer değildir*"⁴⁶²

Müellif bu âyeti "ليس" ye benzeyen harflerden "ما" harfinin nasıl amel ettiğini göstermek için örnek olarak getirmiştir.⁴⁶³

Üçüncü Âyet:

el-Hâşimî eserde hâl konusunu işlerken, hâl'in râbitının aslında zamir olduğunu belirtmiş, zamirin olmadığı durumlarda ise, hâl vâv'ının râbit olarak muhakkak gelmesi gerektiğini söylemiştir. Daha sonra hâl vâv'ının râbit olarak üç yerde, zamirin ise râbit olarak beş yerde vücûben geldikleri yerleri açıklamıştır.

⁴⁵⁷ el-Hâşimî, *KELA*, s. 52-63-75.

⁴⁵⁸ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 29, 31, 77, 120.

⁴⁵⁹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 26.

⁴⁶⁰ Hakka, 69/1-2.

⁴⁶¹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 117.

⁴⁶² Yusuf, 12/31.

⁴⁶³ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 134.

Müellif, hâl cümlesinin kendinden önceki cümleyi te'kit etmesi durumunda, hâl'in râbıtının vücûben zamir geldiğini söylemiş ve bu duruma Kur'ân'dan aşağıdaki âyeti örnek olarak getirmiştir.⁴⁶⁴

" ذلك الكتاب لا ريب فيه " " *O Kitap (Kur'ân) Onda asla şüphe yoktur.* " ⁴⁶⁵

Örnek âyette de görüldüğü gibi hâl cümlesi olan " لا ريب فيه " kendinden önceki sahibu'l-hâl'i te'kit etmektedir. Bu durumda râbıt olarak "فيه" deki "ه" hû zamiri gelmiştir.

Dördüncü Âyet:

" إذا نودي للصلاة من يوم الجمعة " " *Cuma günü namaza çağrıldığı zaman* " ⁴⁶⁶

Bu âyet cer harflerinin taşıdığı anlamlar anlatılırken "من" harfi cerri'nin "في" anlamına da geldiğine örnek olarak getirilmiştir.⁴⁶⁷

2.5.1.2 Hadisler

el-Hâşimî eserde iki hadis dışında hadislerden fazla örnek kullanmamıştır. Kitapta verilen bu hadis örnekleri aşağıda sunulmaktadır.

Birinci hadis:

" التمس ولو خاتما من حديد " " *Demirden de olsa bir yüzük al.* " ⁴⁶⁸

Bu hadis-i şerif "كان" nin ismi ile birlikte hazf olabileceğine örnek olarak getirilmiştir. Örnekte de görüldüğü gibi "كان" ve ismi hazf olmuştur. Burada hazf olan cümlelerin takdiri; "لو كان ما تلتمسه خاتما" ⁴⁶⁹ şeklindedir.

İkinci hadis:

Ahmed el-Hâşimî eserde mübteda ve haber konusunda, haberin cer, mecrur ve zarftan oluşan şibih cümle olarak gelebileceğini ifade ettikten sonra, haber konumunda zarf olarak gelen şibih cümleye aşağıdaki hadis-i şerif'i örnek olarak getirmiştir.

" الجنة تحت أقدام الأمهات " " *Cennet annelerin ayakları altındadır.* " ⁴⁷⁰

Hadis örneğinde de görüldüğü gibi mübtedâ'nın haberi zarf şeklinde şibih cümle olarak gelmiştir.⁴⁷¹

⁴⁶⁴ el-Hâşimî, *KELA*, s. 197.

⁴⁶⁵ Bakara, 2/2.

⁴⁶⁶ Cum'a, 62/9.

⁴⁶⁷ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 225.

⁴⁶⁸ Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Kitâbu'n-nikâh*, 40.

⁴⁶⁹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 126.

⁴⁷⁰ Müttakî el-Hindî, 'Alâüddîn Ali b. Hüссâmuddîn, *Kenzu'l-ummâl fî süneni'l-ekvâl ve'l-ef'âl*, thk. Bekrî Hayânî, Müessesetü'r-risâle, byy., 1981, XVI, 461.

⁴⁷¹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 118.

2.5.1.3 Cümleler

el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugati'l-arabiyye eserinde, âyet ve hadislerin dışında örneklerin büyük çoğunluğu cümlelerden oluşmaktadır. Hemen her konu için mutlaka örnek cümleler kullanılmıştır. Kitapta verilen örnekler genellikle basit cümlelerden oluşmakta ve günlük konuşmalardan seçilmiş sade bir dille ifade edilen türdendir.

Örnek olarak verilen cümlelerden bir kısmı aşağıda sunulmaktadır.

1. " عدو عاقل خير من صديق جاهل " "Akıllı düşman câhil dosttan daha hayırlıdır."

Bu cümle nekra bir kelimenin sıfat aldığında, mübteda olarak gelebileceğine örnek olarak verilmiştir.⁴⁷²

2. " كان عمر عادلاً " "Ömer âdil idi."

Bu cümlede nâkıs fiilerden "كان" 'nin ismini ref', haberini nasb etmesine örnek olarak getirilmiştir.⁴⁷³

3. Müellif eserde "ظن" ve kardeşleri konusunu işlerken, "ظن" nin ismi ve haberini nasb yaptığını, dolayısıyla isminin ve haberinin onun mef'ulleri olduğunu anlatmış ve "ظن" nin kardeşlerinden olan "جعل" fiilinin nasıl amel ettiğini göstermek için aşağıdaki cümleyi örnek olarak getirmiştir.

" جعلت الصعب سهلاً " "Zoru kolay kıldım."

Örnek cümlede de görüldüğü gibi "ظن" nin kardeşlerinden olan "جعل" fiili ismini ve haberini nasb yapmıştır.⁴⁷⁴

4. " سرت والنهر " "Ben nil nehri ile beraber yürüdüm."

Örnekteki bu cümle mef'ûl'ü meah konusunu işlenirken kullanılmıştır.⁴⁷⁵

5. " تبسم ضاحكاً " "Gülerek tebessüm etti." bu cümle ise hâl konusu anlatılırken örnek olarak sunulmuştur.⁴⁷⁶

2.5.1.4 Kelimeler

Eserde kelimelerden de örnekler kullanılmıştır. Aşağıda kelime örneklerinden bir kaçını zikredilmiştir.

1. " عطشان " "susamış", "شبعان" "doygun" bu kelime örnekleride, sıfatı müşebbehe konusu işlenirken, doluluk ve boşluğa delalet eden sıfat'ı müşebbehenin "فعلان" vezninde geldiğine örnek olarak verilmiştir.

⁴⁷² el-Hâşimî, *KELA*, s. 110.

⁴⁷³ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 123.

⁴⁷⁴ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 153.

⁴⁷⁵ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 182.

⁴⁷⁶ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 196.

2. "رجل" "adam", "رجال" "adamlar" bu kelime örnekleri ise, müfred kelime anlatılırken verilen örneklerdir.⁴⁷⁷

2.6 İ'râb Uygulamalarına Verilen Önem

el-Hâşimî muâsırı olan İbrahim Mustafa, Emin el-Hûlî benzeri yenilikçi dil bilimciler gibi i'râb konusunu reddetmemiştir. Aksine Arapçanın yerleşik i'râb sistemini benimsemiş ve eserinde i'râb meselesine çok önem vererek i'râb uygulamaları üzerinde yoğunlaşmıştır.⁴⁷⁸

Arap dilinin sistemleşmiş bir i'râb yapısına sahip olması, hiç şüphe yok ki, onu diğer dillerden ayıran en belirgin ve en önemli özelliklerindedir. Çalışmamızın bu bölümünde Arap gramerinin ana gövdesini oluşturan i'râb konusuna değinecek, el-Hâşimî'nin bu konuya yaklaşımını değerlendireceğiz.

İ'râb sözlükte "bir şeyin aslını ve hakikatini ortaya çıkarmak, açıklamak, beyan etmek, belirtmek" anlamlarına gelir. "أَعْرَبَ الرَّجُلُ عَمَّا فِي نَفْسِهِ" "Adam içindekini açıkladı." cümlesindeki "أعرب" kelimesi bu anlamda kullanılmıştır.⁴⁷⁹

Terim olarak i'râb Mâzin el-Mübârek'in Nahve va'yin lugavî kitabında "İ'râb kendisine delalet eden hareketlerle manalar hakkında açıklama yapmaktır." şeklinde tarif edilmiştir.

Çoğunluk nahiv âlimleri ise i'râbı "Âmillerin değişmesi ile kelimelerin sonlarının değişmesi" olarak tanımlamışlardır.

Daha sonra bu tanım biraz daha kapsamlı olarak ifade edilmiştir. Buna göre i'râb: "Zâhiri ya da takdîrî olarak, âmiller vasıtasıyla kelimelerin sonlarında ortaya çıkan değişikliklerdir."⁴⁸⁰

Ahmed el-Hâşimî *el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugati'l-arabiyye* adlı eserinde i'râb konusunu birinci bâbın birinci mebhasında ele almıştır. Yazar konuya i'râbın terim manasını tanımlayarak başlamış, daha sonra dipnotta i'râbın lügat manası ve çeşitlerini açıklamıştır.

Müellif eserinde i'râbın terim anlamını şu şekilde açıklamıştır:

"الإعراب هو تغيير أحوال أواخر الكلم لإختلاف العوامل الداخلة عليها لفظاً أو تقديراً."

⁴⁷⁷ el-Hâşimî, *KELA*, s. 261, 21.

⁴⁷⁸ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 35.

⁴⁷⁹ Birişik, Abdülhamit, "İ'râbu'l-Kur'ân", *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, 376; ez-Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, III. s. 334; el-Mübârek, Mâzin, *Nahve va'yin lugavî*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1979, s. 79; İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdullah Cemâluddîn b. Yusuf b. Ahmed b. Abdullah, *Şüzûru'z-zeheb fi ma'rifeti kelâmi'l-Arab*, Dâru't-talâî, Kahire, ts., s. 54.

⁴⁸⁰ Birişik, Abdülhamit, "İ'râbu'l-Kur'ân", *DİA*, XXII, 376; İbn Hişâm, *Şüzûru'z-zeheb*, s. 58; Hasan, Abbas, *en-Nahvü'l-vâfi*, I, 74; el-Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyidü's-Şerîf, *Mu'cemü't-ta'rîfât*, s. 29; el-Ğalâyînî, Mustafa, *Câmiu'd-durûsi'l-arabiyye*, I, 18; el-Enbârî, Abdurrahman b. Muhammed b. Ubeydullah, *Esrâru'l-arabiyye*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1997, s. 33.

“İ’râb farklı âmillerden dolayı, lafzi ya da takdîri olarak kelimenin sonundaki durumların değişiklik göstermesine denir.”

İ’râb’ın lügat tarifini ise;

"الإعراب في اللغة هو الإظهار والإبانة - تقول: أعربت عما في نفسي - إذا أبنته وأظهرته"

“İ’râb lügatte ortaya çıkartmak, açıklamak demektir. İçindeki düşünceyi açıkladığında ve ortaya koyduğunda bunu i’râb kelimesi ile açıklarsın.” şeklinde tanımlamıştır.⁴⁸¹

el-Hâşimî i’râbın çeşitlerini ref, nasb, cer ve cezm olmak üzere dört kısma ayırmış ve hangi kelime grubunda kullanıldıklarına da açıklık getirmiştir. Kelimenin sonundaki değişimin, lafzî, takdîrî ve mahallî olmak üzere üç kısma ayrıldığını ifade ederek, bu durumları açıklayan örnekler sunmuştur.

Yazarın lafzî, takdîrî ve mahallî i’râb tanımları ve örnekleri aşağıda sunulmaktadır.

" فالإعراب اللفظي هو ما لا يمنع من النطق به مانع "

“Lafzî i’râb: Kendisi ile konuşulmasına bir engel olmayan duruma denir.”

Örnek: " جاء سليمٌ ، ورأيتُ سليمًا ، وأخذتُ من سليمٍ " “Selim geldi, Selim’i gördüm ve Selim’den aldım.”⁴⁸² Örnekten de anlaşıldığı gibi lafzî i’râb, kelimenin sonunda açıkça görülmekte ve onunla konuşulabilmektedir.

" . الإعراب التقديري هو ما يمنع من التلفظ به من تعذر أو استئقال أو مناسبة "

“Taktîrî i’râb: Bir münasebetten ya da dilde oluşabilecek bir ağırlıktan veya bir imkansızlıktan dolayı kendisi ile konuşulamayan duruma denir.”

Örnek: " يدعو الفتى والقاضي وغلامي " “Genç, hâkim ve oğlu dua ediyor.”

Müellif örneği verdikten sonra konuyu şöyle açıklamıştır: “Cümlede geçen dört kelimenin hepside takdîrî zamme ile merfûdur. " الفتى " kelimesinde özür bulunduğundan dolayı, " يدعو " ve " القاضي " kelimelerinde dilde ağırlık oluşturduğundan ve " غلامي " kelimesinde de münasebet (yani kelimenin sonunda mütakellim yâ’sının bulunması) sebebiyle i’râb takdîrî olarak gelmiştir.”⁴⁸³

" . الإعراب المحلي هو ما يقع في المبنيات الطارئ عليها البناء "

“Mahallî i’râb: Üzerinde binâ gerçekleşen mebnîlerde olan i’râba denir.”

Örnek: " جاء هذا " “Bu geldi.”, örnekte ki kelime mebnî bir kelime olduğu için i’râb açısından merfû olan durumu mahallî i’râb ile açıklanmaktadır.⁴⁸⁴

el-Hâşimî el-Kavâidü’l-esasiyye li’l-lugati’l-arabiyye’de i’râb konusuna çok büyük önem vermiştir. Yazar eserde kırk iki yerde⁴⁸⁵ Arap şiiri ve Arap kelâmından oluşan

⁴⁸¹ el-Hâşimî, *KELA*, s. 35.

⁴⁸² el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 35.

⁴⁸³ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 35.

⁴⁸⁴ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 35.

örneklerin tablolar halinde i'râblarını yapmıştır. Eserde iki yerde de⁴⁸⁶ tablo kullanılmadan i'râb uygulaması yapılmıştır. Müellif bazen de konu esnasında anlattığı ve örneklediği bir mesele için dipnotta⁴⁸⁷ i'râb açıklamalarında bulunmuştur.

Örneğin, müellif tahzîr konusunu işlerken örnek vermiş ve dipnotta i'râb açıklamasında bulunmuştur.

Örnek: "Yılana dikkat et." "إياك والأفعى" bu örneğin dipnotta i'râbını şöyle yapmıştır.

"الضمير المنفصل "إياك" في محل نصب مفعول به لفاعل محذوف تقديره احذر، والواو واو المعية والأفعى مفعول معه والتقدير أحذر من التقاء نفسك والأفعى."

"إياك" munfasıl zamiri, nasb mahallinde mef'ul'ü bih'tir. Takdîrî ise "احذر" "sakın" mahzûf fiilidir. الواو maiyye vâv'ıdır. الأفعى kelimesi ise mef'ûl'ü meah'tır. Buradaki takdîr ise; "Seni yılanla karşılaşmaktan sakındırıyorum."⁴⁸⁸

Müellifin kitapta tablolar halinde uyguladığı i'râb örneklerinden bir tanesini aşağıda sunmamızın konunun daha iyi anlaşılması açısından fayda sağlayacağı kanaatindeyiz.

قول الشاعر: " وإذا أراد الله أمرا لم تجد لقضائه ردا ولا تبديلا"

Manası: "Allah bir işi isterse, onu değiştirecek ya da engelleyecek bir şey bulamazsın."⁴⁸⁹

⁴⁸⁵ el-Hâşimî, *KELA*, s. 43, 57, 62, 71, 96, 129, 145, 173, 180, 190, 207, 241, 256, 266, 269, 273, 281.

⁴⁸⁶ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 216, 277.

⁴⁸⁷ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 186, 215, 271.

⁴⁸⁸ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 215.

⁴⁸⁹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 178.

Tablo 2.2 İ'râb Örnek Tablosu

إعرابها İ'râbı	الكلمة Kelime
"الواو حرف بحسب ما قبله. إذا ظرف للزمان المستقبل مبني على السكون في محل نصب" "Vâv, kendinden öncekinin durumuna göre harftir. إذا gelecek zaman zarfıdır ve nasb mahallinde sükûn üzere mebnî'dir."	وإذا
"أراد فعل ماض مبني على الفتح لا محل له من الإعراب. الله فاعل مرفوع بالضمة. والجملة من الفعل والفاعل في محل جر بإضافة إذا إليها." "أراد Mâzi fiil'dir, fetha üzere mebnî'dir, i'râb'da mahalli yoktur. الله fâil'dir. Zamme ile merfû'dur. Fiil ve fâilden oluşan cümle "إذا" nin izâfesi ile cer mahallindedir."	أراد الله
"مفعول به منصوب بالفتحة الظاهرة." "Mef'ûl'u bih'dir. Açık fetha üzere mansûb'dur."	أمراً
"لم حرف نفي و جزم وقلب. تجد فعل مضارع مجزوم بالسكون والفاعل مستتر وجوباً وتقديره أنت" "Lâm, nefiy, cezm ve kalb harfidir." تجد muzârî fiildir. Sükûn ile meczûm'dur. Fâil vücûben gizlidir. Takdîrî ise "أنت" dir."	لم تجد
"لقضاء جار مجرور متعلقان بمحذوف مفعول به ثان مقدم لتجد والهاء في محل جر بالإضافة." "لقضاء Câr mecrur'dur. Mahzûf'a muteallaktır, aynı zamanda "لتجد" fiili'nin önde gelen ikinci mef'ûl'ü bih'dir. "ها" ise izâfe ile cer mahallindedir."	لقضائه
"مفعول به أول منصوب بالفتحة الظاهرة." Birinci mef'ûl'ü bih'dir. Açık fetha ile mansûb'dur.	رداً
"الواو حرف عطف لا نافية حرف. تبديلاً معطوف على المفعول الأول قبله منصوب بالفتحة الظاهرة." "Vâv, atf harfidir. "لا" nâfiyedir, harf'dir." تبديلاً kendinden önceki birinci mef'ûle ma'tûf'dur. Açık fetha ile mansub'dur." ⁴⁹⁰	ولا تبديلاً

Yukardaki örneklerde de görüldüğü gibi yazarımız el-Hâşimî nahiv ilminin öğretilmesi konusunda i'râb ve âmil nazariyelerine büyük önem vermiştir. İ'râb ve âmilin kaldırılması fikirlerine katılmamış, i'râb meselesinin uygulamalar ve alıştırmalar yapılarak çözümlenebileceğini savunmuştur. Bu itibarla eserinde i'râb uygulamalarına çok fazla yer vermiştir.

2.7 Nahiv Alanındaki İhtilaflara Yaklaşım

Bu bölümde *el-Kavâidü'l-esasiyye li'l-lugati'l-arabiyye*'de yer alan bilgilerden yola çıkarak el-Hâşimî'nin eserde ihtilafı konuları işleyiş biçimini, ekollere yaklaşımını ve tercihlerini ele alacağız. Ahmed el-Hâşimî'nin eserinde ihtilaflara yaklaşım tarzını belirlemeden önce, eserin yazıldığı dönemle ilişkisine değinmek faydalı olacaktır.

⁴⁹⁰ el-Hâşimî, *KELA*, s. 178.

Her edebî eser yazıldığı dönemin etkilerini taşır. *el-Kavâidü'l-esâsiyye* eseri nahiv ilminin kolaylaştırılması ve yeni bir üslup ile ele alınması tartışmalarının yoğunlaştığı bir dönemde yazılmıştır. Bu itibarla eser, ihtilaflarla dolu karmaşık ve zor olan gramer kitaplarının aksine, sade, anlaşılır ve ihtilaflı meselelere derinlemesine girilmeden yeni bir üslupla kaleme alınmıştır.

Nahiv ekolleri arasındaki ihtilaflar dikkate alındığında eserin genelinde uygulanan metod; konu ile ilgili tercih edilen hükmün zikredilmesi ve hükmün hangi ekole ait olduğu bilgisine değinilmemesi şeklindedir. Ancak müellif yeni yöntem ve metodlarla yazdığı eserinde, nahiv geleneğinden kopmamış, gramerle alakalı ihtilaflı meselelerin bir kısmına kısa ve öz olarak değinmiştir.

Yapıtığımız incelemeler sonunda el-Hâşimî'nin eserde, üzerinde ihtilaf edilen on bir meseleye değindiği tesbit edilmiştir.⁴⁹¹ el-Hâşimî'nin bu tutumundan öğrencinin nahiv ilminin bu yönünden de haberdar olmasını amaçladığı gözlemlenmektedir.

Nahiv alanında kaleme alınan eserlerin hemen hepsinde, âlimlerin isimleri zikredilerek aralarındaki ihtilaflara yer verildiği görülmektedir.⁴⁹² el-Hâşimî ise eserinde, ihtilafa düşen ekol ve âlimlerin isimlerine çok fazla yer vermemiştir. İhtilaflı meseleleri sunarken; "اختلف في" "şunda ihtilaf olundu", "قيل" "şöyle dendi", "قول المعريين" "İ'râb edenlerin görüşü" "اعتبر بعضهم" "Bazıları şöyle kabul etti"⁴⁹³ şeklinde ibareler kullanarak ihtilaflı tarafları zikretmeden meselede farklı görüşler olduğundan bahsetmektedir.

2.7.1 Basra Ekolüne Muvafakat Edilen Konular

Basra Arap grameri ile ilgili ilk çalışmaların yapıldığı yer olması dolayısıyla ilk nahiv terimleri Basralı dilciler tarafından belirlenmiştir. Önceleri başka ilim dallarına ağırlık veren Kûfeliler, dil çalışmalarına başladıklarında, Basra ekolünün tespit ettiği ıstıhlara alternatif teşkil edecek ve kendi ekollerini güçlendirecek bir takım yeni ıstıhlara ortaya koyma girişimlerinde bulunmuşlardır. Ancak bu yönde yaptıkları çalışmalar Basra ekolünün çalışmalarının yerini tutmamış, ortaya sürülen ıstıhlara birkaç istisna dışında yaygınlık kazanmamıştır. Bir terim için birden çok ismin olması da okuyucu açısından sıkıcılığa sebep olmuştur. Bu nedenle Arap grameri sahasında Basralı dilcilerin ortaya koydukları terimler

⁴⁹¹ el-Hâşimî, *KELA*, s. 38, 45, 64, 67, 112, 134, 160, 177, 186, 192, 243, 245, 272, 276, 285.

⁴⁹² Bkz. İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik*; Fâhir, Muhammed Abdulaziz, *Tavdîhun'nahv*.

⁴⁹³ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 38, 45, 64, 192.

yerleşmiş ve yayılmıştır. Günümüzde kullanılan nahiv terimlerinin büyük çoğunluğunda Basralı dilticilerin belirledikleri terimlerdir.⁴⁹⁴

Bu durum göz önüne alındığında nahiv alanında yazılmış eserlerde yer alan meselelerin büyük çoğunluğunun Basra ekolünün görüşlerine uygun olarak ele alındığı kolayca tahmin edilebilir. el-Hâşimî *el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugati'l-arabiyye* eserinde meselelerin çoğunluğunu Basra ekolüne uygun olarak ele almıştır. Eserde yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, sadece ihtilaflı on bir meseleye kısa ve öz olarak değinilmiş, teferruata girilmemiştir.

Biz aşağıda el-Hâşimî'nin eserde değindiği ihtilaflı meselelerden, Basralılara muvafakat ettiği konulardan bir kaçını zikredeceğiz.

Bunlardan ilk örnek; “ليس” ye benzeyen harflerden “ما الحجازية” “Mâ el-Hicâziyye” harfinin, “ليس” gibi amel edip etmemesi meselesidir. Hicazlılar “ما” , “Mâ” harfinin amel ettiğini, Temimliler ise amel etmediğini savunmuşlardır. Bu bağlamda “ما الحجازية” “Mâ el-Hicâziyye” nin amel edip, etmemesi konusunda Basralılarla Kûfeliler arasında ihtilaf söz konusu olmuştur.

Kûfeliler “ما الحجازية” “Mâ el-Hicâziyye” nin haberi üzerinde amel etmediğini ve haberin hazf olan cer harfinden dolayı mansûb olduğunu öne sürmüşlerdir. Basralılar ise “ما الحجازية” “Mâ el-Hicâziyye” nin haberi üzerinde amel ettiğini ve haberin nasb oluşunun “ما” “Mâ” nın âmiliği ile gerçekleştiğini iddia etmişlerdir.⁴⁹⁵

Bu meseleye, Kur'ân-ı Kerîm'den istişhâd niteliğinde şu örnek getirilmiştir. “ما هذا بشراً”⁴⁹⁶ “Bu bir beşer değil...”

Ahmed el-Hâşimî eserde bu konuya kısa olarak değinmiş, bu meselede Hicazlılarla Temimliler arasında farklı görüş olduğundan bahsetmiştir. Ancak Basralılarla Kûfelilerin isimlerini zikretmemiştir. Basralıların görüşüne katıldığı ise konuyu ele alış şeklinden açıkça anlaşılmaktadır.⁴⁹⁷

Basra ekolü ile Kûfe ekolü arasındaki ihtilalatlardan bir tanesi de müstesnâ'da âmilin kim olduğu meselesidir. Kûfeliler bu meselede kendi aralarında da görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Kûfe ekolü âlimlerinden el-Ferrâ ve ona tabi olanlar müstesnâ'da âmilin “إلا” istisna edatı olduğunu savunmuşlardır. Örneğin; “قام القوم إلا زيداً” “Zeyd dışında topluluk kalktı” , cümlesinde “زيداً” kelimesini nasb eden âmilin “إلا” istisnâ edatı olduğunu iddia

⁴⁹⁴ Ergin, M. Cevat, “Basra ve Kûfe ekollerinin Kullandıkları Farklı Nahiv Terimleri”, *DÜİFD*, 2003, c.V, sy. 1, s. 65.

⁴⁹⁵ el-Enbârî, Ebu'l-Berakât, *el-İnsâf fi mesâilil-hilâf beyne'l-basriyyîn ve'l-kûfiyyîn*, s. 144; İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik*, I, s. 265; el-Hâşimî, *KELA*, s. 134.

⁴⁹⁶ Yusuf, 12/31.

⁴⁹⁷ el-Hâşimî, *KELA*, s. 134.

etmişlerdir. el-Ferrâ "إلا" istisnâ edatının aslının "إِنَّ" ve "لا" kelimelerinden oluştuğunu öne sürerek, "إِنَّ" 'nin tahfif edilerek "لا"ya idgam edildiği iddiasında bulunmuştur. Buna göre yukarıda sunduğumuz örnek cümle "قام القوم إلا أن زيدًا لم يقم" "Topluluk kalktı ancak zeyd kalkmadı" şeklindedir.

Basralılar ise müstesnâ'da âmîlin fiil, ya da "إلا" nin vasıtası ile manevi fiil olduğunu iddia etmişlerdir. el-Hâşimî eserde münadâ'nın âmîlinin fiil olduğu görüşünü açıkça ifade ederek Basra ekolüne uyduğunu ortaya koymuştur.⁴⁹⁸

2.7.2 Kûfe Ekolüne Muvafakat Edilen Konular

Aşağıda müellifin Basra ekolüne karşı Kûfe ekolünü tercih ettiğini gösteren bir örnek verilmektedir.

Kûfeliler ile Basralılar arasında ihtilafa sebep olan konulardan biri de atf-1 beyân'ın tahsîs ile nekra olup olmayacağı meselesidir.

Kûfeliler ve el-Fârisî, İbn Cinnî ve Zemahşerî gibi Basralı dil bilimciler, atf-1 beyân'ın tahsîs gayesiyle nekra olabileceğini iddia etmişler ve buna Kur'ân-ı Kerîm'den istişhâd mahiyetinde aşağıdaki örneği getirmişlerdir.

Örnek: "من ماء صديد" "*İrinli sudan(içirilecek)*"⁴⁹⁹

Örnek âyetteki cümlede "صديد" kelimesi atf-1 beyân olarak gelmiştir. Bu kelime kendinden önceki "ماء" kelimesini açıklamış ve tahsis etmiştir. Her iki kelimedede nekra olarak gelmiştir. "صديد" kelimesi kendinden önceki kelimeyi tahsis etmek sûreti ile nekra halinde atf-1 beyân olmuştur.

Basralılar ise atf-1 beyânın tahsis ile nekra olarak gelemeyeceği görüşünü savunmuşlardır. Onlara göre yukarıdaki örnek âyette verilen cümledeki "صديد" kelimesi atf-1 beyân değil, bedel-i kül min kül'dür.⁵⁰⁰

Ahmed el-Hâşimî eserde bu ihtilafli meseleye teferruatlı bir şekilde değinmemiş, ihtilafli tarafların isimlerini de zikretmemiştir. Müellif eserinde bu ihtilafli meseleye şu ifadelerle değinmektedir; "اختلف في وقوع عطف البيان بين النكرات والصحيح جواز ذلك" "Atf-1 beyân'ın nekra olarak vukû bulmasında ihtilaf olmuştur. Sahih olan, atf-1 beyân'ın nekralığının caiz olduğudur."⁵⁰¹

Yazar bu ifadeleri ile atf-1 beyân'ın tahsîs ile nekra olarak gelebileceği görüşünü savunan Kûfe ekolüne muvafakat ettiğini açıkça ortaya koymuştur.

⁴⁹⁸ el-Enbârî, Ebu'l-Berakât, *el-İnsâf fi mesâli'l-hilâf beyne'l-basriyyîn ve'l-kûfiyyîn*, s. 225; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 186.

⁴⁹⁹ İbrahim, 14/16.

⁵⁰⁰ İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik*, III, 310-311.

⁵⁰¹ el-Hâşimî, *KELA*, s. 245.

2.7.3 Her İki Ekolün Görüşüne Muvafakat Edilen Konular

Eserde Ahmed el-Hâşimî'nin Basra ve Kûfe ekollerinin her ikisinin de görüşlerini kabul ettiği konular tespit edilmiştir. Bunlardan bir kaç aşağıda örnek olarak verilmektedir.

Birinci örnek: Basra ve Kûfe ekolleri bir takım nahiv terimlerini farklı kullanmaktadırlar.

Kûfeliler sıfat ve haberi birbirinden ayıran zamire "ضمير العماد" "İmâd zamiri" ismini vermişlerdir. "محمد هو الشاعر" "Muhammed şair'dir" örneğinde olduğu gibi mübtedâ ve haber arasında bulunur. Buradaki "هو" zamiri Kûfeliler tarafından "imâd" olarak isimlendirilmiştir. Buna göre "الشاعر" kelimesi sıfat değil haberdir.

el-Ferrâ (ö. 207/822) "وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُ" "Onları çıkarmak size haram kılınmışken..."⁵⁰² âyetini açıklarken; dilersen "هو" yi "imâd olarak kabul edersen" diyerek bu terimi kullanmıştır. "وإذ قالوا اللهم إن كان هذا هو الحق.." "Demişlerdi ki, Allah'ım eğer bu, senin katından gelmiş bir hak (kitap) ise...."⁵⁰³ âyetinin tefsirinde de; "الحق" kelimesi mansûb ya da merfû okunabilir. Eğer "هو" yi isim olarak kabul edersen "الحق" kelimesi "هو" ile merfû olur. Eğer "هو" yi "imâd kabul edersen o zaman"الحق" kelimesi'ni mansub yaparsın." diyerek yine bu terimi kullanmıştır.⁵⁰⁴

Kûfeliler bu terime destek anlamına gelen "imâd" ismini vermişlerdir. Çünkü bununla cümledeki birinci isim, adeta desteklenerek sonrasında gelen haberle güçlenmiş olmaktadır.

Basralıların ıstılahında ise bu terim "ضمير الفصل" "Fasıl zamiri" olarak isimlendirilmiştir. Onlara göre bu zamir cümledeki birinci ismi sonrasından ayırmakta, ondan sonra na't ve bedel gibi bir tâbî değil, sadece haber gelebilmektedir.

el-Hâşimî kitabında bu konuyu anlatırken; sıfat ve haberi birbirinden ayıran zamire, "fasıl zamiri" ya da "imâd" zamiri denilebileceğini ifade etmiştir. Böylelikle müellif iki ekolün de görüşünün doğruluğunu ve istenilen görüşle uygulama yapılabileceğini ifade ederek, her iki ekolün de görüşüne muvafık olduğunu ortaya koymuştur.⁵⁰⁵

İkinci örnek: Nahiv konularından Tenâzû' konusunda, mezkûr isme fiillerden hangisinin âmil olacağı hususunda Basra ve Kûfe ekolleri görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Kûfeliler mezkûr isme, ilk sırada gelmesi sebebiyle birinci fiili âmil olarak belirlemişlerdir. Örneğin Kûfelilere göre; "قام وذهب خليل" "Halil kalktı ve gitti" cümlesinde mezkûr isim "خليل"

⁵⁰² Bakara 2/85.

⁵⁰³ Enfal 8/32.

⁵⁰⁴ el-Enbârî, Ebu'l-Berakât, *el-İnsâf fî mesâilî'l- hilâf beyne'l-basriyyîn ve'l-kûfiyyîn*, s. 567; Ergin M. Cevat, "Basra ve Kûfe ekollerinin kullandıkları farklı nahiv terimleri", s. 56-57.

⁵⁰⁵ el-Enbârî, Ebu'l-Berakât, *el-İnsâf fî mesâilî'l- hilâf beyne'l-basriyyîn ve'l-kûfiyyîn*, s. 567; Ergin, M. Cevat "Basra ve Kûfe ekollerinin kullandıkları farklı nahiv terimleri", s. 56-57; el-Hâşimî, *KELA*, s. 112.

kelimesinin âmili, cümlede ilk sırada olması açısından "قام" fiilidir. İkinci fiil "ذهب" ise müstetir zamire âmil olmuştur.

Basralılar ise mezkûr isme, yakınlığından dolayı ikinci sırada gelen fiili âmil olarak belirlemişlerdir. Örneğin Basralılara göre; "قام وذهب خليل" "*Halil kalktı ve gitti*" cümlesinde mezkûr isim "خليل" kelimesinin âmili, cümlede ikinci sırada gelen "ذهب" fiilidir. İkinci fiil "قام" ise müstetir zamire âmil olmuştur.

Ahmed el-Hâşimî eserde Basra ve Kûfe ekollerinin bu konudaki görüşlerini açıklamış ve her iki görüşün de uygulanabilir olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla müellif her iki görüşe de muvafık olduğunu ortaya koymuştur.⁵⁰⁶

2.7.4 Bazı Nahiv Âlimleri Arasındaki İhtilafli Meselelere Değinilmesi

Nahiv âlimleri cümlede mansûb olarak gelen bazı masdarların i'râbtaki durumunun ne olduğu konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Örneğin; "طلع زيد بغنة" "*Zeyd ansızın ortaya çıkıverdi*" cümlesindeki "بغنة" kelimesinin i'râbını bazıları hâl, bazıları ise mef'ûl'ü mutlak olarak değerlendirmişlerdir.

Sîbeveyh (ö. 180/796) örnek cümledeki masdar olan "بغنة" kelimesini vasfa te'vil ederek hâl olduğunu öne sürmüştür. Müberred (ö. 286/900) ise masdar olan "بغنة" kelimesinin mef'ûlü mutlak olduğu iddiasında bulunmuştur.

el-Hâşimî bu konuyu kitapta ele almış ve her iki görüşünde uygulanabilir olduğunu söyleyerek, iki görüşe de muvafık olduğunu ifade etmiştir.⁵⁰⁷

"هاتِ وتعال" emir kiplerinin isim fiil grubuna mı yoksa emir fiil grubunamı dâhil olduğu konusunda da dil bilimciler arasında ihtilaf söz konusu olmuştur. Nahivcilerin çoğunluğu "هاتِ وتعال" emir kiplerinin emir fiil grubuna dâhil olduğunu savunmuşlardır. Zemahşerî (ö. 538/1144) gibi nahiv âlimleri ise "هاتِ" kelimesinin "te" harfinin kesra, "تعال" kelimesinin de "lâm'ının" fetha olduğu gerekçesiyle "هاتِ وتعال" emir kiplerinin, isim fiil grubuna girdiğini iddia etmişlerdir.

Ahmed el-Hâşimî eserde bu konuyu "فعل الأمر وعلامته المختصة به" "*Emir fiil'i ve ona özel alâmetler*" başlığı altında ele almıştır. Emir fiilini gelecekte bir işin olması için yapılan istek olarak tanımlayan yazar, bu tanımı; "هاتِ وتعال" emir kiplerinin isim fiil grubunda değil, emir fiil grubunda olduğuna delil olarak göstermiştir. Böylece bu konuda Zemahşerî'ye katmadığını ve diğer nahiv âlimleri ile aynı görüşü paylaştığını ortaya koymuş olmuştur.⁵⁰⁸

⁵⁰⁶ el-Hâşimî, *KELA*, s. 160; İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik*, II, 174.

⁵⁰⁷ el-Ezherî, Hâlid b. Abdullah, *Şerhu't-tasrîh*, I, 581; el-Hâşimî, *KELA*, s. 192.

⁵⁰⁸ el-Ezherî, Hâlid b. Abdullah, *Şerhu't-tasrîh*, I, 30.

Sonuç itibariyle yazarın ihtilaflara yaklaşımını değerlendirdiğimizde şu tespitlere ulaştık; Ahmed el-Hâşimî eserde ihtilaflı meselelere yer vererek, öğrencinin nahiv ilminin bu yönünden de haberdar olmasını amaçlamıştır. Yazar eserde ihtilaflı meselelere az sayıda yer vererek, Arapça'yı kolay, anlaşılır ve yaşam içerisinde kullanılabilir bir dil kılmayı amaçlamıştır. el-Hâşimî birçok nahiv âlimi gibi, gramer konularının büyük çoğunluğunu Basra ekolüne uygun olarak ele almıştır. Eserde az da olsa Kûfe ekolünün görüşlerinden tercih yaptığı görülmektedir. Müellif ihtilaflar arasında tercih konusunda, bazen memzûc bir yöntem benimseyerek her iki görüşün de uygulanabileceğini öne sürmüştür. el-Hâşimî eserde gramercilerin ihtilaflı meseleler hakkındaki görüşlerinden de bahsetmiştir.

2.8 Eserin Nahiv Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi

Bu bölümde *el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugatil-arabiyye*'nin nahiv öğretimindeki başarısı üzerinde durulacaktır. Bunun için, eserde öğretim yöntemi açısından tesbit edilen hususlar belirlendikten sonra, tespiti yapılan öğretim ilkeleri maddeler halinde sunulacaktır.

İnsanın diğer canlılardan farklı ve üstün yönü, zekâsı ve öğrenme yeteneğidir. Öğrenmeden amaç doğru bilgiye ulaşmaktır. Bilginin çok büyük bir güç olarak her türlü alana hâkim olması, bilgi ihtiyacının önemini daha da artırmaktadır. Öğrenme yeteneği her insanda farklıdır. Bazı insanlar daha kolay ve çabuk öğrenirken; bazıları daha geç ve zor öğrenir. Bu amaçla hedef, bilgiyi mümkün olan en iyi ve hızlı yöntemle öğrenciye öğretmektir.

Araştırma sonuçlarına göre insanlar: okuduklarının % 10'unu, işittiklerinin % 20'sini, gördüklerinin % 30'unu, görüp işittiklerinin % 50'sini, söylediklerinin % 70'ini, yapıp söylediklerinin % 90'ını hatırlamaktadırlar. Bu da dil öğretiminde uygulamanın ne kadar önemli bir faktör olduğunu göstermektedir.⁵⁰⁹

Dil öğretiminde uygulamanın önemini farkında olan el-Hâşimî, bunun için eserde işlenen konulardan sonra, öğrencinin öğrendikleri üzerinde uygulamalar yapabilmeleri için alıştırmalar sunmaktadır. Ayrıca eserde konu anlatımından sonra işlenen gramer kuralları üzerine, tablolar halinde i'râb uygulamalarının yapılması, öğrenciye öğrendiklerini tatbik etmesi konusunda son derece fayda sağlamıştır. Bu durum eseri, Arapça öğretimi açısından başarılı kılmıştır.

Dil bilimcilere göre, dil öğretiminde; kullanılan dilin öğretilmesi son derece önemlidir.⁵¹⁰ Ahmed el-Hâşimî'nin eserini, yeni öğretim yöntemleri kullanarak, kolay, anlaşılır ve sade bir dille oluşturması, kitabı ihtilaflı ve karmaşık meselelerden arındırması,

⁵⁰⁹ Demirel, Özcan, *Yabancı Dil Öğretimi İlkeler Yöntemler Teknikler*, Usem Yayınları, Ankara, 1993, s. 87.

⁵¹⁰ Kargı, Birkan, "Yabancı Dil Öğretimine 'Eylemsellik' Bağlamında Odaklı Bakış", *OMÜEFED*, 2014, 33(2).

kullanılan dili öğretmeyi amaçladığının göstergesidir. Müellifin bu tutumu, eseri Arapça öğretimi açısından başarılı kılmıştır. Çünkü bu sayede öğrenci, hem kullanılan dili öğrenmekte hem de kendisini dil öğreniminden uzaklaştıracak ve an itibari ile kendisine fayda sağlamayacak gereksiz ayrıntılarla meşgul olmaktan kurtulmuş olacaktır.

el-Kavâidü'l-esâsiyye kitabı öğretici bir üslupla yazılmıştır. Ahmed el-Hâşimî'nin çeşitli eğitim-öğretim kurumlarında otuz yıla yakın öğretmenlik yapması, onun öğretici bir üslup kullanmasında etkili olmuş olmalıdır. Kitapta yer alan her konu anlaşılır ifadelerle ve mutlaka örnekler sunularak anlatılmıştır.

Nahiv ilmi dışında, belâgat ve inşâ' ilimleri gibi, Arap dilinin birçok dalında eser vermiş ve uzmanlaşmış olan el-Hâşimî'nin, bu alanlardaki tecrübelerini *el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugatil-arabiyye* adlı eserine aktarttığı görülmektedir.

Öğrencinin ilgisini canlı tutmak, eğitim ve öğretim sürecinde son derece önemlidir. Bir kitapta okurun dikkatini çekmek ve sıkıcılığı önlemek, şüphesiz yazarın üslubu ile mümkündür. Bunun için müellif eserde konuları sunarken iltifat sanatı⁵¹¹ gibi, okuyucunun ilgisini çekecek farklı anlatım üslupları kullanmıştır. Örneğin konu anlatımı esnasında; "فيقال" "şöyle denir"⁵¹², "فتقول" "şöyle dersin"⁵¹³, "فإذا قلت" "sen şöyle dersin"⁵¹⁴, "فقولك" "senin sözün"⁵¹⁵, "اعلم" "bil ki"⁵¹⁶ şeklinde ifadeler kullanarak okuyucunun ilgisini canlı tutmaya çalışmıştır.

Yazarın konuları, karşısında biri varmışçasına sohbet ediyor gibi sunması da ayrıca onun üslubunu dikkat çekici kılmaktadır. Bu duruma aşağıda bir örnek sunulmaktadır: "فإذا قلت" "Güneş doğarken geldim dediğinde; bu cümledeki vâv harfinin yerine إذا" edatı getirildiğinde anlam düzgün oluyor ise vâv harfi hâl vâv'ıdır."⁵¹⁷

Müellifin eserde kullandığı öğretim yöntemlerden biri de anlatım yöntemidir. Anlatım; öğretmenin, bilgileri pasif bir şekilde otokratik bir biçimde iletmediği geleneksel bir yöntemdir. Modern öğretim, anlatıma pek fazla yer vermese de, bu yöntemden belli ölçüde yararlanma gereği duyulmaktadır. Burada önemli olan, anlatım süresinin iyi seçilmesi ve anlatımın kısa ve ilginç olması sağlanarak herkesin dikkatini çekecek bir üslup benimsenmesidir.⁵¹⁸

⁵¹¹ İltifat sanatı ; "Dinleyici ya da okuyucuyu canlı tutmak ve anlatımı bıkkınlık verici tek düzelikten kurtarmak için, sözü bir üslup'tan başka bir üsluba taşımak" olarak tanımlanan bir belâgat sanatıdır. Bkz. ez-Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-hadîs, Kahire, 2006, s. 820.

⁵¹² el-Hâşimî, *KELA*, s. 191.

⁵¹³ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 186.

⁵¹⁴ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 197.

⁵¹⁵ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 217.

⁵¹⁶ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 204, 205, 232, 255.

⁵¹⁷ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 197.

⁵¹⁸ Küçükahmet, Leyla, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, s. 63-64.

el-Hâşimî'nin *el-Kavâidü'l-esasiyye li'l-lugati'l-arabiyye*'de konuları kısa, öz ve anlaşılır bir üslupla ele alması, konuların anlatım sürelerini dengeli tutması ve konu anlatımında farklı üsluplarla öğrencinin dikkatini çekmeye çalışması, öğretim yöntemlerinden biri olan anlatım yöntemini oldukça iyi kullandığını göstermektedir.

Yazarın eserde kullandığı bir başka yöntem de soru cevap tekniğidir. Bu yöntem öğretimde en çok kullanılan yöntemlerden birisidir.⁵¹⁹ Öğretmenin formüle ettiği soruları öğrencilerin sözel olarak cevaplandırmalarına dayanan bir öğretim yöntemidir. Bu yöntemde iyi bir öğretmen, neyi ne zaman soracağını bilmeli, ayrıca öğrencileri de belli bir çerçeve içerisinde tutmalıdır. Yine öğretmen soruları ile öğrencilerin düşünmelerini de sağlamalıdır. Aynı zamanda sorulan sorular, öğrencinin değerlendirme yapabilmesine imkân sağlamalıdır.⁵²⁰ el-Hâşimî kitapta soru cevap yöntemini kullanarak, her konu sonunda öğrencinin cevaplaması için sorular yöneltmiştir. Yazar bununla öğrencinin işlenen konu üzerinde düşünmesini ve anlatılan konuyu gözden geçirerek değerlendirmesini amaçlamıştır.⁵²¹

2.8.1 Tespit Edilen Öğretim İlkeleri

Her faaliyete başlarken, o faaliyetin amacına ulaşmasını kolaylaştıran kurallar araştırılır. Bu kurallar ne kadar doğru ise amaca o kadar kolay ulaşılır, değilse amaçtan uzaklaşmış olur. XVII. yüzyıldan günümüze kadar, Pestalozzi, Comenius, Froebel ve Dewey gibi bilim adamlarının araştırmalarının sonucunda, eğitim-öğretimde amaca ulaşmayı kolaylaştıran birçok ilke ortaya çıkmıştır.⁵²² Bu ilkeler öğretimde yöntemin şekillenmesi ve işlerlik kazanmasında etkili rol oynamaktadır.⁵²³

Söz konusu öğretim ilkelerinden bazıları şunlardır: Basitten karmaşığa doğru öğretme, amaca dönüklük, aktiflik, öğrenciye görelilik ilkeleri.⁵²⁴ Ahmed el-Hâşimî, eserinde Arapça dil bilgisi kurallarını öğretirken, yukarıda adı geçen ilkelerin birçoğuna riayet ederek, iyi bir eğitimci olduğunu göstermiştir. Eserde tespit edilen öğretim ilkeleri şunlardır:

⁵¹⁹ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, s. 285.

⁵²⁰ Küçükahmet, Leyla, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, s. 67.

⁵²¹ el-Hâşimî, *KELA*, s. 24, 40, 83, 95, 104, 127, 132, 150, 174, 189, 206, 237, 272, 291.

⁵²² Küçükahmet, Leyla, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, s. 50.

⁵²³ Aydın, Mehmet Zeki, *Din Öğretiminde Yöntemler*, s. 12.

⁵²⁴ Aydın, Mehmet Zeki, *Din Öğretiminde Yöntemler*, s. 12-14-15; Küçükahmet, Leyla, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, s. 50; Demirel, Özcan, *Yabancı Dil Öğretimi, Dil Pasaportu Dil Biyografisi Dil Dosyası*, Pegem Akademi, Ankara, 2014, s. 30.

2.8.1.1 Basitten Karmaşığa Doğru Öğretme İlkesi

Öğretim esnasında öğretilen konular belli bir sıraya konulmalıdır. Bu konular basitten başlayarak karmaşığa doğru öğretilmelidir.

Dil öğretiminde önce basit cümle kalıplarından başlayarak bileşik ve karmaşık cümle kalıplarının öğretimine çalışılmalıdır. Aynı şekilde anlaşılması, gösterilmesi ve açıklanması kolay olan sözcüklerden ve somut kavramlardan, sınıf içinde ve yakın çevredeki nesnelere başlayıp soyut kavramlardan düşüncelere daha sonra geçilmelidir. Bilinen bir cümle kalıbı ile bilinmeyen sözcükleri, bilinen sözcüklerle de bilinmeyen bir cümle kalıbını öğretmek esas olmalıdır.⁵²⁵

el-Hâşimî eserinde bu ilkeye riayet etmiş, konuları ve örnekleri öncelikle basit sözcük ve cümlelerle anlatmıştır. Örneğin ism-ü işâret konusunu, gayet basit cümlelerle şu şekilde anlatmıştır: "اسم الإشارة: ما يدل على شيء معين مع إشارة إليه حسية." "İşâret İsmi: Kendisiyle muayyen bir şeye duygusal olarak işaret olunan kelimedir." "نحو: هذا تلميذ " "Örnek: Bu bir öğrencidir."⁵²⁶

Yazar öğretmeye basitten başlamış, daha sonra da konuyu Arap şiiri gibi zor cümlelerden oluşan örneklerle ele almıştır.⁵²⁷

2.8.1.2 Amaca Dönüklük İlkesi

Öğretimde dikkat edilecek en temel ilke, öğretim etkinliğinin belirlenen amaçlara uygun olmasıdır. Öğretimin etkili olmasının yolu, başta her öğrenme konusu için amaçların belirlenmesinden ve öğrencinin neyi, niçin yapacağını açıkça bilmesinden geçer. Ayrıca amaca dönüklük ilkesi, öğrencinin öğrenme sonuçlarından da haberdar olmasını sağlar. Öğrencinin amaca ne oranda ulaştığını bilmesi ise, öğretimin daha etkili bir şekilde sürdürülmesini sağlar.⁵²⁸

Ahmed el-Hâşimî eserin mukaddime bölümündeki ifadelerinde de belirttiği gibi, kitabı için bir amaç belirlemiştir. Bu amaç, nahivle alakalı bilgilerin, kolay bir dil, düzenli bir sunum ve iyi seçilmiş bol miktarda alıştırma ile herkesin faydalanabileceği bir üslup ile anlatılmasıdır. Müellifin amaca dönüklük ilkesi çerçevesinde eserin genelinde bu prensibi gerçekleştirmeye çalıştığı görülmektedir.⁵²⁹

⁵²⁵ Demirel, Özcan, *Yabancı Dil Öğretimi, Dil Pasaportu Dil Biyografisi Dil Dosyası*, s. 30.

⁵²⁶ el-Hâşimî, *KELA*, s. 84.

⁵²⁷ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 86.

⁵²⁸ Aydın, Mehmet Zeki, *Din Öğretiminde Yöntemler*, s. 12.

⁵²⁹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 16.

2.8.1.3 Aktiflik İlkesi

Bu öğretim ilkesine göre etkinlikte bulunan bizzat öğrencinin kendisidir. Bireyin etkinliğe katılma yolları, etkinliğin niteliğine göre çeşitlilik gösterir. Bazı öğrenme konuları, beden ve zihin çabaları gerektirirken, bazı konular ise daha çok zihinsel bir katılmayı gerektirir. Aktiflik ilkesinin geçerli olduğu öğrenme yaşantılarında, öğrencilere sadece bilgi ve beceri vermekle yetinilmez; bu bilgilerin uygulanabileceği ortam ve fırsatlar da oluşturulmalıdır.⁵³⁰

el-Hâşimî'nin kitabı incelendiğinde öğretimde aktiflik ilkesini uyguladığı açıkça görülmektedir. Eserde konular işlenirken okuyucu karşıdaymış gibi hitap edilmesi, konular işlendikten sonra öğrenciye sorular yöneltilerek cevaplanmasının istenmesi ve her konu sonunda öğrencinin çözmesi için alıştırmalara ve uygulamalara yer verilmesi, öğrenciyi aktif olarak öğrenme eyleminin içine çekme çabalarına örnek olarak gösterebilir.⁵³¹ Müellifin uzun yıllar eğitim-öğretim hayatında bulunmasının, eserinde bu ilkeyi uygulamasında önemli rol oynadığı kanaatindeyiz.

2.8.1.4 Öğrenciye Görelik İlkesi

Çağdaş eğitim anlayışında öğretimin başlangıcı öğrencidir. Eğitim-öğretim faaliyetlerinin öğrenciye yönelik olması gerekir. Öğretimin şeklini ve yöntemini öğrencinin gelişim özellikleri, ilgi ve ihtiyaçları, olayları algıma şekli belirler. Öğrenciye görelik ilkesi; öğretimin öğrenciye uygun olarak yürütülmesi, öğrencinin öğrenmesini engelleyen durumların gözlenerek giderilmeye çalışılması gibi hususları içerir.⁵³²

Nahiv ilmi öğretimindeki zorluklar ilk dönemden beri söz konusu olmuştur. Dilde yenilikçi hareketlerin çıkışı ile bu duruma çözüm arayışları başlamıştı. Bu bağlamda öğrenciye görelik ilkesi gereği yeni üslup ve metodlarla eserler yazılmaya başlanmıştı. Uzun yıllar çeşitli eğitim ve öğretim kurumlarında öğreticilik yapan el-Hâşimî gramer öğretimindeki üslup ve yöntem eksiklerini işin içinde olması nedeniyle yakinen biliyordu. Muhtemeldir ki yazar bütün bu sebeplerden dolayı *el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugati'l-arabiyye* eserini öğrenci odaklı, öğrencinin anlayabileceği bir üslupla kaleme almıştır. Eser incelendiğinde müellifin öğretimde öğrenciye görelik ilkesine uygun bir çalışma yaptığı görülmektedir.

⁵³⁰ Aydın, Mehmet Zeki, *Din Öğretiminde Yöntemler*, s. 15, 16.

⁵³¹ Bkz. el-Hâşimî, *KELA*, s. 24, 40, 87, 96, 129, 133.

⁵³² Küçükahmet, Leyla, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, s. 50.

SONUÇ

İnsanın hayat macerasının başında yer alan dil, insanı tabiattaki diğer varlıklardan ayıran temel özelliklerdendir. İnsanlar arası iletişimin düzgün bir şekilde gerçekleşmesi ve maksadın oluşması, dilin açık ve anlaşılabilirliğine bağlıdır. Bu durum ise var olan dil yapısının korunup, doğru bir şekilde öğrenilmesi ve öğretilmesi ile mümkündür. Her dil için vazgeçilmez olan bu nokta, Arap dili gramer çalışmalarının hicrî I. asrın ortalarında Basra'da başlayıp hicrî II. asrın yarısında meyvelerini vermesiyle ortaya çıkan nahiv ilmine dair kitaplarda kendisini gösterir.

Arap grameri üzerine yazılmış faydalı kitaplardan birisi de Ahmed el-Hâşimî'nin *el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugati'l-arabiyye* adlı eseridir. 1875-1943 yılları arasında Kahire'de yaşayan müellif, dünyaca ünlü Ezher Üniversitesi'nde eğitimini tamamlamış ve dönemin büyük âlimlerinin yanında yetişmiş önemli bir âlimdir. Hayatını Arap diline adayan ve bu alanda çok kıymetli eserler kaleme alıp dil eğitimi yapan el-Hâşimî Arap dünyasında önemli dil bilimciler arasında yerini almıştır. el-Hâşimî'nin kaleme aldığı eserlerden *el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugati'l-arabiyye* adlı kitabı tezimizin konusunu oluşturmuştur.

Arap dünyası 19. Yüzyılın ortalarında modernist akımların da etkisiyle geri kalmışlık hissiyatından kurtulma gayretine girmiştir. İleri sürülen çözüm önerilerinden birisi de nahiv ilminin yenilenmesi, sadeleştirilmesi ve kolaylaştırılmasıdır. Bu yenileme çabalarını savunan dilcilerden bir kısmı Arap gramerinin kökten kaldırılması ya da değiştirilmesi fikrini savunurken, bir kısmı da gramer ilmindeki zorlukların kolaylaştırılarak yeni üslup ve yöntemlerle öğretilmesi fikrini benimsemiştir. el-Hâşimî Arap gramerine dair dillendirilen kökten değişiklik fikrini benimsememiş ve gelenekten kopmamış; nahiv ilminin kolaylaştırılarak yeni yöntem ve metotlarla öğretilmesi fikrini benimseyenlerin gurubunda yer almıştır. Aynı zamanda Arap dili akademisinin gramer kaidesine uymayan bir takım tespitlerini kabul etmiş ve bu hususa dair akademinin kurul kararını eserinde zikrederek sadece gelenekte olanları kabul etmekle yetinmemiştir.

Yazar eserini nahiv ilminin en meşhur manzûmesi olan İbn Malik'in *el-Elfiyye*'sini ve onun önemli şerh ve haşiyelerini esas alarak te'lif etmiştir. Bu bağlamda eser içerik, konuların tertibi ve işleniş yönlerinden *el-Elfiyye* ile örtüşmektedir. Yazar'ın eserdeki üslûbu, konuları işleyiş biçimi İbn mâlik ve kadim dil bilimcilerden etkilendiğini göstermektedir.

Her edebî eser yazıldığı dönemin etkilerini taşır. *el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugati'l-arabiyye* eseri nahiv ilminin kolaylaştırılması ve yeni bir üslup ile ele alınması tartışmalarının

yoğun bir şekilde ifade edildiği bir dönemde yazılmıştır. Bu itibarla eser, ihtilaflarla dolu karmaşık gramer kitaplarının aksine; sade, anlaşılır ve ihtilaflı meselelere derinlemesine girilmeden yeni bir üslupla kaleme alınmıştır. Eser, hem nahiv sahasında kaynak olma hem de nahiv öğretiminde okutulabilecek pedagojik özelliklere sahiptir. Kitap hangi seviyede olursa olsun öğrencinin nahiv alanında ihtiyaç duyabileceği bilgileri büyük oranda karşılayabilecek niteliktedir. Yazar eserde belli bir topluluğa değil herkese hitap edecek bir üslup kullanmayı tercih etmiştir. Eser kolay bir üslupla öğrencinin anlayabileceği ve uygulayabileceği metodlar kullanılarak kaleme alınmıştır.

Eserde işlenen konular açıklayıcı örneklerle pekiştirilerek sunulmuştur. Konu anlatımında kullanılan örnekler çoğunlukla Kur'ân âyetleri, basit cümleler ve birkaç Hadis-i şeriften oluşmaktadır. Eserde hemen her konu için örnekler verilmiştir. Yazar eserde sebep-sonuç ilişkisine değinerek, öğrencinin konuyu analiz etmesini amaçlamıştır. Çünkü sebep-sonuç ilişkisi dikkate alınarak ele alınan meseleler daha iyi öğretilmekte ve öğrencinin zihninin harekete geçmesini sağlamaktadır. Müellif bu tutumu ile işlenen gramer konusunun tahlil edilerek öğrenilmesini amaçlamıştır.

Nahiv eserlerinde meseleler için istişhâd kullanılması, çoğunlukla geniş çaplı, birçok farklı görüş ve ihtilafı zikreden hacimli eserlerde görülmektedir. el-Hâşimî kitabını kaleme alırken klasik nahiv geleneğinden kopmayarak eserin genelinde istişhâda önemli ölçüde yer vermiştir. Ancak bu durum büyük hacimli nahiv eserlerindeki boyuta ulaşmamıştır. Müellif kitabında Kur'ân-ı Kerîm, Hadis-i Şerif ve Arap şiirinden istişhâd kullanmıştır. Bu konuya değinerek okuyucuya Arap dilinin bu yönünü de tanıtmaya çalışmıştır.

Nahiv ekolleri arasındaki ihtilaflar dikkate alındığında eserin genelinde uygulanan yöntem; konu ile ilgili tercih edilen hükmün zikredilmesi ve hükmün hangi ekole ait olduğu bilgisine değinilmemesi şeklindedir. Ancak müellif yeni yöntem ve metotlarla yazdığı eserinde nahiv geleneğinden kopmamış, gramerle alakalı ihtilaflı meselelerin bir kısmına kısa ve öz olarak değinmiştir. Kitapta yer alan görüşler değerlendirildiğinde, kitabın büyük çoğunluğunda Basra ekolünün görüşlerine muvafakat edildiği görülür. "ما الحجازية" "*Mâ el-Hicâziyye*"nin haberi üzerinde amel edip etmemesi ve müstesnâda âmilin "لا!" edatı mı yoksa fiil mi olduğu gibi konularda Basra ekolüne muvafakat edilmiştir. Kitapta Kûfe ekolünün görüşlerinin tercih edildiği konular az da olsa mevcuttur. Ahmed el-Hâşimî ihtilaflı meselelerden atf-ı beyânın tahsis ile nekra gelip gelemeyeceği konusunda Kûfe ekolünün görüşüne muvafakat etmiştir. Eserde nadir de olsa Basra ve Kûfe ekollerinin her ikisinin de görüşlerinin kabul ediliği konular vardır. Burada müellif memzûc denilebilecek bir metot

tercih etmiştir. Ekollerin ihtilaf ettiği bir takım konularda her iki görüşün de uygulanabileceğini öne sürmüştür.

Ahmed el-Hâşimî'nin kitabı Arapça öğretimi açısından gayet başarılıdır. Çünkü dil öğretiminde uygulama önemli bir faktördür. Eserde işlenen konulardan sonra, öğrencinin öğrendikleri üzerinde uygulamalar yapabilmeleri için alıştırmalar yeterli miktarda sunulmuştur. Ayrıca eserde konu anlatımından sonra işlenen gramer kuralları üzerine, tablolar halinde i'râb uygulamaları verilerek öğrencinin tatbik yeteneğinin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Dil bilimcilere göre, dil öğretiminde, yaşam içerisinde kullanılan dilin talim'i son derece önemlidir. *el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugati'l-arabiyye* eserinde bu konuya önem verilmiş, aşırı teferruata girilmeden hayat içerisinde kullanılan dilin öğretilmesine öncelik verilmiştir. Öğretici bir üslupla yazılan eserde öğrencinin ilgisini canlı tutmak ve sıkıcılığı önlemek için farklı öğretim metotlarına başvurulmuştur. Eserde öğretim ilkelerinden, basitten karmaşığa doğru öğretme ilkesi, amaca dönüklük ilkesi, aktiflik ilkesi ve öğrenciye görelilik ilkesi gibi ilkelere uyulduğu tespit edilmiştir.

Eser, Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı'nın müftü ve vaiz yetiştiren Dînî Yüksek İhtisas Eğitim Merkezleri'nin tümünde Arapça öğretim programında yararlanılacak kitaplar listesinde İbn Hişâm'ın (ö. 761/1360) *Katru'n nedâ ve bellu's-sadâ'* ve *Kavâidü'l-i'râb*, 'Alî el-Cârim ve Mustafâ Emîn'in, *en-Nahvu'l-vâdih* isimli eserleri ile birlikte yardımcı kaynaklar arasında zikredilmiştir. Eserin Türkiye'de dinî ihtisas alanında en üst düzeyde eğitim veren Diyanet ihtisas merkezlerinde yararlanılan nahiv kitapları içerisinde yer alması, eserin dil öğretimi açısından önemli bir kaynak olduğunun göstergesidir.

Bütün bu sonuçlar göz önüne alındığında inceleme konumuz olan *el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugati'l-arabiyye* isimli eserin, Arapça öğretimi açısından başarılı bir eser ve önemli bir kaynak olduğu anlaşılmaktadır.

Yüksek lisans tezi olarak yaptığımız bu mütevazi çalışmanın nahiv ilmi sahasında yararlar sağlamasını ve gramer üzerine yapılacak yeni çalışmalara esin kaynağı olmasını diliyoruz.

KAYNAKÇA

- Kur'ân- Kerim Meali, Hazırlayanlar Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Muhammed, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, thk: Şuayb Arnavûd, Adil Mürşit, 1. Basım, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1995–2001.
- Arslan, Ahmet Turan, “Ezherî, Hâlid b. Abdullah”, *DİA*, İstanbul, 1995.
- Avn, Hasan *el-Lugatü ve'n-nahv dirâsetün târîhiyyetün ve tahlîliyyetün ve mukâranetün*, Matbaatü royâl, İskenderiyye, 1952.
- Aydın, Mehmet Zeki, *Din Öğretiminde Yöntemler*, Nobel yayınları, Ankara, 2014.
- Bâbetî, Azîze Fevvâl, *el-Mu'cemu'l-mufassal fi'n-nahvi'l-arabî*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1992.
- Bahşi, Turan, “İbn Mâlik ve Nahiv İlmi Açısından *el-Elfiyye* Adlı Eseri” (Yüksek lisans tezi), Antalya, 2014.
- Bağdâdî, Abdülkâdir Ömer, *Hizânetü'l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni'l-Arab*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Mektebetü'l-hâncî, Kahire, 1997.
- Bağdatlı, İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsâru'l-musannifîn*, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrut, ts.
- Bakırcı, Selami-Demirayak, Kenan, *Arap Dili Grameri Tarihi (Başlangıçtan Günümüze)*, AÜFEF Yayını, Erzurum, 2001.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-buhârî*, I-VI, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, Daru'l-İbn Kesîr, Beyrut, 1987.
- Benli, Mehmet Sami, “İbn Akîl”, *DİA*, İstanbul, 1999.
- Birişık, Abdülhamit, “İ'râbü'l-Kur'ân”, *DİA*, İstanbul, 2000.
- Bolelli, Nusrettin, “Nahivde Hadisle İstîşhâd”, *MÜİFD*, İstanbul, 1987, sy. 5-6.
- , *Belâgat Beyân-Me'ânî-Bedî İlimleri Arap Edebiyatı*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2009.
- Cevârî, Ahmed Abdussettâr, *Nahvut-teysîr dirâsetün ve nakdün menheciyyün*, Matbaatü'l-mecme'ı'l-ilmî'l-ırâkî, byy, 1984.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh tâcü'l-lugati ve sihâhu'l-arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr, Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, Beyrut, 1990.
- , *Mu'cemu's-sihâh*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 2008.
- Cumahî, Ebû Abdullah Muhammed b. Sellâm, *Tabakâtü fuhuli's-şuarâ*, byy., ts.

- Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf, *Mu'cemü't-ta'rifât*, thk. Muhammed Sıddık el-Minşâvî, Dâru'l-fadîle, Kahire, ts.
- Çalışkan, Adem, "Üslup ve Üslupbilim Üzerine İlk Belirlemeler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.7, sy. 34.
- Çetin, Abdurrahman, "Lahn", *DİA*, İstanbul, 2003.
- Dâhî, Abdalbâkî, "eş-Şeyh Hamza Fethullah ve Cühûduhu'l-Lugaviyye", *Mecelletü'd-dârra*, IV, Yıl 17, 1412/1992.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Saîd, *el-Muhkem fî nakti'l-mesâhif*, thk. İzzet Hasen, Dâru'l-fikri'l-muâsır, Beyrut, 1997.
- Dayf, Şevki, *el-Medârisü'n-nahviyye*, Dâru'l-maârif, Kahire, ts.
-----, *Mecmeu'l- lugati'l-arabiyye fî hamsîne âmen*, Mecmeu'l-lugati'l-arabiyye, byy., 1984.
- Demirayak, Kenan-Çögenli M. Sadi, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, AÜFEF yayını, Erzurum, 2000.
- Demirel, Özcan, *Yabancı Dil Öğretimi İlkeler Yöntemler Teknikler*, Usem Yayınları, Ankara, 1993.
-----, *Yabancı Dil Öğretimi, Dil Pasaportu Dil Biyografisi Dil Dosyası*, Pegem Akademi, Ankara, 2014.
- Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Yazar Yayınları, Ankara, 2014.
- Doğan, Yusuf, "Arap Gramerinde İlk Yenilikçilik Hareketleri ve Etkileri", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VIII, 2008, sy.3.
- Durmuş, İsmail, "İstişâd", *DİA*, İstanbul, 2001.
-----, "Nahiv" *DİA*, İstanbul, 2006.
-----, "Kafiye", *DİA*, İstanbul, 2001.
- Dücenî, Fethi Abdulfettah, *Ebu'l-esved ed-düelî ve neş'etü'n-nahvi'l-arabî*, Vekâletü'l-matbûât, Kuveyt, 1974.
- Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbu cemherati'l-emsâl*, byy., ts.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshâk el-Esbahâni, *Ma'rifetü's-sahabe*, thk. Âdil b. Yusuf el-Azâzî, Dâru'l-vatan li'n-neşr, Riyad, 1998.
- Efgânî, Saîd, *Min târihi'n-nahvi'l-arabî*, Dâru'l-fikir, Beyrut, ts.
- Êmêl bint Fâhid b. Abdurrahman, *Tercihâtü'l-Hudari'n-nahviyyeti ve's-sarfıyyeti'l-muallal lehâ fî hâşiyetihî 'alâ şerhi ibni 'Akîl*, Ummu'l-Kurâ Üniversitesi (Basılmamış yüksek lisans tezi), Mekke, 2008.
- Emin, Mustafa el-Cârim 'Ali, *en-Nahvu'l-vâdih*, Dâru'l-maârif, Kahire, ts.

- Enbârî, Abdurrahman b. Muhammed b. Ubeydullah, *Esrâru'l-arabiyye*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1997.
- Enbârî, Ebu'l-Berakât, *el-İnsâf fî mesâili'l- hilâf beyne'l-basriyyîn ve'l-kûfiyyîn*, thk. Cevdet Mebrûk Muhammed Mebrûk, Mektebetü'l-hâncî, Kahire, ts.
- , Kemaluddîn Abdurrahmân b. Muhammed, *Nüzhëtü'l-elibbâ, fî tabakâti'l-udebâ*, thk. İbrahim es-Sâmerrâî, Mektebetü'menâr, Ürdün, 1985.
- Ergin, M. Cevat, "Basra ve Kûfe ekollerinin Kullandıkları Farklı Nahiv Terimleri", *DÜİFD*, 2003, c.V, Sayı 1, 109.
- Es'ad, Abdülkerim Muhammed, *el-Vasît fî târihi'n-nahvi'l-arabî*, Dâru'ş-şevâf, Riyad, 1992.
- Ezherî, Hâlid b. Abdullah, *Şerhu't-tasrîh ale't-tavdîh*, thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-sûi, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 2000.
- Fazlî, Abdulhâdî, *Merâkizü'd-dirâsâti'n-nahviyye*, Mektebetü'l-menâr, Ürdün, 1986.
- Fâhir, Muhammed Abdulaziz, *Tavdîhun'nahv şerhu ibn 'akîl*, byy. , 1998.
- Fâkihî, Abdullah b. Ahmed, *Şerhu kitâbi'l-hudûd fî'n-nahv*, thk. Mütevellî Ramazan Ahmed ed-Dümeyrî, Mektebetü'l-vehbe, Kahire, 1993.
- Ferâhidî, el-Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-cümeli fî'n-nahv*, thk. Fahrüddîn Kabâve, Müessesetü'r-risâle, Beyrut.
- Fevzân, Abdullah Sâlih, *Delîlü's-sâlik ilâ elfiyyeti ibni mâlik*, Dâru'l-müslim, byy., ts.
- Ğâlâyînî, Mustafa, *Câmiu'd-dürûsi'l-arabiyye*, thk. Muhammed Es'ad en-Nâdirî, Mektebetü'l-asriyye, Beyrut, 1998.
- Gânim, Kadûrî el-Hamd, "Nahiv Eserlerinin Te'lifinde Takip Edilen Yöntemler", (Çev. Ali Bulut), *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VIII, (2008), sy. 1.
- Goldziher, Ignaz, "Arap Dili Mektepleri" (Çev. Süleyman Tülücü), *AÜİFD*, sy. 9, 1990
- Gümüş, Sadrettin, "Radî el-Esterâbâdî", *DİA*, İstanbul, 2007.
- Hâkim, Ebû Abdulllah en-Neysâburî, *Müstedrek ale's-sahihayn*, Daru'l-harameyn, Kahire, 1997.
- Halebî, Ebu't-Tayyib Abdulvâhid b. Ali el-Lugavî, *Merâtibu'n-nahviyyîn*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Mektebetü nahdati mısır, Kahire, ts.
- Hamzâvî, 'Alâ İsmail, *Mevgifu Şevkî Dayf mine'd-dersi'n-nahviyyi dirâsetün fî'l-menheci ve't-tatbîk* [elektronik yayın], Majmaah Üniversitesi, Suudi Arabistan, <http://faculty.mu.edu.sa/ahamzawy/> (30.05.2015)
- Hasan, Abbas, en-Nahvü'l-Vâfî, Dâru'l-maârif, Mısır, ts.
- Hasrân, Abdullah b. Hamd, *Merâhilü tetavvuri'd-dersi'n-nahvi'l-arabî*, Dâru'l-ma'rifeti'l-câmi'iyye, İskenderiye, 1993.

- Hâşimî, Ahmed, *Cevâhiru'l-belâga fi'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî*, thk. Yusuf es-Sumaylî, Mektebetü'l-asriyye, Beyrut, ts.
- , *el-Kavâidü'l-esâsiyye li'l-lugati'l-arabiyye*, Dâru'l-ğaddi'l-cedîd, Kahire, 2010.
- , *el-Müfredü'l-alem fi resmi'l-kalem*, Matbaatü'n-nîl, Mısır, ts.
- , *es-Sihru'l-halâl fi'l-hikemi ve'l emsâl*, byy., ts,
- , *Muhtâru'l-ehâdîsi'n-nebeviyye*, (çev. Abdülkadir Akçiçek), Salâh Bilici Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1968.
- , *Üslûbu'l-hakîm fi menheci'l-inşâi'l-kavîm*, byy., ts.
- , *Cevâhiru'l-edeb fi edebiyâtî ve inşâi lugati'l-arab*, thk. Komisyon, Müessesetü'l-maârif, Beyrut, ts.
- , *Mizânüz-zeheb fi sinâati şî'ri'l-arab*, thk. 'Alâuddîn Atiyye, Mektebetü dâri'l-beyrûtî, byy., 2006.
- , *Sultânu'l-ğarâm*, Matbaatü's-saâde, Mısır, 1919.
- Hindâvî, Hasen, *Menhecü's-sarfîyyîn ve mezâhibuhüm fi'l-karnis-sâlisi ve'-rabiû*, Dâru'l-Kalem, Dimaşk, 1989.
- Hûlî, Emin, *Arap-İslam Kültüründe Yenilikçi Yaklaşımlar*, (Çev. Emrullah İşler, Hakkı Suçin), Kitâbiyât, Ankara, 2006.
- Hulvânî, Muhammed Hayr, *el-Vâdih fi'n-nahv*, Dâru'l-me'mûn li't-türâs, Beyrut, 2000.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâluddîn b. Yusuf b. Ahmed b. Abdullah, *Evdahu'l-mesâlik ilâ elfîyyeti İbn Mâlik*, Dâru'l-fikir, Beyrut, 1994.
- , *Şüzûru'z-zeheb fi ma'rifeti kelâmi'l-arab*, Dâru't-talâî', Kahire, ts.
- , *Şerhu katri'n-nedâ ve bellu's-sadâ*, nşr. Berekât Yusuf Hebbût, Beyrut, 2009.
- İbn Mâlik, Ebû Abdullah Cemaleddîn Muhammed b. Abdullah, *el-Elfîyye*, Kahire, Darü'l-kütübi'l-arabiyyeti'l-kübrâ, 1325.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisânu'l-arab*, Dâru Sadır, Beyrut, ts.
- İbn Nedîm, Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshak, *Kitâbu'l-fihrist*, Müessesetü'l-furkân li't-türâsi'l-islâmî, Londra, 2009.
- Kargı, Birkan, “Yabancı Dil Öğretimine ‘Eylemsellik’ Bağlamında Odaklı Bakış”, *OMÜEDF*, 2014, 33 (2).
- Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdullah, *Keşfu'z-zunûn an esâmi'l-kütübi ve'l-funûn*, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrut, ts.

- Kayravânî, Ebû İshâk İbrahim b. Ali el-Hasrî, *Zehrü'l-âdâb ve semeru'l-elbâb*, thk. Muhammed Muhyüddîn Abdülhamîd, Dâru'l-cîl, Beyrut, ts.
- Kılıç, Hulusî, "Ahmed el-Hâşimî", *DİA*, İstanbul, 1989.
- , "Basriyyûn" *DİA*, İstanbul, 1992.
- , "Kûfiyyûn", *DİA*, Ankara, 2002.
- , "Sarf", *DİA*, İstanbul, 2009.
- Küçükahmet, Leyla, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Nobel Yayınları, Ankara, 2014.
- Mahzûmî, Mehdî, *Fi'n-nahvi'l-arabî nakdun ve tevcîhun*, Dâru'r-râidi'l-arabî, Beyrut, 1986.
- Muğâlise, Mahmud Hüsni, *en-Nahvu's-şâfi*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1997.
- Muhammed Semîr Necîb el-Lübdî, *Mu'cemu mustalahati'n-nahviyye ve's-sarfîyye*, Dâru'l-furkân, Beyrut 1985.
- Mustafa, İbrahim, *İhyâu'n-nahv*, byy., Kahire, 1992.
- Mübârek, Mâzin, *Nahve va'yin lugavî*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1979.
- Müttakî el-Hindî, 'Alâuddin Ali b. Hüsam, *Kenzu'l-ummâl fî süneni'l-ekvâl ve'l-ef'âl*, thk. Bekrî Hayânî, Müessesetü'r-risâle, byy., 1981.
- Nâdirî, Muhammed Es'ad, *Nahvul'lugatil-arabiyye*, Mektebetü'l-asriyye, Beyrut, 1997.
- Nâsîf, Ali en-Necdî, *Târihu'n-nahv*, Dâru'l-maârif, Kahire, ts.
- Ömer, Ahmed Muhtar, Zehran, Mustafa Nahhâs, Abdullatif, Muhammed Hamase, *en-Nahvu'l-esâsî, Zâtü's-selâsîl*, Kuveyt, 1994.
- Özbalıkçı, M. Reşit, "İbn Hişâm", *DİA*, İstanbul, 1999.
- , *Kur'ân ve Hadis'in Arap Gramerindeki Rolü*, Akademi Yayınları, İstanbul, 2006.
- Özcan, Azmi, "Hindistan", *DİA*, İstanbul, 1998.
- Özel, "Ahmet, Râfi Abdulkadir b. Mustafa", *DİA*, İstanbul, 2007.
- Özervarlı, M.Sait, "Muhammed Abduh", *DİA*, İstanbul, 2005.
- Özkan, Halit, "Süyûti", *DİA*, İstanbul, 2010.
- Râcihî, Abduh, *Durûsün fî kütübi'n-nahv*, Dâru'n-nahdati'l-arabiyye, Beyrut, 1975.
- , *Durûsün fî'l- mezâhibi'n-nahviyye*, Dâru'n-nahdati'l-arabiyye, Beyrut, 1980.
- Radî el-Esterabâdî, Muhammed b. el-Hasen, *Şerhu'r-Radî li-kâfiyeti ibn hâcib*, thk. Hasen b. Muhammed b. İbrahim el-Hifnî, *Silsiltü neşri'r-rasâili'l-câmiati*, ts.
- Sabbân Muhammed b. Ali, *Hâşiyetü's-sabbân*, Mektebetü't-tevfikiyye, byy., ts.
- Sâlih, Eşref Fevzî, *Şuyûhu'l-ezher*, eş-Şeriketü'l-arabiyyetü li'n-neşri ve't-tevzî', byy., ts.
- Serkîs, Yusuf el-Bân, *Mu'cemü'l-matbûâti'l-arabiyyeti ve'l-muarrabeti*, Mektebetü's-sekâfeti'd-dîniyyeti, Kahire, ts.

- Sîbeveyh, Ebû Bişr Amr b. Osman b. Kanber, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Mektebetü'l-hâncî, Kahire, 1988.
- Sîrâfî, Ebû Saîd el-Hasen b. Abdullah, *Ahbâru'n-nahviyyîn el-basriyyîn*, thk. Tâha ez-Zeynî, Muhammed Abdulmun'im Hafâcî, Mektebetü ve matbaatü mustafâ el-bâbiyyî el-halebî, Mısır, 1955.
- Süyûtî, Abdurrahman Celâluddîn, *el-Müzhir fî ulûmi'l-lugati ve envâihâ*, Mektebtü dâri't-türâs, Kahire, ts.
- , *Buğyetü'l-vuât fî tabakâti'l-lugaviyyîn ve'n-nuhât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Matbaatü îsâ el-bâbiyyî el-halebî ve şurakâihî, Kahire, 1965.
- , *el-İkitirâh fî usûli'n-nahv*, Dâru'l-beyrûtî, byy., 2006.
- Şartûni, Reşîd, *Mebâdiu'l-arabiyye*, Dâru'l-meşrik, Beyrut, 2008.
- Şener, Mehmet, "Çârperdî", *DİA*, İstanbul, 1993.
- Şensoy, Sedat, "Süyûtî", *DİA*, İstanbul, 2010.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Bedru't-tâli' bimahâsini men ba'de'l-karni's-sâbi'*, Dâru'l-kitâbi'l-İslâmî, Kahire, ts.
- Şeyhûn, Mahmud es-Seyyid, *el-İ'câz fî nazmi'l-Kur'ân*, Mektebtü'l-külliyeti'l-ezheriyye, Kahire, 1978.
- Şinkîfî, Ahmed b. el-Emîn, *ed-Düraru'l-levâmi' 'alâ hem'i'l-hevâmi' şerhu cem'u'l-cevâmi'*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1999.
- Tantâvî, Muhammed, *Neş'etü'n-nahv ve târihu eşheri'n-nuhât*, Dâru'l-maârif, Kahire, ts.
- Tirmîzî, Ebû İsa Muhammed b. İsâ b. Sevre, *el-Câmiu's-sahih*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Mektebetü'l-islâmiyye, Kahire, ts.
- Tural, Hüseyin, "Arap dilinde şiir ve hadisle istişhâd", *AÜİFD*, sy. 9, 1990.
- Turan, Abdülbaki, "el-Elfiyye", *DİA*, İstanbul, 1995.
- , "İbn Mâlik et-Tâi", *DİA*, İstanbul, 1999.
- Tüccar, Zülfikar, "Sabbân", *DİA*, İstanbul, 2008.
- Zübeydî, Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasen, *Tabakâtü'n-nahviyyîn ve'l-lugaviyyîn*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Dâru'l-maârif, Kahire, ts.
- Zebîdî, Muhammed Murteza el-Hüseynî, *Tacü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Abdusettar Ahmed el-Ferrâc, Matbaatü Hükûmeti'l-Kuveyt, Kuveyt, 1965.
- Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-hadîs, Kahire, 2006.
- Zevalsiz, Halit, "Üşmûnî", *DİA*, İstanbul, 2012.
- Ziriklî, Hayruddîn, *el-'Alâm kâmûsu terâcim*, Dâru'l-İlim li'l-melâyîn, Beyrut, 2002.

ar.wikipedia.org/wiki/أحمد_الهاشمي(30.05.2015).

<http://nourelkalam.net/?p=312> (30.05.2015)

www.diyenet.gov.tr (30.05.2015)

ÖZGEÇMİŞ

- Adı ve Soyadı** : Mustafa Mukadder İNCE
- Doğum Tarihi ve Yeri** : 20.04.1972 - Finike
- Medeni Durumu** : Evli
- Eğitim Durumu**
- Mezun Olduğu Lise** : Antalya İmam Hatip Lisesi, 1991.
- Lisans Diploması** : Medine-i Münevvere İslam Üniversitesi, Din Usûlü ve Dâvet Fakültesi, 2002, Suudi Arabistan (Denklik; Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2011, Isparta).
- Yüksek Lisans Diploması** : Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Antalya, 2015.
- Tez Konusu** : Ahmed el-Hâşimî ve *el-Kavâidü 'l-esâsiyye li 'l-lugati 'l-arabiyye* Adlı Eseri
- Yabancı Dil** : Arapça
- İş Deneyimi**
- Çalıştığı Kurumlar** : Diyanet İşleri Başkanlığı, Antalya Korkuteli Müftülüğü, Vaiz (2014 - Halen Devam Ediyor)
- E-Posta** : m.m.ince@hotmail.com